

కృష్ణవేణి

సాధారణము .

సాధారణసంవత్సర మాఖ బహుళ సప్తమి భాన
వారమునాటి మధ్యాహ్నము ౧ గంటలకు కాకినా
పాసంజరు బెజవాడ రైల్వేస్టేషను చేరినది. బండినుండి
నైపురు పెలకెల దిగినారు. కొందఱు నైజామ్ బండివద్దకు
బయటికినారు. మఱికొందఱు బందరు బండిని సమీపింప
బయటించారు. ఇక్కడ కొందఱు గుంటూరుబండి దరి కురవడించు
చున్నారు. అం దొక యశావనుడు, కూలివాడు సామాన
మోని నెంటరా, ముసలమ్మను ఇడపించుకొనుచు జగ్గ
గుంటూరు డిప్యూటీ మూడవతరగతికింపార్చుమెంటున నెక్కిం
నాడు. మాటములై సవరించి పెట్టినాడు; తానును గూర్చు
న్నాడు. జేబులోనుండి అంగ్లగ్రంథము నొకదానిని దీసి కడవ
చదువనారంభించినాడు. అది 'టాల్టాయిరిస్ట్రెక్షన్'. ప్రయా
ణికులు పెట్టెల నన్నింటి నాక్రమించుకున్నారు. అంతః గొం
వడికి జంకల మూట లెగద్రోసికొనుచు జేత చెంబులతో
మువ్వరు ఆడువారు ఆబండిని దరిసినారు. వారు ఒక్కొక్క

పెట్టెలో నెక్క- బోవుచు, అందు జనము కిక్కిరిసియుంటచే నిరాశజెంది ప్రక్కపెట్టె కడ కేగుచు బండిపొడవునఁ బలుముచుఁ బాటుచుఁ దిన్నఁగా యావనుఁడును ముసలమ్మయు నున్న పెట్టెకడకు వచ్చి నిలిచిరి. ఆమువ్వరలోని యువతియొకర్తు తఱచు టేషన్ వైపునకుఁదిరిగి చూచుచున్నది. మొదటిసారి గంట మ్రోగెను. ఆస్త్రీల యాతురత్తుకు శ్రీలి గొని యువానుఁడు తన యున్న పెట్టెలోఁ గూర్చుండి మనో తలుపు తెరిచెను. వారు కృతజ్ఞతాసూచకదృష్టి బఱపుచు అడాపుడిగ లోనికి మూట లాదించి బా డెక్కిరి. వారిలోని యువతి ప్లాట్ ఫారం వైపు కిటికీవద్దఁ గూర్చుండి తనచూపులను టేషను దిక్కునకుఁ బాటు దఱిమినది. కడమ ఇరువురలోని ముసలమ్మ—

“మా బాబూ, నీకు వెయ్యే ల్లా యున్న- రక్షించా వీవేళ; లేకుంటే మా గతేమయ్యది?” అని టేలు దలంచుచున్నది. ఈమె అటువదెండ్ల ముసుసలి వితంతువు. ఇంక నొక వితంతువునకు ఏబదికి బైబడిన వయసు. యువతి పరయావనమునఁ దూగుచున్నది. పదునెనిమిది సంవత్సరముల యీడు. యువకునితో నున్న ముసలమ్మ—

“ఎక్కణ్ణించి వస్తున్నారండీ?” అని వారి నడిగెను. అర్ధరాత్రుము గడవిన చిన్నముసలమ్మ—టిక్కట్లు, చిల్లరడబ్బులు పంచెచ్చెగున ముడివేసి కొండిని దోపుకొనుచు: “పేరాయ

వీడినే, మయాన తుబ్బుదిపడతాన్నావు. నీవీలాగు చగ్గాసరుతు
కొని కూచో— అమ్మన్న దగ్గరగా విశ్రాంతిగాను” అని
అమ్మా, మేమా అండీ?— కాకినాడనుచి” అనిజవా బిచ్చును.
అంతలో యువశి డెద్ద ముసలమ్మకు జూచి:

“పిన్నీ, నా పుస్తకం ఎక్కడైతే?” అని యడిగెను.

“ఏమోనే మీరంతాయ నడుగు” అన్నది పేరమ్మ.
యువతి ప్లేషనువాకకుం దొంగి తొంగి చూచుచున్నది.
యువకునితోనున్న ముసలమ్మ—

“ఎదాకా అండీ?”

మీనాక్షమ్మ:— “ఎదాకానా?—ఆ— నేను పెద్దమోహో—
మనవి నిర్వహించలే మని గోలకెత్తాను—విన్నారా?— శ్రీశైల!
యాత్రగోలం పెట్టారు. ఏలా వెళ్ళుతామో! ఏలాడస్తామో!
తెలిసి నాగు—మాయగోల. మనదేశమా మనగొడవా?”

ముస:- “విన్నగులేనాఅండీ?”

“ఆ— కాస్తంత కొంత లేకుండాను.”

“సరేలేండి బాగానే కురిసింది నావాసం-ఇంటిపేరూ?”

“నాపుట్టింటు చుద్దూరువారు లత్తగారు పాలకోడే
గారు.”

“పాలకోడేటివారే!—నాపుట్టి టివారమ్మ”

“మీ అత్తవారె వర డి?”

“ఎవరైతేనే—పేరా పెంపా? ఈకుత్తాడు నా కూతురి కొడుకు” — అని కండ్లనీరు గుక్కుకొనుచు—

“అమ్మా అని పిలిపించుకోటానికై నా దానికి పుణ్యై లేకపోయిందమ్మా...” అన్న దా ముసలమ్మ. యువకుడు ఇరువదేండ్లు దాటినవాడు. కామిగులోనూడు పిలక వెళ్ల బడినది. మీసము తీసివేసినాడు. వేషము నాగరకతకు గీసి సోలేదు. మాసిన మశూచికపుమచ్చలుండియు ముఖము అందమైనదే. కనుబామ్మతీరు, కంటివిరివి గలవాడు.

యువతి లేతగులాబి పువ్వువలె నున్నది. ఆమెముఖము నకుఁ ఆ అగరుచుక్క, ఆపుష్పరాగాలచంద్రవాకబేసరి చాలును. ఆ చెవులకు తెంపులదుద్దులు రక్తినిఁ గూర్చినవి. ఆ చేతులకు మంగళూరుడైమండ్ కళావర్ గాజులు గుత్తముగా సరిపోయినవి. నలిపపు తెల్లచీరమణుఁగుననుండి లేత ఊదా జాకెట్టు కిన్నించుచున్నది; గడియారపుగొలుసు నే నున్నా నని మెఱయుచున్నది; వెన్ను నాశ్రయించి వ్రేలు జాటుజడ కటి నతిక్రమించినది. ఆమె చూపు స్టేషనునకు బద్ధమయినది.

యువకుఁ డొకడు వాయువేగమున బండిని సమీపించి నాడు. పెట్టె పెట్టె దగ్గరకుఁ బోయి తొంగి చూచుచు మూచునకు నడచుచున్నాడు. సిగరెట్టు పీల్చుటలోఁ బరాకు పడెడు. నవనాగరకవేషము పూర్తిగ మూర్తీభవించినది. పాతికే యేండ్ల వాడు—రూపసి-ఇట్లీతడు వెదకుచుఁ గళవృ

పడుచుఁ బోవుచుండ, యువతి యాతనిఁ గనులఁ బడెను. ప్రేయ మగు స్థానము నీడ నున్నప్పటి హృదయమువలె బాడి అదరి ఒక్క-మాటు ముందువెనుకలకుఁ దూఁగెను. యువకుఁడు సరైన యువతియున్న వెట్టె కడకుఁ జేరుచు చిటునగవున “అనుకున్నట్టే వచ్చారే!” అన్నాఁడు.

“ఉత్తర మందలే?—” అని ప్రశ్నించినది యువతి.

“అదిది కనుకనే ఆనర్ల డుచుకుంటూ పరుగెట్టుకుంటూ వచ్చాను.”—

అని, లోపలికిఁ జూపు నిగుడ్డి,

“పిన్నిమాత్రమేనా ? ఆమ్మమ్మారలే?— ఏమిటి అత్తయ్యకూడా వస్తున్నదీ!— చెప్పూ!” మినాక్షమ్మ, సేరమ్మ—ఇరువురు వికసించిన ముఖములతోఁకిటికి వద్దకు వచ్చి నారు. మినాక్షమ్మ తలమీఁది ముసుగు సవరించుకొనుచు—

“ఏమిటా సూర్యనారాయణ, నీవుబయల్దేరవా యేమిటి ? ఏదీ సేపెట్టె బెడుసులూను? ”—అనెను.

“నేను ఎల్లుండి బయలుదేరి వస్తా. మాఆఫీసు ఇకాస్సె క్షును ఇంకా జరుగుతూనే వుంది. రేపటితో ఆఖరు అవవచ్చు. నెలవుకి దరఖాస్తు పంపాను. సిఫారసుచేసి మంజూరు చేయిస్తా నన్నాఁడు—మామేనేజరు. మీరు జాగర్తగా వెళ్లండే! చూరాభారము - చలికాలు - వెళ్లేదా కొండ ప్రదేశమూ - అందులో మగతోడులేదు!”

“ఏమిటి చేయ మన్నావు?—నీవు వస్తా వన్నధిలాసాతో ఈ ప్రయాణం తలపెట్టుకొని బయల్దేరామేకాని—అసలు ఇల్లు వదుల్తా మనుకున్నావుత్రా మగాడు లేకుండానూ?—మాయ గోల— ఎన్నడన్నా విడబడి వెళ్లేవారమా ఏమన్నానా?”

“పోనివ్వడమ్మా— అయింది— బయల్దేరారు— వచ్చారు— ఇంకెందు కా గొడవ ? నేనూ మీతో రావా లని ఉత్సాహ పడ్డాను. సన్నాహంతోనే ఉన్నాను. ఏంజెయ్యను ?— తీరా సమయానికి ఇన్స్పెక్షనంటూ ఇ దొకటి తగలడింది ! సరే— అనుకుంటే ప్రయోజనం? ఎల్లా ఐనా ఎల్లుండి బయలుదేరటం ఖాయం; అటానలెల్లుండి యేంజేసి మిమ్మల్ని కలుసుకుంటాను గాదూ ! అధవా శివారాత్రినాడు పొద్దు పొడిచేవేళకైనా అందుకో లేకపోతానా ?”

“ఏమిటోబాబూ ఏంజేస్తావో ! దాని పుణ్యాన్న మీ నమ్మ రాబట్టి సరిపోయింది. లేకుంటే మాగ తేమయ్యది! ఏమిటో దిగుల్దిగులుగావుంది- తప్పేవునుమీ ఎల్లండి !”

“ఇదో సూర్యనారాయణా, నిన్ను నమ్ముక వెడలుతున్నా— చిక్కున పడవేయకే! మీ పిన్ని ముసిల్ది; ఇక ఇదా దానిమొగం దానికేంపని చేతనాను? రాగాపోగా ఆడు చాకిరీకి బాడుచాకిరీకి నే, నొక్కదాన్ని— మాయగోల— వాళ్ల పుణ్యమా అని వారు— మనవారే— శ్రీశైలమే వెడుతున్నారు! వాళ్లకు మేమూ, మాకు వాళ్లూను”.

“నా మాటైనా చూతురు ! వెళ్ళాలి ! ఆఫీసులో కాకి
తాలన్నీ ఎక్కడి వక్కడే పటిచి, బండి తప్పుతాను కామోసని
పరుగున వచ్చాను. బండి కదిలే లాగునీ—కూచోండి—తూల
కొడుతుంది: జాగ్రత్త సామానుగట్టి!”—అని యువతిని
“జూచి—నీవేమిట యేదో మోస్తరుగా వున్నావు?”—అని అను
నట్లుచి—

“నేను వస్తాగాదూ?—ఆలాంటి పిచ్చు పిచ్చు పట్టు జరుగ
నిస్తా ననుకున్నావుటే వెట్టిదానా! బెంగెట్టుకోకు!”—అని
యోబాట్టుచుండగా రెండవమాటు గంటకొట్టినారు. గార్డు
కుడిచేత ఈలవేయుచు ఎడమచేత ఆకుపసరు బావుటా విసరి
నాడు; దిక్కులు పిక్కటిలునట్లు ‘కుహూ’ యని కేకవైచి
బాడికదలెను.

“అమ్మా, నే నాగుతాను”—అన్నాడు సూర్యనారాయణ.

“తప్పక రావాలి సుమీ!”— అని ఉచ్చైస్వరమున
ముసలమ్మలు బలికిరి. అంతకంతకు బండినడక నడికాఁ
జొచ్చెను. ఉవిడ కిటికీలోనుండి చూపున కందు నందాఁక సూ
ర్యనారాయణను జూచుచు పయంటచెఱఁగుతోఁ గన్నీరు
తుడుచుకొనుచుండెను. తిరిగి చూచునంతలో శకటము కృష్ణా
నది వంతెన మీఁద నడచుచుండెను. ఆశకటగమనధ్వనిమున
ప్రియాణికుల మాటలు క్రమక్రమముగా మునిగిపోయినవి.
వేణికలుగట్టి శాంతముగ నిర్మలవృత్తితో తాపసివలె
గమ్యమునకై ప్రవహించుచున్నది కృష్ణవేణి. కొన్ని నిమిష
ములలో వంతెన గడచినది. తాడేపల్లి స్టేషను చేరినది.

౨. ప్రకరణము .

బండి తాడేపల్లి వదలినది. తొలుత మనకుఁ బరిచితమైన పెట్టెలోని ఆ బ్రాహ్మణయువకుఁడు తఱచుఁ దని వోవక యువతినిఁ జూచుచున్నాఁడు. ఇతరులు తన్నుఁ గూర్చి ఏ మనుకుందురో యని కాబోలు అప్పు డప్పుడు తల వ్రాలి కిటికీలలో నుండి బయలు చూచువాఁడు. ఆయువతి యందలి అనిర్వాచ్యమైన గుణ మేదియో ఆతనిహృదయము నాకర్షించె నని ఆకనులు తెలుపుచున్నవి. ఆగుణ మేదియో ఆతని చిత్తము నడుగవలయును. తారూణ్యమున సౌందర్యము, మధుర వీక్షణములలో హృద్గమ్యము, వచస్సున విపంచికారవము కాపురము చేయుచున్నవి. అట్టి యా ముద్దరాలి విలాస మేనాని నాకర్షింపదు ? ఒకొకప్పుడు పరస్పరీనిఁ జూడఁగూడ దని ఆతఁడు తన చూపులను బలవంతముగ వెన్కఁకులాగుచున్నాఁడు. అధరస్పందనమునుబట్టి యాతని మనస్సునఁ బొరలు తలంపులు తెలియ నగుచుండెను. ఆతని దృష్టి, తన చదువు గ్రంథముపై వైముఖ్యము చూపినది. నిర్వాప్తరముగఁ బ్రాద్దుపుచ్చినేరక తోడిప్రయాణికులతో, గొంతవడిలోకాభిరామాయణమును సాగించినాఁడు. కాని మానసిక స్వభావము నెట్లు మఱియు గలఁడు ? కటాక్షములు మాత్రము దొంగపోటునఁ దటాలున ఆగమణివిలాసములం జుట్టివచ్చుచుండెడివి. ఉన్నట్టుండి ఆతనికనులలో విద్యోతమాన మగుచు

దీని కళిక ఆటిపోయినది. రాహువు చంద్రుని బలె, -భేద మేదియో ఆతని నెమ్మది జొచ్చి మోదమును హరించి నైచినది. ఆతని ఈ హతాశ్లేశమునకుఁ గత మేమో !

ఆ చెలున మనసులోని వైస్యము కనులనుండి లోంగి చూచినది. ఆతని మనస్తాపమున కిది చాలదా కారణము? 'భైజవాడ స్టేషనులో నీ సుందరి నూరార్చిన యువకుఁ డెవఁడు! ఈమె కారణం డెట్టి బాధువు! ఈమె నావరించినదీనత కేది హేతువు! - ఇట్టి శంకాతాకములచే బీజింపఁ బడు చున్నాఁడు ఆ యువకుఁడు. తొలుత ఆయువదను గాంచినపు డాతనిలో నుదయించిన శృంగార భావము ఇప్పుడు కరఁగి కారుణ్యమయి నది. లోన యురియాట తప్పును. మానమే శరణ్యమైన దాత నికి. ఐహికవర్తకులకు మానమునుమిగిలిన కఠినదండనము లేదు.

గి-రగి నిమిషములకు బండిగుంటూరు స్టేషను జేరినది. 'కమలాఫలామ్' అని యొకఁడు, 'చుట్టా బీడీ సిగరేట్' అని మఱియొకఁడు, 'పాల్ పాలు' అని గొల్లభామ యొకతెయు, 'సోడా లెమ్మెడ్' అని ఇంకొకఁడును, 'బూందీ పకోడీ కారప్పుసా జిలేబీ లాడూ బర్ఫీ ఫేడా' అని గుజరాతీయుఁడును, 'మంచినీళ్ళు మంచినీళ్ళూ' అని శాపనయ్యయు ప్లాట్ ఫారముమీఁద బండి పొడవున ఇటు నటు కేకలిడుచుఁ దిరుగుచుండిరి. దిగెడువారు దిగుచుండఁగనే ఎగబడి ఎదురెక్కు

చున్నారు కొందఱు; స్థలంబులే దని బండిలోనివా రదలింపఁ
 గోపగించి వారితో మెడపట్లకు తలబడ నున్నారు కొందఱు;
 కారప్పుసకై వడ్డుచుండు కుట్టవాడు బుజముమీఁద
 నున్నాడు—సందిశ్శిమూటలు జాతీ పోవుచున్నవి. చంటిబిడ్డ
 తో భార్య నడవలేక దూరమున వచ్చుచున్నది; తావు దొర
 కక తత్తరపడుచు వెనుక నున్న భార్యకై తిరిగి తిరిగి చూచుచు
 నడి వడిగఁ బోవు చున్నాడు గృహ స్థాకడు. రైలుబ్యాగు
 కుడిచేత బట్టుకున్నాడు—ఎడమచేత కట్టతోఁ గూడ న్యూసు
 పేపరు మడుపు పట్టుకున్నాడు—జేబులో మనీషర్సు కానఁ
 బడక తెల్లకన్నులువేసి, వెదకిన జేబులలోనే వెదకుచు, క్రింద
 నెక్కడనైనఁ బడియుండునా యని వచ్చిన త్రోవను నెమ్మ
 దిగ నేల చూపులు చూచున్నాడు—సర్పారావుపేట స్టేషను
 కాఁబోలు! జేబులు తడువుకొని టిక్కెట్టు కనబడక తికమ
 కలఁ బడుచు, డబ్బు లిచ్చి అడాపుడిలో టిక్కెట్టు వుచ్చు
 కోకయే మఱచి వచ్చితి నని జ్ఞప్తితెచ్చుకొని తనతెలివిని
 నిందించుకొనుచు ఒడిసెటిరాయి వలె మరల మేస్టరుగారి
 వద్దికిఁ బరువెత్తినాఁడు రైతుప్రయాణికుఁ డొకడు.—
 సామాను పట్టించుకొని గేటుదాటిపోయి మఱచెంబు
 మఱచితి నని మరలి తొందర తొందరగ వచ్చి తన మొదట
 గూర్చుండిన పెట్టెఁ గనుగొనలేక పెట్టె పెట్టె వద్దికిఁ బోయి
 లోనికి బాట జూచుచున్నాడు పంతు లొకడు—ఇట్లు స్త్రీషక

ప్లాట్ ఫారమంతయు గందరగోళముగానున్నది. గంటకొట్టినారు. గార్డు ఈలవేసి ఆకుపచ్చ జుడా వీచినాడు. ఆటు గంటలైనవి. సందె చీకటి వ్యాపించినది. దీపములు వెలిగినవి. ఇంతలో పెద్దమనుష్యుల విశ్రాంతికిగా నేర్పడిన గది (Gentlemen's Waiting Room)లో చుండి అతివేగముగ యవకు లిరువురు వెళ్ళినది బండినిఁజేరి- బండి కేకవేసి కదలినది- తటాలున నా రొకపెట్టెలోఁ బడిరి.

ఈ యిరువు రెక్కినపెట్టె మనకభకుఁ బ్రధానస్థలమే. ఈ కొత్తయువకు లిరువు రొకచోటనే కూర్చుండిరి, వారిచే నొక తోలుబాగుతప్ప నితర సామానులేదు. మన పూర్వపరిచితుఁడుగు యవకునితోఁ బ్రయాణముసేయుచున్న ముసలమ్మ-

“ఏగారాన్, వై సేనకలో కాస్త సన్నుచ్చించాలి”-అన్నది.

“అలానేలే అమ్మమ్మ” అని, రంగరావు, కొత్త యవకులవంకఁ దిరిగి- “ఎదాక వెడుతున్నారు?”- అని ప్రశ్నించెను.

అందుఁ బెద్దయువకుఁడు- “చాలాదూరమండి”- అన్నాడు. ఆయిద్దఱలో నొకఁడు ముప్పుది యేడ్ల వయసు నాఁడు; రెండవవాఁడు పాతికేడ్లకు లోబడినవాఁడు. పెద్దవాఁడు ముదురుబాటినవాఁడు, పౌరుషముగల ముఖము. ఆ కాపు, ఆ మీసకట్టు, ఆ సిల్కు జుబ్బా, ఆ నేలంజరీ పట్టు

ఖండనా, ఆ గ్లాసుగో మల్లుపంచె, ఆ మణికట్టుగడియారము సవనాగరకతను మొగముమీఁద జటచుచున్నవి. చిన్నవాడు రూప వంతులలో లెక్కింపఁ దగినవాడు- సిగ్గరి- నింజై న తలకట్టు- నాటకాలలో స్త్రీవేషధారణమున కలవడినవాడుగ నున్నాడు. కోటుతో టోపీ ధరించినాడు.

పెద్దవాడు ఫరాఖత్తుగ సిసర్ సిగరెట్టు కాల్చుచు, ' నాటకాలలోని పద్యాలు కూసురాగములతోఁ దనలోఁ బాడు కొనుచున్నాడు.

హృదయనీధినిఁ ద్రోపులాడుచున్న భావములకు సూచికగా రంగరావు నోర శ్లోక మొకటి రాగయుక్తముగ మంద్రస్థాయిలో నెలువడినది. పెద్దయువకుడు రంగరావున కభిముఖుడై- “దయచేసి ఆపద్య కాస్త బిగ్గఱగా నెలవి య్యరూ?” అని సవినయముగఁ గోరెను.

రంగారావు:-“చిత్త మాలాగెనండి” అని తలయూచుచు, కాళిదాసు శాకుంతల నాటకంలోనిది ఈ శ్లోకం; కణ్వాశ్రమంలో తొట్టతొలిగా శకుంతలను చూడగానే దుష్కర్మము చెప్పింది. ఉపమాకాళిదాసస్య అన్నారు పెద్దలు. స్వభావాన్ని ఉపమించి చెబితే వాడే చెప్పాలి. చిత్త గించండి, ఆసరసం:

‘సరసిజ మనువిద్ధమ్ శైవలేనాపి రమ్యమ్,
మలినపి హింమాశో ర్లక్ష్మ లక్ష్మీలతనోతి

ఇయ మధిక మనోజ్ఞా వల్క-లేనాపి తస్మి,
కిమివహి మధురాణామ్ మద్ధనమ్ నాకృతీనామ్,

శకుంతల, అనసూయా ప్రియంవదలతో ఆశ్రమం
లో పెంచుతూవున్న పూలమొక్కలకి నీళ్ళు పోస్తూవుండగా
దుష్యంతుడు చూచి ఆమె కిట్టివున్న నారచీరనున్న ఆమె
శరీరగోవణ్యాన్నిన్నీ వర్ణించాడట!”

“తాము సంస్కృతం బాగా చదువు కున్నట్టుతో
స్తుంది. ఇంగ్లీషు ఎంతవఱకు చదివారో!”— అన్నాడు పెద్ద
వాడు.

‘నాకు సంస్కృతపరిచయం తక్కువ; లే దని చెప్పినా
చెప్పొచ్చు. ఏమిటో చెప్పగా విన్నవి కొన్ని శ్లోకాలు వస్తవి.
ఇక నా చదువును గుఱించి: బి. ఏ పరీక్షకు నిరుడు వెళ్ళాను.
ఫలిపొందికాదు. హిస్టరీలో పోయింది. ఇంతలో జబ్బుకూడా
చేసింది. అంచేత వచ్చేయేడు మరల పరీక్షకు వెళ్లదలచు
కున్నాను. ఏమిటో ఈ చదువులూ ఈపరీక్షలూ వట్టి వేలం
వెట్టి కింద తయారయ్యాయి. బి. ఏ విద్య- అనక? ఏ
ఆఫీసులో ఉద్యోగం దొరుకుతుందా అని ఆఫీసర్ల కొంఠల
చుట్టూ ప్రదక్షిణలు చెయ్యాలి. అంతేనా? సిఫారసులు
కావాలి—ఒక సిఫారసులేమిటి! ఎన్నో హంగులు చెయ్యాలి.
చివరకి బ్రాహ్మణుడన్న అయోగ్యత ఒకటి అడ్డాస్తుంది. దాతో
ఆప్రయత్నం విఫలమౌతుంది. తిరిగి రెండేండ్లు ఏలాకాలేజ్

లోనో, ఐదేండ్లు ఏమోడికల్ కాల్వేలోనో దండయాత్రలు సాగించాలి. స్టేడరీపరీక్ష ఐ దనుకోండి; కేసులు వస్తేకదా వీడికి ఆదాయం. ఇప్పుడున్న స్టేడర్ల పాట్లు మనం చూట్టాలా? ఇంక డాక్టరీ పరీక్ష ప్యాసైంది — ఉద్యోగాపేక్ష లేదుగదా? మందులకీ కొంప అద్దేకీ ముందుగా పెట్టుబడి కావాలి. ఈ చదువుకే అస్తి అమ్మి అప్పులపాలై లకలుకలుగా వుండే వాడికి పెట్టుబడి ఎక్కణ్ణంచి వస్తుంది? పోనీ పెట్టుబడి దొరికింది—హస్త వాసికావాలి—అదృష్టంపట్టాలి. కాదంటారు?—ఇంజనీరింగుకీ వెళ్ళాము—ప్యాసై నాము—ఆతర్వాత?—ఉద్యోగ మేది?—సర్కారు వాళ్ళు మాత్రం ఎండరికని ఇస్తారు సుద్యోగాలు? ఎన్నని సృష్టిస్తారు? స్వతంత్రంగా బదకటానికి తెలియదు మనకి. మన ఇప్పటి చదువులన్నీ ఉద్యోగాల కోసమేకాదా? అదేపరమావధి—ఎందుకులేండి అగొడవ?”

“బాబూ, అట్లే కానికి అర్థం నెలవియ్యరా?”

“ఎందుకూ శాకుంతల నాటకాని కున్నాయి తర్జుమాలు చాలాను.”

“నా కంతమాత్రం విద్య అట్టింది కాదండి”

“ఐతే వినండి—తెలుగు పద్యం చదువుతాను—

వేదం వెంకట్రాయశాస్త్రిగారి తర్జుమా

“కమలము శైవలావృత్తికి గాంతి దొలుగక తేజమే

గనుక,

హిమకరమండలంబు సిరినే బొరయున్ మలినాంకయుక్తిచే

రమణవహించు నీసతియు రట్టడి వల్కలమే ధరించియున్
సుమధురమోహనాగులకుఁ జొప్పడుభూషణ మేది
కాదొక్కో!”

శాస్త్రముగాఁ బాడి విపులముగ అర్థముగూడఁ జెప్పి
నాఁడు రంగరావు.

ని “మఱొక శ్లోకం నెలవియ్యరా?”

‘అలానే వినండి ఏలాగో కాలక్షేపం కావాలిగదా?

అనాఘాతమ్ పుష్పమ్, కిసలయ మలూసమ్ కరకుహైః,
అనావిధమ్ రత్నమ్, మధునవ మనాస్వాదితరసమ్
అఖిణ్ణమ్ పుణ్యానామ్ ఫల మివ చ తద్రూప మనఘమ్
సజానే భోక్తారమ్ కమివహిసముపస్థాస్యతి విధిః?

దీనికి ఆ శాస్త్రుర్లవారి తెనుఁగు:

‘ఆగని తావిపూపు, నఖరాగ్రము సోకనిపల్లనాబు, క్రొం
దేనెరసంబుఁ గోలనిది, తీరయి విధముగాని రత్నమున్
మానినిరూపు-పుణ్యభరమాజుఫలం బనఘంబఖండమున్;-
నేనెఱుంగన్ విరించి యెవని బరిభోక్తనుగూర్చ నెంచెనో!’

దీనికిని రంగరావు అర్థము చక్కగానే చెప్పినాఁడు. అర్థ
ము చెప్పినపద్ధతిని, పద్యము చదివిన ఫక్కి-కను వినఁగా తెలుఁగు
నాడు ప్రవేశము గలవాఁ డని, సంస్కృతమునను కొంత
పరిచయము గలిగించు కొన్నాఁ డని తోచుచువడినది. ఆతని

ప్రసంగము అక్కడిచారలకుఁ గొందఱకు ముఖములు వికసింపఁ జేసినది. అర్థమైనను కాకున్నను అందఱును సాభిలాషముగ వినుచున్నారు; శిరఃకంపనములును జేయుచున్నారు; కాళిదాసు వరకవి అని, సరస్వతీదేవియవతారమే యని కొనియాడుచున్నారు. తరుణి, బల్ల క్రిందిమూట ఒకటి బయటికిలాగి, అందుఁ జేయిడి తీసినది పుస్తకము నొకదానిని—అది ‘ప్రణయమధ్యము’ నవల. ఆ పుస్తకప్రకరణమునఁ దన దృష్టిని లగ్నము చేసినది. దొనకొండ చేరుసప్పటికి బండిలోని వారు కొందఱు సరుదు కొని పరుండినారు. కడమవారిలోఁ గొందఱు నిద్రావిష్టులై కునికిపాట్లుపడుచున్నారు. అమ్మాయి చదువు కొనుచునే యున్నది. రంగరావు పక్కచుట్టకుఁ జేరగిలఁబడి పై దీపము జూచుచు కనులు మూసికొనుచు కాలము బుచ్చుచున్నాడు.

రాత్రి ౨ గంటలకు బండి మార్కాపురము రోడ్డు చేరినది. రంగరావు, అందఱును దించి, సామానాతయ్యఁ గ్రింది కుదించి దిగినాడు. యువతి రెండుమూడు సామాను లందు కొన్నది. బ్రెయిను కూతవైచి కదలినది. కూలివాండ్రచే సామాను మోయుచుకొని ముసలమ్మను వెంటఁగొని స్టేషను వద్దీసత్రము చేర్చినాడు రంగరావు. అందఱు తల కొకచోఁ బక్కలు పఱచుకొని పరుండిరి.

3. ప్రకరణము.

కడచినరాత్రి మారాఠీపురము సత్రములో విడిసిన రంగరాయాదులు ఉదయము భోజనాదికములం దీర్చికొని రెండెద్దబండిలో బయలుదేరిరి. రెండున్నర ఆమడ వఱకు నడుమ నడుమ మొకాములతోఁ బయనము అంతకష్ట మని పించినదికాదు. ఆపైమార్గము విషమ మగుట శ్రమసంకటము లు అనివార్యములైనవి. ఆమడకుఁ బైన ఇఱుకుగొందులు-- వెదురు బలుస రేగు పొదలు-- వీనినడుమ కాలిదారి. రంగ రావు, అమ్మమ్మను సామానుసహితముగా డోలీలోఁ బాపి నాడు. యువతియు, పేరమ్మయు నడవలే మని డోలీలోఁ గూర్చుని వెళ్ళినారు. మినాక్షమ్మ మాత్రము-- “దేముఁ డిచ్చినకా ఖండఁగా డోలీలో వెళ్ళటమేమి గ్రహచారమ్! నడుస్తూవుంటే ఆ మల్లికార్జునుడేలా క్షేల్లుతాడు. ఆరం భారం వాడిమీఁదే వేశామ్. ఇంతదూరం రప్పించుకున్న వాడు కొం డెక్కించుకో లేడూ! సందేవేశ కన్నా చేరలేక పోతా మేమో చూదామ్ నడవండి”--

అని హఠముతో భక్తిని, భక్తితో సాహసమును పురి వెట్టి నడక సాగించినది. రంగరావు పర్వతస్థాంత మందలి వివిధస్థలముల రామణీయకతలవైపునకు దృష్టి బఱపుచుఁ బోయెను. వందలకొలఁది యాత్రికులు ‘మహాదేవ’ సంభా

ధనలతో నెక్కుచున్నారు. ఆ భక్త్యావేశమున వారికి గట్టము దోచదు. వీరు కైలాసద్వారము జేరునప్పటికి పొద్దు ఏటవాలి నది. అచటఁ గొంత విశ్రమించి ముందున కేగిరి. ఈకైలాస ద్వారమునుండి శ్రీకైలశఖరము జూచినవారికి జన్మము ఉండ దని లోకసామాన్యమునమ్మిగ. ఇచటనుండి వక్రాకృతిం గన్నను కృష్ణవేణిని రంగరావు కుతూహలమునఁ గూర్చున్నాడు. అటఁ గడచి పోవుచుండ దారిలో చిన్నగుడి యొకటి యగ పడినది. పొల్లెత్తి వచ్చు యాత్రికప్రవాహము లట నాగు చున్నవి. మినాక్షమ్మ వెనుకఁ బడినది. ఆమె రాకకు ఎదురు చూచుచు అచట నొక మచ్చతాటిమీఁదఁ గూర్చున్నాడు రంగరావు. యాత్రికు లెల్ల ఆగుడివద్ద ఆగి తమతమ పేళ్ళను జెప్పి ముందున కరుగుచున్నారు. ఆచోటనున్న ఒక మనిసినిఁ జూచి ఇ దేమని రంగరావు పశ్చించినాడు.

ఇది సాక్షిగణపతిగుడి యని, యాత్రికులు తమపేర్ల నిక్కడ చెప్పి పోవునెడల ఈయన నమోదు చేసికొను నని అచటియాచారము అతఁడు వెలిపెను. మినాక్షమ్మయు అందుకున్నది. ఆగుడివద్ద ఆనవాయతి చెల్లించినది. సూర్యాస్తమయ వేళకు రంగరావు, మినాక్షమ్మయు దేవాలయ ముఖద్వారమున నడుగిడఁ గలిగిరి. యవతియు, ముసలమ్మ లిరువురును సామానుతో నొకమండపమునఁ గూర్చున్నారు. మండపమునకు సమార్జ్యసంస్కార మైనది. ప్రాకారమువెలు

పలి కోనేటిగట్టున, తుగిడిలుగ వెళ్ళి, స్నానములు చేసిరి. స్వామిదర్శన మబ్బినది. అకాలమగుటచే నంటవార్పుల కనువు పడ దనుకున్నారు. ఔతోపవాస ఫలితము దక్కినదని మన స్సనకు సమాధానము జెప్పికొన్నారు. ముసలమ్మలమూటల లోని అడుకులతో మినుపనున్నితో ఆ రాత్రిగడవినారు. అడు వారంగులు ఆమండపముననే ముదురుకున్నారు.

రంగరావు : ఎదుటి మండపమునఁ బక్కవేసికొన్నాడు. ప్రయాణాయాసమున బడలినాడు—కాని నిద్ర పట్టదు. మాటిమాటికి లేచి కూర్చుండుచున్నాడు. కొత్తచోట నిదురపట్టనివారు కొందఱు. పుస్తకము చేత నున్నఁగాని నిదురరానివారు కొందఱు. ప్రయాణములలో నిద్రవోనివా కొకకొందఱు. తెంపులేని యాలోచనలలో మునిగిన వానిని, దొంగలను, చీకటిపార్వేటగాండ్రను, పైత్యరోగులను, పరవంచకులను, ధనికులను, జూదగాండ్రను, మర్యాద్యైగాండ్రు—నిద్రాదేనత తేటియైనఁ జూడదు.

రంగరావుని నిర్ణీతతకుఁ గారణ మేమో!

అప్పు డప్పుడు విడుచు నాతని యుచ్చావసములలో ఏదేని మనస్తాపమున కగ్గమైనజాడ కన్పట్టుచున్నది. అతని జాగరముతోఁ దెల్ల వాతెను. గాఢతమోనిచున్నైన జగత్తు క్రమక్రమముగఁ బంతుకొని దేలుకొనుచున్నది. అదృష్టము దృష్టమైనది. అబోధము సుబోధమైనది. భయావహప్రపంచము

సమ్మోదావహ మయినది. అంధునకు దృష్టి కలిగినది. బధిరూనకు శ్రవణభాగ్య మొదవినది. మూఁగ ముచ్చటలాడఁ దొడఁగెను. సుషుప్తి స్వప్నప్రపంచముం గడచి జాగృతమైనది. పామరుఁడు ప్రాజ్ఞుఁడైనాఁడు. ప్రకృతిజనని, ఒక్క మాట శైశవక్రీడలఁ దలపించి, లోకజాలముపై నిజమందస్కృతకీటాక్షములం బఱపినది.

లోకబౌద్ధవుని ప్రయాణ మారంభమైనది. రంగరావు, బసకు వంటకు ననుకూల మగు మాడపము నొకదాని నేర్పఱచినాఁడు. ఆఁడువారి నందఱ నటఁ జేర్చి కొఱతగా నున్న ఉప్పుపప్పులను కాయగూరలను వంటచేఱకును తేఁబోయినాఁడు. ఆతనికి మఱలి వచ్చునప్పటికి ఇంట నెవరును గాన్పింపరు. లోనికి వెళ్ళినాఁడు. యువతి యొకమూల త్రుంకు మీఁద నొరగబడి కన్నీరు నించుచున్నట్లు చూచినాఁడు. ఆ యమ్మాయి చూపులందలి చుటుక్కుదల మొత్తిగిలినది. డాంగురుమూత లాడుచుండిన సహజలావణ్య మా ముఖమునకుఁ బరాజ్ఞుఖమైనది. ఆ శోకమూర్తినిఁ జూచి రంగరావు నిలువున నీరైనాఁడు. ఉపేక్ష పైకొనుటచేఁ గాబోలు ఆతఁ డించుక బొదాసీన్యము వహింపవలయు వాడయ్యెను. కాని మనస్సు వెనుకకు లాగినది. ఇట మఱెవ్వరు లేరని యెఱిగియు అమ్మాయినిఁ బలుకఁరించు తలంపునఁ గాబోలు 'అమ్మమ్మా' అని పిలిచినాఁడు—గద్గదికముగ. 'న్నానానికి

‘నెళ్ళారు’ అన్నది ఆ యమ్మాయి మెల్లగ. అదివఱ కెన్నడు ఆమెతో మాటలాడినాడు గాడు రంగరావు. ఇప్పుడు నిబ్బరము చేసికొని ఏదే నడుగ నుంకిచి తలయెత్తకయే- ఏమియుఁ దోషక ఖాడువా చివరఁజేఁగు మెలివెట్టుచు: ‘ఎంతసే పైందమ్మా?’ అన్నాడు- కాని కార్యనియందు వడఁకు తప్పలేదు. మీ రలా వెళ్ళిన కాస్తేసటికే నండీ’ అన్న దాయమ. మఱేదియో అడుగఁ దలంచి నాడు. అంతలో నేమితోచినదో మిన్నక తలయూచి- ‘సరే’- అని వెలుపలికి మఱలెను. తడిబట్టలతో, సుదిళ్ళ వీళ్ళబిందెలతో ముసలమ్మలు ముస్వరు వచ్చినారు. అమ్మాయి మనస్తాపకారణ మారయుట కిఁక రంగరావున కవకాశ మెక్కడ? ఆతనిమనస్సునఁ జెప్పురాని సూక్ష్మణము పెనఁగొన్నది. ఎవరితోఁ దలపోసికొనుట! వ్యాకులత కుతూహలము ఉల్బూఁతలూఁచు చున్నవి. సహనము సహజ మగుట అదనునకు ¹వార్చి యుండవలయు వాఁడయ్యెను.

మధ్యాహ్నము భోజనములైనవి. విశ్రాంతియుఁ గొంత గలిగినది. కర్నూలునుండివచ్చి అటనమీపమున నొకమండపమున బసచేసియున్న బ్రాహ్మణకుటుంబముతో యువతికిఁ బరిచయ మొదలినది. వారిలో నొకపడుచున్నది. ఆ పడుచు నకును మన యమ్మాయికిని ఈడుజోడు కుదిరినది; నేస్తము

కలిసినది. యవతి ఆకర్షులువారి విడిదికిఁ బోయినది. రంగ రావు యాత్రీకుల నెల్లఁ బాఱజూచుటకు దేవాలయమున నాల్గుమూలలు దిరుగఁ బోయినాఁడు. యాత్రీకబ్రాహ్మణులు వంటలు చేసికొను చోట్లకుఁ గట్టియున్న తెరలఁ జూచి: మహా శ్రేత్రయాత్రలోఁ గూడ మఱుగుబాట్లు తప్పలేదా అని వింత పాటుగాఁబోలు ఆతఁడు ఓరగంటఁజూచి తలపంకించిరాఁడు. మఱి యొకచో మడిబట్ట లాఱగట్టి శూద్రుల నీవైపునకుఁ రాఁ గూడ దని శాసించు బ్రాహ్మణపూర్వసువాసిని గని: మహేశ్వర సాన్నిధ్యమునఁగూడ నీ యనర్థాచారశిశాచము తొలఁగదా అని వెక్కసపాటుగాఁబోలు ఆతఁడు చుఱచుఱఁ జూచెను. మఱి యొక్కఁడ తడికొల్లాయిలో విభూతితిర్యక్పుండ్ర ములతో రుద్రాక్షతావళములతోఁ బంచపాత్ర ముందుంచు కొని పాణియామము చేయుచుండిన శాస్త్రులు, దప్పిగొని దాహ మడుగ వచ్చిన కుంటిబిచ్చకత్తెను కొపావేశమున గ్రుడ్లెఱ్ఱజేసి గసరి గద్దించి కొట్టుటకు లేచుటగాంచి: దయావిర హితత్వముగూడ బ్రాహ్మణ్యమా అని యాకులపాటు గాఁ బోలు ఆతఁడు నిరసనదృష్టులం జిమ్మి ముందున కేఁగెను. అప రాహ్ణవేశ గుంపెడుపిల్లలతో గుప్పెడుమెతుకులకు గుమ్మము వద్దికివచ్చిన గుడ్డిముండను తఱుమఁగొట్టుచున్న బ్రాహ్మణ గృహిణిదార్జన్యము నుపలక్షించి: 'అభ్యాగతస్సవయమ్ విష్ణుః, అనిన ఆర్యగృహస్థధర్మము మఱుగుపడినదికదా

అని వగవుఁగాబోలు ఆతఁడు పెదవివిటిచినాఁడు. ఎనిమిదేండ్ల బాలవధువుపై అఱువదేండ్ల ముసలిమగుఁడు చెలాయించు నధికారనిరంకుశతం గని: ఇది హిందూవివాహధర్మ సముద్ధరణమా యని వెగటు కాఁబోలు ముక్కు చిట్టించెను. పదేండ్ల బాలవితంతుముండితశిరముంజూచి: పూర్వాచార పరిరక్షణమున కిది నిదర్శనమా యని కనికరముకాఁబోలు కన్నీరు తుడుచుకొన్నాఁడు. ఆతేండ్ల వధువు తొమ్మిదేండ్ల ననుఁడును పంచదారచిలుకలు కొని తినుచు వచ్చుచుండుట గాచి: ఆర్యదాంపత్యస్థదాయమున కిది మచ్చు అగునా యని విచారముకాఁబోలు తేజుచూపులఁ బరికించెను. పేకాటలోబడి మైచుఱచిన జూదగాండ్రను గని: ఈ దివ్యస్థలమున వీరి కింతకన్న కాలక్షేపమునకుఁ దగిన వ్యాపార మేదియు దొరకదా అని కొందలపాటు గాఁబోలు ఆతఁడు చప్పరించెను. ప్రయాణపు బడలికలచే సత్రములలోఁ దిని స్వస్థతగ నిద్రించుచున్నారు కొందఱు. కొందఱు తింకను పాకప్రసక్తియందే యున్నారు.

ఇట్లు నలువైపులఁ దిరిగి శివాజీగోపురము చొత కరుగుచు అయ్యరు గారి కాఫీహోటల్ ప్రక్కగోడమీఁద “అమృతాంజనము అన్ని నొప్పులకు సిద్ధాషధము” అనివ్రాయఁబడిన పెద్దఅక్షరములప్రకటనఁ జూచి: మహాగహనాంతరి మందలి మల్లికేశ్వరుని కొండనుగూడ విడువలేదే యని

అచ్చెరుపాటు గాఢోలు ఆతని కనుబామ లూర్ధ్వమున కెగసి నివి. రంగరావు శివాజీగోపురము కడఁ జేరినాఁడు. ఆగోడకుఁ జెక్కఁబడిన బొమ్మలయందలి ప్రాచీనభారతశిల్పమును శాంతదృష్టితో నిదానముగఁ దిలకించి: నేటి తత్త్వశాస్త్రకు మనసు కలతవడెను గాఢోలు ఆతఁ డొక్క వేడినిట్లూర్పు బుచ్చినాఁడు. ఈ గోపురమునకు 'శివాజీగోపుర' మని పేర్కొనెట్లువచ్చియుండు నని సందేహ ముదయించెను గాఢోలు ఆలోచనాతత్పరుడై ముందు వెనుకలకు అడుగు లిడినాఁడు. అచ్చోటువాసి దేవాలయావరణమందలి 'అంబ' గుడిని దరిసినాఁడు. అటఁ బోవైన యాత్రికులకు 'అంబ'నుగూర్చిన కథ చెప్పుచున్నాఁ డొకఁడు—గ్రామ్యుఁడు—

“మల్లేస్వరుడు మైసూర్ దేశం బో యుండె నంట సూడి-ఆడ ఈయమ్మవార్ని సూసి వల్సినాఁ డంట ! వా యమను తెచ్చుకోని ఈక పెట్టుకో నుండాడంట సూడి. యేటా ఉగాదిపండగముఁటి పున్నముదాకా ఈడ 1 తిర్నాల పాగుతుంది.”

“అదే నంటన్నా 2 మిరాలపున్న మనేది ?”

“మరే మనుకుండావు? అప్పట్లో మైసూరు రాజ్యేనుంచి 3 అలివిగానిమంది వస్తారు సూడి— ఇన్నావా!— మిరాలూ యాలకులూ ఏంటేంటివో 4 పసారంగటిదినుసులూ తెస్తారు.

1. 'తిరునాళ్లు'—తీర్థము పర్యాయము. 2. మిరయాల పుష్పము. 3. అలివికాని. 4. పసారీదుకాణపు...

స్వామీ! మీన² అలిగింతకాల అమ్మవారికి తలనొప్పెత్తుతుందంట!
¹ఆమెరాలూ అందూ నూరి అమ్మనానికి⁴ పట్టేస్తారు. ఆమో
 యిన⁵ కోల్లనీ గొట్టేల్లీ అందూ బలిస్తారు సూడి.”

ఈకథ విని: మనవారి నింకను ఇట్టిపిచ్చినమ్మకములు
 పీడ్చుచుమనే యున్నవిగదా యని పాలిపాటుకాబోలు ఆతఁడు
 తనలో హాస్యపునవ్వు నవ్వుకున్నాఁడు. అందుడి బయలుదేటి
 తిన్నగా ఉత్తరకోణముననున్న నీరభద్రద్రాలయమును సమీ
 పించెను. అందు లింగాయతస్వామి పుష్క వసించుచున్నాఁడు.
 అప్పటికాయన పాతికసానత్రరములనుండి ఇచట వసించు
 చున్నాఁడు. ఆయన శాంతత నిస్పృహత రంగరావు నాకర్పిం
 చినవి. ఆతఁ డటకుఁ బోయి కూర్చుండెను. తొల్లి శ్రీనాథుడు
 శివరాత్రిమహోత్సవమునకు ఈ శ్రీశైలమునకు వచ్చె నని,
 ‘శాంతిభిక్షావృత్తు’ లనఁ బరఁగిన జంగమపీఠాధిపతు లాతని
 నాదరించి మల్లికార్జునుని ముఖమండపమున సభ గావించి
 సమ్మానించి రని, వారికోరిక ననుసరించి తచ్చిష్యునకు శాంత
 య్యకు ‘శివరాత్రిమహోత్సవము’ రచించి కృతి యొసంగె నని
 చదివిన విషయము రంగరావునకు స్మృతికి వచ్చినది.—ఎవరి
 నడుగుట! కొంతసేపటికి ఒకయువకుఁడు బిరబిరవచ్చి రంగ
 రావుప్రక్క-నఁ గూర్చుండి, గడ్డమున కెడమచేయి ఊతమిచ్చి

1. మీద. 2. అలుగుటచే. 3. ఆ మిరియాల అన్నియు. 4. పట్టు
 జేస్తారు. 5. కోల్లనూ గొట్టెలనూ.

అస్వామిని జూచుచున్నాడు. సవయస్కుడు నాగరకుడు. తనకు గాలక్షేపమున కొకడు దొరకె నని రంగాపు సంత సింఁచెను.

వారు పరస్పరము గ్రామనామముల నరసికొనిరి. కుల గోత్రములను దెలిసికొనిరి. చదువు సంధ్యలంగూర్చి పోల్చి త్రముల జరిపిరి. అంతట పరిచయము కుదిరినది. లింగాయత స్వామి తనకడకు వచ్చిన లింగాయతులతో, గొందఱతో తెనుఁగునను, మఱికొందఱతో కన్నడమునను బసవమతప్రాశస్త్యముంగూర్చి ప్రసంగించుచున్నాడు. అతనిస్వచ్ఛ మగుభాషయు స్ఫుట మగువాక్తును వినుచు రంగరావుతో, గూడ ఆక్రాంత నేస్తుడును గూర్చున్నాడు. రంగరాయుడు స్నేహితునితో సాయంవిహారమునకు బయల్పెడలెను. వారిరువురు చీకటిపడు సంతకు బసజేర వచ్చిరి. తన బసజేరఁ గొంతద వ్వేగిన స్నేహితుని - “భీమప్పగారూ, భోంచేసి వస్తారుకాదూ? కాళ్ళేపు పిచ్చాపాటీ మాట్లాడుకుందామ్” అన్నాడు రంగరావు. “భో జనంలేదు ఫళారమేలేండి; ఇప్పుడే వస్తాను”-అని భీమప్ప చనెను..

దివామూర్తి కనువాల్చెను. నిశాదేవత కనులువిచ్చి, సింగారించుకొని కొలుపుదీతినది. భువననాట్యరంగమునందలి పూర్వాంకము ముగిసినది. నల్లతెర జాతినది. మనుష్యుల మాటలసందడిలో మునుగులు వేయుచుండిన పక్షుల కలకలా రావములు పూర్తిగఁ దేలియాడెను. పత్రివ్రతాశీలమువలె పరమ.

యోగించి త్తమువలె ఆకాశము వినిర్మలభావమున బ్రకటించినది. పొత్తిటి బిడ్డ చూపులవలె, విశ్వతన్మయుని చిటునగవువలె నక్షత్రమండలము నిర్వాజకతాక్షముల బ్రసాదించుచున్నది. భౌతికప్రపంచము మానవత మూనినది; ధ్యానమవలంబించినది; యోగనిద్రాముద్రితమైనది. దృశ్యమదృశ్య మయినది. 'యద్దృశ్యమ్ తస్మశ్యమ్' అని ఉలివొకటి చూసీరవప్రకృతినుండి వినవచ్చుచున్నది.

రంగరావు ఎదుటి మండపము తిన్నెమీద బిఛానా పజుచుకొని కూర్చుండెను. ఎంతసేపటికి భీమప్పరాడు. ఒంటరి పాటు దుస్సహము. రంగరావుచూపు ఆ సీలాకాశమందలి తారకాపంక్తుల కడకు బర్వెత్తెను. కాని మండపముమూల త్రుంకుపెట్టెపై నొడ్డగిలబడి కన్నీరు నించుచుండిన ఆ తన్వయే అచటను గాన్పించెను. తనలో దందడిగొనుచున్న భావములకు, - మిక్కులీను నా నక్షత్రములు కొన్నియూహల నందించుచున్నవి. ఆతని హృత్ప్రవాహము పొంగి భావతరంగమాలలతో, బెల్లురేగి నిరవధిక మగు అగాధమహర్ణవగర్భము జొచ్చినది. చూచుచుండగనే కనుల మిఱుమిట్లు గొల్పుచుండిన నక్షత్రము తూర్పునకు బయ్యచినది. మఱి యొక్కొంతసేపటికి జంటగా రెండునక్షత్రములు రాలినవి. ఈ యాకాశ మేమి! ఈ చుక్క లెక్కడివి! వీనిచాటునకు హేతువేది! ఈ యాశంకలు పొయినవి. తన చదివిన ఖగోళ జ్యోతి

శ్యామ్ర పరిచయము తనలోఁ బుట్టిన ప్రశ్నములకు గొన్నిటికి జవాబు లిచ్చినది. అంతలో నాతని మనస్సు ఆమూలఁ గన్నీరు నిండుచుండిన శోకదేవత నొక్కమాటు తొగిచూచి నచ్చి నది. రెండవజాము చెప్పకయే పరువిడిచినది. రంగరాయనికి ఆపు లింతలు తొలచయ్యెను. తెప్పలు బరు వెక్కెను. చూపు మందగిలెను. పక్కపై వాలెను.

ర. స్రోత రణము.

మండపము వద్దకు నచ్చి, అమ్మమ్మ—

“బాబూ, రంగఁడూ, తెల్లారింది. పాతాళగంగకి స్తనానికి వెళ్లొద్దూ? జనసమ్మగ్దం అధికం గావుంది. ఈవాళ శివరాత్రిన్నమాట మరిచావు కామోసు! లే అమ్మా ¹పెందరాళే వెళితే దబ్బున వచ్చేయొచ్చు. ఏటవాలుగా దిగాలిట గంగకి! ఏలా దిగుతానో ఏమిటో బాబు! అంతకూ ఆశ్రీతైలపతే వున్నాడు. లే! సామాను జాగర్రగా చూచకో” —

అనినది. రంగరావు తారుమారుగ లేచినాడు; పక్కచుట్టుకొని బసలోనికి వెళ్లుచు—

“వెళ్ళండి నే నుంటాను” — అన్నాడు.

ముసలమ్ములు మువ్వరు బయలుదేరినారు. యువతి పెంబడింపబోవుచు, కొత్తగాఁ బరిచయమైన కర్నూలు అమ్మాయిగారి విడిదికి వెళ్ళి—

“నారాయణమ్మగారూ, స్నానానికి వస్తారా పాతాళ గంగకి?”—

అని పిలిచినది. వారును సన్నాహముననే యున్నారు. అందఱొక్కచోఁ గూడి వెడలిరి. సూర్యోదయమైన కొంత సేపటికి వడివడిగ రంగరావు బసకడకు వచ్చి—

“మావాండ్లప్పుణ్ణే పోయిరి స్తానాలకు. మీవాండ్లు పోయిలేకే మండి?” అని భీమప్ప ప్రశ్నించినాడు.

“నెళ్ళారు మావాళ్ళు కాస్తేమైంది. మీరూ వెళుతున్నారా?”

“లేదప్ప ఎక్కడ అంటించినారు? ఈఁళల్లో ఎవ్వఁడు స్తానం చేసేది! కృష్ణకు పోవాలె— మూడుమైళ్ళదూరం— నాచేతల అయ్యేల్లే దప్ప— సుడుగాడు. మంది చెప్పేకి రాదు; నే వచ్చేల్లే దనిచెప్పిడి స్త్రీ. మద్యాన్ని పాయ—స్తానం చేసి వచ్చె— అభిషేకం చేసిడిచా.”—

“ఏమిటో పూర్వకాలంవాళ్ళూ— వారివిశ్వాసం వారిది. వారు పుణ్యాని కంటూ వచ్చారు. మసలాంటివాళ్ళు వేసుగ్గా టేత్రం చూట్టానికి బయల్దేరారు. రాండి-కభర్లన్నా చెప్పకుండామ్. ఆఁ అన్నట్టు రాత్రి వచ్చారేకాదే?”

నస్తా మనుకొంటి; మా మంటపందగ్గర అమక్కళంగా భజనచేస్తా వుండిరి. వాండ్రజతలో అక్కణ్ణె కూచో నిడిస్తి. పురందరదాసుకీర్తన బలేబాగా పాడారప్ప! కన్నడం-మీ కర్ణమయ్యలేదు లేండి. అంతా వేదాంతమే చూచుకొండి”.

“అయ్యో! పిలవకపోయారటండీ నన్నూ! అయినంతవరకే అర్థమయ్యేది. సరే! రాండి”—

రంగరావు, భీమప్ప, పక్క-బసవారితో సామాను చూచుచుండు డని చెప్పి కాలకృత్యములకై చని పురందరగనే బసచేరిరి.

పాతాళగంగనూడి తుగిడీలు తుగిడీలుగా భజనమేళాలు రా సాగినవి. ఓ! వేలకొలది జనము! ఆ వారి పుష్పహారములు! ఆ నిభూతికేళిలు! ఆ తాళమృదంగాది ధ్వనులు! ఆ దక్షిణాది నాగస్వరము! ఆ షోలుముక్తాంబుంపులు! ఆ శివనామసంకీర్తనలు! ఆ శంభోహరహర మహాదేవసంబుద్ధులు! ఆ యరమోడ్పు కనులు! ఆతాండవము! ఆభక్తితత్పరత!—కనినవానిది పుణ్యము. అందు పల్లెయనక పట్టణమనక నానామండలములవారు నానా రాష్ట్రములవారు గూడినారు. ఆ ఉత్తరహిందూస్థానమువారి ధ్యాన గానములు, ఆ బంగాలీవారి గీతములు, ఆ పంజాబాల ‘తాయమానవన్ పాడలు,’ ‘తిరుక్కొలల్ విరిత్తములు,’ ‘తేవారములు,’ ఆ మహారాష్ట్రుల ‘దిండి’ ‘సాకీ’ ‘జాలే’ ‘లావణీ’

సంకీర్తనములు, ఆ కర్ణాటకుల పురందరదాసుకీర్తనలు, ఆ యాంధ్రుల శైవకృతులు- దేవాలయాంతర్బహిఃప్రాంత మంతయు నూర్మోగుచున్నవి. నభో-తరాళమునా దంతటను శబ్దబ్రహ్మ మావరించి ప్రభుత్వము చేయుచున్నది. సర్వము ప్రణవమయము- నాదబ్రహ్మము. కులభేదములు లేవు. స్త్రీపురుష జాతి వ్యత్యయము లేదు. శాల- వృద్ధ వయస్తారత్యమగణన లేదు. ధనిక-దరిద్రతాపుష్కగ్భావముల కెడ మగపడదు. హెచ్చు-కుందులకుఁ జోటు లేదు. బ్రాహ్మణ-బ్రాహ్మణ ప్రత్యేకత మటుమాయమైనది. అంటుదోషము పాటింపలేదు. అందఱొక్కతల్లిపిల్లలవలె సంచరించుచున్నారు ఇది విశ్వరూపసందర్శనముకాదా? కనులుగలవా రానూసింపలేరా?— శివాభిషేకిము ఆరంభమైనది.

ఆ జనసమృద్ధమున ఆ కోలాహలమున, గర్భాలయము నందలి ఆ మంత్రపుష్పములు, ఆ మహాన్యాసములు, ఆ నమక-చమకాదిస్వనములు ఊపిరి త్రిప్పికొనలేక ఉక్కిరిబిక్కిరియగుచున్నవి. ఆ శంఖారణములు, ఆ చేగంటలగణగణధ్వనులు ఎగారీది బయల్పడుచున్నవి. బ్రాహ్మణునిచేతి శంఖము బుచ్చుకొని ‘ఓమ్ హరహరమహాదేవ’ అని మల్లికార్జునున కభిషేకము చేయుచున్నాడు వైశ్యభక్తుడు; సహస్రఘటాభిషేకము చేయించినవా రున్నారు. సహస్రనామార్చనమొదలు లక్షపత్తిపూజవఱకుఁ జేయించినవా రున్నారు. కోటిపత్తి

పూజచేయించిన నాటకకోట సెట్టిగా రున్నారు. అర్పించిన ఆ బిల్వదళములలో, అభిషేచించిన ఆ పాతాళగంగా పావనోదకములలో లింగమూర్తి ఏదీ?— మృగ్యమయినది.

అర్చనాద్యభిషేకములు నిర్వర్తించి వచ్చినవారు పురాణములవద్ద, పుణ్యకథనములచేరువను గూర్చున్నారు. భజనల కోలాహలము యధావిధిగ సాగుచునేయున్నది. తాత్కాలికముగనైన, విషయవాసనాదూరులై ఐహికస్మృతికిఁ దప్పిన వారే పెక్కు రగపడుచున్నారు. దర్శనానికి గుమ్మములో హాసీలు; అభిషేకానికి కట్నము; అర్చనకు రుసుము; హారతికి పన్ను— వసూలుచేయుచున్నారు—కంట్రాక్టరులు. సంతానార్థినియై తడిబట్టలతోఁ బ్రాణాచారపడినది కోమటి ఇల్లాలొకతె. వ్యాజ్యము తన కనుకూలమైనచో లింగమూర్తికి బాగారు తొడుగు సమర్పింతు నని మ్రొక్కుకొనుచున్నాడు. దైన్యసంపన్నుఁ డొకఁడు. ఉద్యోగము దొరికినయెడల తలవెఱచుక లిత్తు నని దీక్షఁగొన్నాడు బ్రాహ్మణ బి. ఏ యొకఁడు. ఈయేడు ప్రతివర్తకములోఁ బదివేలు లాభము కనబడినచో గొప్పలయముముందు చలువరాతిచపటా వేయించు నని ప్రతిపత్తిచేయుచున్నాడు లింగబలిజసెట్టి యొకఁడు. మగనికిఁ బిచ్చి కుదురునేని గొడదీపము మోయుదు నని సంకల్పము చేసినది బ్రాహ్మణగృహిణి. మరలఁ దనకుఁ బెండ్లియగునేని పసుపువస్త్రాలకొంగుముల్లతోఁ గొండెక్కును మని వృష్టిపూర్తి

గడపిన సాహుకారునెట్టి ధ్యాసముచేసినాడు. పేకాటలో తనకు గెలుపు గలిగినచోఁ గుంభాభిషేకము చేయుతు నని ముదుపు గట్టినాడు జూదగాఁడు- ఇట్లు భక్తిలోఁగూడ బేర సారములు యధేష్ఠముగా జరుగుచున్నవి.

‘శ్రీశైలమాహాత్మ్యము’ పురాణముజెప్పు నడిస్థాయపు అవధానులు గొంతుక బొంగురుపోవుటచే నిరుత్సాహియై మాటిమాటికి మొగము చిట్టించుచు లేని యావేశము చెచ్చు కొని కథ నడపుచున్నాడు. పౌంధవఁడుపరిపాకమాదలి దీక్షితులు కవితాధారకు నిజశాశ్వతారసపత్తిని జోడించి ‘శివరాత్రిమాహాత్మ్యము’ జదివి రాగయుక్తిముగ నర్థము జెప్పుచున్నాడు; నత్తి కొద్దిగా అడ్డుచూచినది. కాని రక్తి కట్టించినాడు. ద్వాదశలింగములప్రభావము మహాగార్వా పండితుఁడు సంస్కృతమున వ్యాఖ్యాసము చేయుచున్నాడు. పాకారబహిర్యాగమున ‘నందనార్చిత్రము’ హరికథ చెప్పుచున్నాఁడొక మాలదాసరి. జుగాలు బసవకోలలను శరీరముమీఁదఁచిత్రవిచిత్రములుగ నాట్యమాడించుచున్నారు; ఖడ్గాలు జమపుచున్నారు. శివుఁడు ప్రత్యక్షము గావలయు నని నారసములతో నాల్కలనుగ్రుచ్చుకొనుచున్నారు; నరనర మునఁ బొడుచుకొనుచున్నారు; గళమునకు గండ గత్తెటలు వేసి కొనుచున్నారు. మెడలోని లింగమూర్తిని అటచేత నుంచు కొని అవధాన దృష్టులతో అనిమిషత్వమునఁ జూచుచున్నారు.

ఈవిధముగ ఆరాధ్యుల తపోనియతి సాగుచున్నది. 'యాగంతి
లింగ'ని ఏలలు, 'కాలజ్ఞానములోని కందార్థాలు పారనశ్శ్చ
ముతో బాడుచున్నది— కందిమల్లాయవల్లనుండి వచ్చిన
పోతులూరు వీరబ్రహ్మమతపుభక్తురాలు. దూడేకుల
సిద్ధపుత్రత్వాయి అరమోడుకనులతో హాయిగఁ బాడు
చున్నది— అల్లాడిపల్లెనుండివచ్చిన కోమటిఅవ్వ. 'శివగీత'
లోకరు పారాయణము చేయుచున్నారు. 'శివతత్వసార'
మొకాయన స్వారస్యముగనే చెప్పుచున్నాఁడు గాని దంతపాట
నము తప్పుటచే స్ఫుటము తప్పినది. శివలీలావిలాసము విజ్ఞా
భించి చదువుచున్నాఁడొకబ్రాహ్మణుఁడు. కాని అపస్వరము.
శివలీలాతరంగిణి సామవేదము వల్లవేసినట్లు చదువుచున్నాఁ
డింకొక ఘనాపాతి. 'పంచాక్షరీ తత్త్వము' నుపన్యసించుచున్నాఁ
డొకపండితుఁడు. శివకవచమనుసంధించుచున్నాఁడొక త్రిదండి.
గర్భాలయమున కెదుర తన్మయుఁడై తాండవించుచు
గరతాళములతో—

“జటాకటాహసాభ్రమ భ్రమ నిలిమినిర్గర్హం

విలోలవీచివల్లరీ విరాజమాన మూర్ధని

ధగధగధగజ్వలల్లలాటపట్టపావకే

కిశోరచంద్రశేఖరే రతి ప్రితిక్షణం మమ”—

అని శివతాండవస్తోత్ర మారంభించి శ్రావ్యముగఁ బాడు
చున్నాఁడొక లింగధారిబాలుఁడు—అంధుఁడు.

“కలాభ్యామ్ చూడాలజ్ఞుతశశికీభ్యామ్ నిజతపః
 ఫలాభ్యామ్ భక్తేషు ప్రకటితఫలాభ్యామ్ భవతు మే
 శివాభ్యా మస్తోత్రభివనశివాభ్యామ్ హృదిపున
 రభవాభ్యా మానందస్ఫుర దనుభవాభ్యామ్ సతి రియమ్”

అని కాంభోజీరాగము మేళవింపబడిన “శివానందల
 హరి”లోని శ్లోకము శ్రవణచేయముగ విసరి హాయిహాయి అని
 పించినది. ‘ఎక్కడ ఎక్కడ?’ ‘ఎవరు ఎవరు?’ అన్నారు. భక్తు
 లందఱు మూలమూల నున్నవారు మూకగట్టి పాయలు పాయ
 లుగఁ బఱచినారు. పౌరాణికులు శ్రోతలు భజనమోఖా
 వాండు) ఎల్లరు మధువుకడకు మక్షికములువలె నిమిషమున
 నలుమొగములనుండి వచ్చి ఉత్తరదిక్కుననున్న మండప
 మును జట్టుకొన్నారు. స్నానసంధ్యాద్యనుష్ఠానములైనవి.
 లింగాభిషేకమైనది. అన్వడే ఉపమా కాఫీ నైవేద్యము
 ముగించి పొడుము పట్టెక్కించి తాంబూలము తట్టివేయుచు
 సాక్షాత్పరమశివునివలె పద్మాసనమువేసి పాడుచున్న అయ్యరు
 గారు కనబడినారు. ఆయనశారీరసుఖము నిరుపమానమై
 ఆలయమునం దంతట ప్రతిధ్వనించుచున్నది. నారాయణమ్మ
 తోఁగూడ యువతియు నక్కడకు వచ్చినది. భీమప్పతోఁగూడ
 రంగరా వక్కడ నున్నాడు. అయ్యరుగారి గానరసము శ్రోత
 లను మూర్ఛాకాంతులనుగఁ జేసివైచినది.

శృంగగిరిపీఠప్రతినిధులు వచ్చినారు. గోవర్ధనపీఠము పక్షమునఁ గొండలు వచ్చినారు. శారదాపీఠశిష్యులును వచ్చినారు. జ్యోతిర్మయీపీఠధర్మాధికారి సని బేత్తరాఘుఁ డొకఁ జాగతుఁడైనాఁడు. కామకోటి విరూపాక్ష పుష్పగిరి పీఠముల తరపున నియుక్తులుగా వచ్చినవారు నున్నారు. శ్రీ శైలస్వత్వమునకై సీమవజ్రకు వ్యాజ్యములాడఁ గొకణము గట్టిన పుష్పగిరిపీఠములరెంటి పూర్వపరవినిశ్చయ వాదములు మధ్యవర్తులు వినుచున్నారు.

మధ్యాహ్నము తిరిగినది. అభిషేకములు నిరంతరాయముగ సాగుచునేయున్నవి. భజనలు మ్రోగుచునే యున్నవి. పురాణశ్రవణమున కంతరాయము లేదు. భీమప్ప, రంగరావును తనబసకుఁ గొనిపోయి బలవంతముగా నుపాహారము బెట్టినాఁడు. నారాయణమ్మ యువతిని ఎడబాయలేదు. ఆమె, తన విడిదికిఁ దీసికొనిపోయి బ్రతిమాలి మోమోలపెట్టి బట్లు పెట్టి నిష్కరములాడి యువతికి ఉపాహారము తినఁ బెట్టినది.

సాయంకాలమైనది. చీకటిపడినది. అభిషేకప్రకరణ మాగలేదు. రాత్రి జాగరము. హరికథ లారంభమైనవి. జంగాలకథలు మొదలుపెట్టినారు. భాగవతాలు కట్టినారు. ఆయాఋషాష్ట్రములవారు ఒక్కొక్కచోగోష్ఠితిరిగినారు. సాక్షీర్తనములు మొందుకొన్నవి. కోలాటాలు నెక్కిన్నవి. బాపనయ్యగార్లు కెరసనాయల్ బుడ్లదీపాల వెలుగున దక్షిణ

డబ్బులను లెక్కపెట్టుకొనుచున్నారు. ముత్తైదువులు మూశి
వాయనాల పాళ్ళు కుదురక ఇగ్గుమొగ్గు లాడుచున్నారు.
పాతాళగంగవద్ద నీటికాసుల తగాయిదాలో బూతులాడుకొని
చేతులు కలుపుకొన్న పుట్టుశాస్త్రు లిద్దఱు గాయములను
చూచుకొనుచున్నారు. సంధ్యావందనము రాదు సరే సరి—
సంకల్ప విధానమైన ఎఱుంగని సర్వాభిల్లు పాతికరూపాయలు
గడించినందునకు వింతపడుచున్నది— నీటికావళ్ళజట్టు సంభావ
నల అడావుడిలో, స్నాన మాడుచుండిన సానిపడుచు మెడ
లోని సరిపెణ లాగి పోలీసురిమాండులో నున్న పుల్లెల కామే
శంగతికి వగచుచున్నారు— ఆతని నేస్తకాండ్రు. స్వరూపప్రక
టనమునకై వచ్చిన ఆశుకవులు అష్టావధానులు డబ్బాలు
వాయిప దొరకపుచ్చుకున్నారు. జూదాలు రేగినవి. జాక
మణేలా పట్లాటల మొదలు ఈనాపులవఱకు ఒకవైపు; నక్కా-
ముష్టి లొకదిక్కు; చెట్టగుండు ఒకవైపున; వారాట లొక
చెంప; చిత్తాట లొకమూల; ఎత్తుల్లొకచోట— ఈ విధముగ
జవాభోర్లు తలపడినారు. కాణీమొదలు కాసువఱకు చింత
పిక్కలవలె పందెములలో పాటవేయుచున్నారు. రూపాయల
సంచులు గలగల గ్రుమ్మరించుచున్నారు. నోట్లకట్టలు విచ్చు
చున్నారు. పట్టుకొని వచ్చిన సొమ్మంతయు నోడి పక్కచెవి
పో గమ్మకొని ప్రయాణము కట్టినాడు పడమటి నీమరెడ్డి
యొకడు. గుడివాడతాలూకాజవాభోర్లు పై సామిగుల

కుండా ఫణుసలుచేసి అప్పటి కప్పుడు ప్రానోట్లమీద అప్పు
పుచ్చుకొని ఆవేశముతో ఆడుచున్నారు. పోలీసువారికి
మామూళ్లు చెల్లుచున్నవి. ఆ చుట్టుపట్టుల నావరించిన బీడి
సిగరెట్లపొగకంపు, శివసాన్నిధ్యమునుండి వచ్చు సాంబ్రాణి
ధూపపరిమళమును తఱిమి తఱిమి కొట్టుచున్నది.

ఆ యాత్రలో లేనివారెవరు? సమస్తప్రకృతి యచట
ఆవేశించినది. పరమార్థజ్ఞానసంపన్నులతోఁ బచ్చెపుదొంగ
లున్నారు. సన్న్యాసులతో సందేవేటకాండ్రున్నారు. ఉద్యో
గులతో ఉడాయంపుగాండ్రున్నారు. భాగవతులతో బడాయి
భోర్లున్నారు. పండితులతోఁ పటాటోపభయంకరులున్నారు.
విరక్తులతో విలాసులున్నారు. జువ్వార్థోర్లతో ఝూటాభో
ర్లున్నారు. ధనికులతో దండుగుమారిరాములున్నారు.
సనాతనాచారులతో సంకరులున్నారు. సోమపీఠులతో
సోమరిపోతులున్నారు. సురూపులతోఁ గురూపులున్నారు.
సహజవికలాంగులతో కృత్రిమవికలాంగులున్నారు. ఒక
కుండి ఒకరు లే కుండలేదు—నోటిదూలవారు, చేతితీటవారు,
కంటిగులవారు, కాలిదురదవారు, షోఖలాలు, షోదాలు,
దుర్వ్యాజ్యేగాండ్రు, ధూబరదిండిగాండ్రు, సాధువులు, సం
స్కర్తలు—రకరకాలు ప్రోవైనవి.

లింగోద్భవకాలమైనది. అభిషేకక్రమము ఆగినది.
ఓపికగలవారు జాగరముచేయుచున్నారు. రాత్రి పండ్రెండు

గంటలు మీఱునందాఁక రంగరావుతో భీమప్ప ఈ వేడుకలు చూచుచుఁ దిరిగినాఁడు. కొండఁగదర తిరిగినది. చలి— మంచు పడుచున్నది. రంగరాయ-భీమప్పలు తమ మండపముల నెఱుఁపున కరిగిరి.

గ. పృ క రణము.

సూర్యోదయ మయినది. శివరాత్రిహాళాహళి ముగిసి నదిగదా యని కాఁబోలు యథాసుఖముగా బరుండియున్నాఁ డింకను రంగరావు. భీమప్ప వచ్చి—

“రంగరావుగారు, పొద్దుపొడిచింది; ఇంకా నిద్రేనే మాడి?”— అన్నాఁడు. లేచి కనులు నలుముకొనుచు—

“రండి వెడదామ్”—అనుచున్నాఁడు రంగరావు.

“136 కక్షస్తేబిలును, సోమప్పచు పాతాళగంగకాడ కానలి వ్రుడేదానికి అంపిస్తవా? కోనేట్లోనుంచి తీసిన పిల్ల శిశువు వెట్టివానితో కైలాసద్వారంకాడికి ఎత్తించకపా మ్మని అంపించు—403 శిలాక్ సాబును! వీ డేడా? 194— సూగప్పా? రాత్రింతా కనబట్లేదేరా?— ఎక్కణ్ణన్నా తాగేళి పడుకున్నాడు నాలె వుంది. చీకటితో ర మ్మంటిని-చూడూ వాఁడెక్క డున్నా డో! ఈ రిపోర్టు మునిమడుగుపోలీసు క్యాంపు చేర్చవాల— శీగ్రిం—తెలస్తాదా? ఆత్మకూర్చేషకలో ఇయ్య మని తలారి

సుంకణ్ణి—వాడిబీటు అక్కణ్ణే కదూ?—తఱుమ మను ఎకాయెకో
—తెలస్తాదా? ఇంద—ఈ రిపోర్టు మార్కాపురంస్తేషక పశాసా
ఫీసరుకు. వాఁ డెక్కఁడున్నాఁడు 437-సిద్దన్న? వాణ్ణి శిఖరేశ్వ
రం తోవన పొమ్మను—జూరు—తెలస్తాదా?”—

అని సబ్ ఇన్స్పెక్టరు సుందరరాజులు నాయఁడు ఫరమా
యించుచున్నాఁడు. ఇక్కచుట్ట బసలోఁ బెట్టి భీమప్పతో
నీటిచాయవెళ్ళుచున్న రంగరావు, కేకలు వేయుచు రబ్బరు
బొమ్మవలె నిటు నటు గంతులువేయుచున్న ఇన్స్పెక్టరును
జూచి నిలుచున్నాఁడు. ఇన్స్పెక్టరు చక్రమువలె మండ
పముల నన్నిటినిఁ గలయఁదిరిగినాఁడు; ఒక్కొక్కరిని, ఊరు
పేరు ఉనికి వృత్తి-అట్టు పుట్టు ఆనవాళ్ళ నరయుచుఁ బోవు
చున్నాఁడు. రంగరాయభీమప్పగార్లు ఈయత్పాత మేమియా
యని ఆలోచించుచుఁ బోయి కల్యములఁ దీర్చుకొని విడిదలఁ
జేరినారు.

మీనాక్షమ్మయు పేరమ్మయు వ్యాకులపడుచున్నారు.
రంగరాయని అమ్మమ్మ వారిని ఓదార్చుచున్నది. రంగరావును
అమ్మమ్మ తనదగ్గఁకుఁ బిలిచి—రహస్యముగా

“అబ్బాయో, విన్నావ్!—అమ్మాయి పొద్దుట్నుంచి
అగపడ్డంలేదురా!”

“ఎక్కడి కెడుతుందమ్మా? - ఆ కర్నూలువాళ్ళు. అమ్మాయితో స్నేహంగా తిరుగుతుండేది. బహుశా అక్కడి కేమేనా వెళ్ళింది కామోసు!”

“అక్కడికి వెళ్ళినట్టు లేదు. మీనాక్షమ్మగారు కను కొచ్చారు. వారికి తెలివ దన్నారుట!....

...ఏవిటమ్మా ఎ త చిత్రంగా నన్నావుది!”-అన్నది అవ్వ.

రంగారావు మెల్లగా, నీ వార్త భీమప్ప చెవినివేసినాడు.. భీమప్ప ఆశ్చర్యచకితుడై—

“రాండి వాండ్రను మన మహక్కొని నస్తాము.”

ఇరువురు కర్నూలువారి బసకడకు వెళ్ళినారు. వెలు పల చెంబులు శుద్ధిచేయుచుండు సడిప్రాచువు ముత్తైదువును గాంచి—

“మీఅమ్మాయి వున్నదా లో? మా అమ్మాయి ఇక్కడికి రాలేదూ?

అనిన రంగారావు పశ్చిము విని ఆయమ్మ-

“నారాయణా, మీ డైవరోవచ్చినారు చూడూ.”-

అనినది.

నారాయణమ్మ, “ఎవరప్ప” అనుచు వెలుపలికి వచ్చినది.

“మీ డైమ్మాయి వచ్చిందే మమ్మ?”- అని భీమప్ప అడిగెను.

సుంకణ్ణి—వాడిబీటు అక్కణ్ణే కదూ?— తఱుమ మను ఎకాయెకో
—తెలస్తాదా? ఇంద—ఈ రిపోర్టు మార్కాపురంప్రేషన్ పశాసా
ఫీసరుకు. వాఁ డెక్కడొన్నాడు 437-సిద్దన్న? వాణ్ణి శిఖరేశ్వ
రం తోవన పొమ్మను— జూరు— తెలస్తాదా?”—

అని సబ్ ఇన్స్పెక్టరు సుందరరాజులు నాయుడు ఫరమా
యించుచున్నాడు. ఇక్కచుట్ట బసలోఁ బెట్టి భీమప్పతో
నీటిచాయ వెళ్ళుచున్న రంగరావు, కేకలు వేయుచు రబ్బరు
బొమ్మవలె నిటు నటు గంతులువేయుచున్న ఇన్స్పెక్టరును
జూచి నిలుచున్నాడు. ఇన్స్పెక్టరు చక్రమువలె మండ
పముల నన్నిటినిఁ గలయఁదిరిగినాడు; ఒక్కొక్కఁని, ఊరు
పేరు ఉనికి వృత్తి-అట్టు పుట్టు ఆనవాళ్ళ సరయుచుఁ బోవు
చున్నాడు. రంగరాయ-భీమప్పగార్లు ఈయత్పాత మేమియా
యని ఆలోచించుచుఁ బోయి కల్యములఁ దీర్చుకొని విడిదలఁ
జేరినారు.

మీనాక్షమ్మయు పేరమ్మయు వ్యాకులపడుచున్నారు.
రంగరాయని అమ్మమ్మ వారిని ఓదార్చుచున్నది. రంగరావును
అమ్మమ్మ తనదగ్గఱకుఁ బిలిచి— రహస్యముగా

“అబ్బాయో, విన్నావ్!— అమ్మాయి పొద్దట్నుంచి
అగపడ్డంలేదురా!”

“ఎక్కడి కెదుతుందమ్మా? - ఆ కర్నూలువాళ్ళు అమ్మాయితో స్నేహంగా తిరుగుతుండేది. బహుశా అక్కడి కేమేనా వెళ్ళింది కామోసు!”

“అక్కడికి వెళ్ళినట్టు లేదు. మీనాక్షమ్మగారు కను కొచ్చారు. వారికి తెలివ దన్నారట!

...ఏవిటమ్మా ఎ త చిత్రంగా నన్నావుది!”-అన్నది అన్వ.

రంగారావు మెల్లగా, నీ వార్త భీమప్ప చెవినిపేసినాడు.. భీమప్ప ఆశ్చర్యచకితుడై—

“రాండి నాడ్లను మన మహక్కొని వస్తాము.”

ఇరువురు కర్నూలువారి బసకడకు వెళ్ళినారు. వెలు పల చెబులు శుద్ధిచేయుచుండి నడిప్రాచువు ముట్టెదువును గాంచి—

“మీఅమ్మాయి వున్నదా లో? మా అమ్మాయి ఇక్కడికి రాలేదూ?

అనిన రంగారావు పశ్చము విని ఆచుమ్మ-

“నారాయణా, మీ డైవరోవచ్చినారు చూడూ.”- అనినది.

నారాయణమ్మ, “ఎవరప్పా” అనుచు వెలుపలికి వచ్చినది.

“మీ డైమ్మాయి వచ్చిందే మమ్మ?”- అని భీమప్ప అడిగెను.

“కృష్ణవేణి మృనా? ఈపొద్దు వాయమను చూచేలేను- ఈడికి వచ్చేలేమగదా? రాత్రి కొంచెంసేపు వేడుకలు చూస్తూ తిరిగినాము. ఆమెను మీమంటపంకాడ విడిచి నే వెళ్ళిస్తా.”

రంగరావు భీమప్పతో దసవిడిదికి వెళ్లి ముసలమ్మలకు ఓర్పుచెప్పి యువతిని వెదుక వెళ్లినాడు. పోలీసుఇన్స్పెక్టరు చేయుచుండిన దర్యాప్తు జ్ఞప్తినచ్చినది. అది రంగరావువెతును మఱిత పిచ్చులింపఁజేసినది. హృదయమున నావేగ మధికమగుడు బుద్ధి వికలమైనది. ఆపాదమస్తకము కంపించుచున్నది. చెమ్మట లోడుచున్నది. ఇరువురు ఇన్స్పెక్టరుబసకు వెళ్లినారు. ఆతఁ డక్కడ లేడు. కైలాసశిఖరమువద్దనున్నాఁ డని జవాబు. ఆగవేగముల నట కేగిరి. చాలమూది గుంపులుగూడి చూచుచున్నారు. అట శిశుశవము గోనెపట్టమీఁదఁ బడియున్నది. బాలార్కునికిరణము లాశిశుకలేబరమును స్పృశించుచున్నది. మగబిడ్డ- ఈగలు ముసరినవి. వాయుదేవుఁడు మెల్లగ వీచి మూగిన ఈగలను జోపెను. ఆ పవనాంకురము ఆబిడ్డ వెండుకల నొకమాటు కదల్చినది. చూచుచున్నవారి కనుల నుండి దుఃఖాశ్రువు లురలెను.

“ఏపాడుముండకు చేతు లాడినా యమ్మా! ఇట్లా చంపకుంటే ఏ అడుక్క-తినేవాండ్ర కిచ్చున్నా సాక్కుందురు కదా!”

“లేదు- ఆ జీవికి భూమ్మీద సంగటి”

“నెలలు నిండినవిడే నమ్మా! నెత్తురుకందూ! ఎప్పుడు పడేశినారో!”

“దేవుని తిన్నాల కొచ్చి ఈ అగ మేమో చెప్పు!”

“ఆ దేవుడు చంపేబుద్ధి వాండ్ల కందుకు పుట్టించి నాడో! కలిగిరమంతా బామ్మలాట! మాయ !”

అని పదుగురూ పదివిధాల తమ వగపును తలపోసి కొనిరి. ఇన్ స్పెక్టరుగూడా కంటం దడిపెట్టించు, శిశుశవాన్ని, పోలీసుజవాన్ను తహినాతీయించి, వెట్టివానితో పెచ్చెరుపు కాంపాసుపత్రికి బంపివేసినాడు. రంగరావు, భీమప్ప ఇన్స్పెక్టరు చెంతజేరి చెట్టుకింద తాళమీద గూర్చుచున్నారు. ఇన్ స్పెక్టరు తన వాగ్దానముగించి తలయెత్తి చూచినాడు. ఈయిరువురిని మర్యాదగా వచ్చినపనినిగూర్చి అడిగినాడు.

“పదునేడేండ్లు దాటినపడుచు- పేరు కృష్ణవేణి- ఈమనకు దగిన యెత్తు-అందమైనది- మంచిచాయ- తలను మిగిలిన తలకట్టు- ఈవేళ ఉదయమునుండి అగపడదు”- అని రంగరావు ఇంగ్లీషులో చెలిపినాడు. కంప్లెయింటు వ్రాసి ఇమ్మని ఇన్ స్పెక్టరు రడిగినాడు. అమ్మాయిచహరావగయరా వివరములతో వ్రాసి ఇచ్చినాడు రంగరావు- తత్క్షణము చర్యజరిపి పర్యవసానము చెలిపెద నని ఇన్ స్పెక్టరు నమ్మక బలిగినాడు. ఆతడు సహజముగా దురహంకారయైనను మనుష్యులను

జూచి సమయ మెరిగి మాటాడు నేర్పరి. రంగారావు సెలవు. పుచ్చకొండు మని లేవఁ బోవుచుండఁగా, “అయ్యా, చూడండి- మరిచిపోతిని. కృష్ణలో- దాన్నే ‘పాతాళగంగ’ అంటారులేండి- ఆడస్త్రీ పడి చచ్చిందని తెలుస్తాది. నే నక్కడికి పోతాను- మీరు రండి సంగతి తెలుస్తాది”- అని ఇన్ స్పెక్టర నెను.

ఈ సంగతి తనవారికిఁ దెలుప మని భీమప్పను బంపి, రంగారావు ఇన్ స్పెక్టరుతోఁ జనెను. ఇద్దఱు దిగువకు నడచిరి. అత్యంతము శీఘ్రములైన ఆ పడికట్లు దిగునపుడు లోపల రంగులుచున్న వేదనతోఁగూడ రంగారాయనికి, కొండవీటి ఆరిమహాభుండు పోలయవేమారెడ్డి కట్టించిన సోపానము లివి. యని ఐతిహాసికవృత్తము స్ఫురించినదికానోపు!-ముందు వెనుకలుచూచి తల పంకించినాడు. అరగంటలో గంగగట్టు చేరిరి. ఒడ్డున శివము పరుండఁబెట్టబడియున్నది. 136 వ నెంబరు కౌన్సిల్ బిలు సోమప్ప అక్కడ కాచియున్నాడు. ఆ కళేబరము జూడఁగనే రంగారావునకుఁ బిడుగువడిన ట్టయ్యెను. దిగ్భ్రమ. చెందినాడు. స్నానమునకై వచ్చిన యాత్రికులు- స్త్రీలు. పురుషులు వందలతరబడి మూగినారు.

“ఇక్కడ మడుగు. నీటివడి తక్కువ. అందుకే ఫీనిగ. ఇక్కణ్ణే తేలింది. లేకుంటే ఎంతదూరమో పోయ్యుండేది.”

“అయ్యో! ఎవరోనే పాపం! చిన్నదే! అందమైన పిల్లేనే! ఊ చెక్కింది! చెక్కు చెదలేదు పెద్దమ్మా! నిద్ర పోతూన్నట్టుంది! ఏమోపాపం స్త్రానికేవచ్చి కాల్జాటిపడిందో! ఏ కష్టం తోచిందో!”

“పున్యాత్తురాలే తీవో— శివరాత్రిపూట— శ్రీశైలానికి వచ్చి ఈ గంగలో ఆత్మారాముణ్ణి వదిలింది. అందరికీ కోరుకున్నా వస్తుందీ ఇట్టాంటిచావు! పోయినవా రెవరూ పున్యాత్తులే ఈ పాపపులోకంలో ఇంకాబతికి ఎవర్నందరించాల?”

“ముప్పైదపిల్లేనే! ముక్కుగొట్ట ముంది— చేతుల బంగారుకడాలుదాయి. ఆయెంటికెలు చూడే! నిలువునా పున్నాయి. ఆమెకే సార్గవచ్చింది.”

“ఏం కులమో! నా అనేవాం డైవ్వరు రారే! వాం డైక్కడ వెతకుతా ఎవగొదలు పడతా ఏడుస్తావున్నారో!

“ఎక్కడపుట్టిందో ఎక్కడపోయిందో చూడు! కళ్ళి మున్న కాడికే కంకి—”

చూచినవా రందఱు తలకొకమాటతో భేదపడుచున్నారు. రంగరావు నిర్విణ్ణుడై కూర్చున్నాడు. ఇకాస్పెక్టరు మొగమునగూడ వెత కనబడినది.

“ఏరా నేడు కండావికండావిగా ఉండది. ఎక్కడా పడివుండిది శపథ్?” అని యడిగినాడు ఇకాస్పెక్టరు. తేలివ

చోటు చూపి, ఆ చోటునుండి 'అరిగోలులో'వేసి గట్టున జేర్చి, నా మని చెప్పినాడు సోమప్ప. ఇక స్పెక్టరు రంగరావును గాంచి

“ఏమండీ మీ అమ్మాయేనా?” అని పశ్చిన్నించినాడు.

తల అడ్డుముగా నాడించుచు గా దని రంగరావు తెలిపినాడు.

లేచినాడు ఇక స్పెక్టరు. రంగారావుకూడ వెన్నంటి నాడు. అపరాధామైనది. దేవాలయము చేరినారు. అప్పుడే పెక్కురు యాత్రికులు గృహోన్ముఖులైనారు. ముసలమ్మలు మువ్వరు ఆ వేదనపడుచు రంగరావురాక కెదురుచూచుచున్నారు. రంగరావును చూడగనే అందఱు బావురు మన్నారు. జరిగిన వృత్తాంతము ఆతఁడు ముసలమ్మల కెఱిగించినాడు. పేరమ్మ గారు అమ్మన్నను స్మరించుచు పరున్న పక్క పొర్లలేదు. మీ నాకుమ్మ ముక్కుచు మూలుచు లేచి దూరముగా నున్న దొరుపులో స్నానముచేసి నిళ్ళు తెచ్చినది. ప్రొద్దు వాటవాలు నళ్ళటికి పచ్చడి మెతుకులు వేసినది ఆమె ధర్మమా అని. నిన్న కటికోపవాసము. నేడ స్తమయపర్యంతము గంగాపాశ నలేదు. పైగా అలజడి. ఆరెండు మెతుకులు పడినవి. గత రాత్రి జాగరము. అమ్మన్నను తలచుకొనుచు బరున్నారు. మువ్వ రమ్మగార్లు.

1. అరిగోలు = వెదురుబద్దలతో నల్లి తోలుకుట్టినబుట్ట - పడవవలె ఏరుచాటు సాధనము.

రంగరావునకు నిదుర యెక్కడిది? అతని మనస్సు కృష్ణవేణి యంతర్ధానమునకై పొగులుచున్నది. ఆమె నన్నే పించుటకై ఆక్కలుగట్టుకొని పఱచినది. బ్రహ్మలోక పర్యంతము ప్రయాణము చేసినది. నడుమ నడుమ నొక్కొక్కమాటు కోనేటిగట్టనకుఁబోయి ఆశీశుశవముం దర్శించుచున్నది; భేదమొందున్నది. అంతలో కృష్ణయొడ్డున కెగిరిపోయి ఆ స్త్రీకళేబరమును దరియుచున్నది; ఉమ్మలించుచున్నది. మరల నెటకో పరువెత్తి పోవుచు - ఆ తెల్లచీరతో ఆ కుచ్చులజాకెట్టుతో ఆ జాటుజడతో చిటుచెమ్మట నానిన. ఆ నుదుటి తిలకముతో అవనతముఖయై నచ్చుచు, దటాలున ప్రేషన్తువైపునకుఁ దిరిగిచూచుచున్న కృష్ణవేణి ముఖవిలాసము దర్శింప దుమికినది; ముచ్చటలాడ నువ్వితలూరినది. యువకునిఁగాంచి కన్నీరునించినకృష్ణవేణికడ నొక్కంత నిలిచినది. ఇట్లు వివిధగతుల పడుగుపేకలుగఁ బరిభ్రమించు చున్నది. నిలుకడలేదు. సర్వము శోకమయమైనది. ఇక నిద్ర యెక్కడిది?

భాగ్యవశమున రంగరాయనికి భీమప్పసాహచర్య మబ్బినది- అంతలో అతఁడును డాసినాఁడు-

“ఏమండి రంగరావుగారూ, పండుకొన్నారా?”

“భీమప్పగారా, రాండి- నిద్రలేదు భద్రలేదు; ఈ వేళ ఈ హంగామాలో నిద్రకూడానా?”

“సత్యమైనమాట - ఈ పొద్దు పొగిణ మంతా ఎక్కడక్కణ్ణో అయింది - నాకూ నిద్దర రాకనే ఏదో మార్గము కుందా మని వచ్చిడిస్తా. చెప్పేకి మరిచిపోతి. మధ్యాహ్నం ఎక్కడా సాహిత్యం దొరకలే దని ఒక బ్రాహ్మణుడు వచ్చె. భోంచేయ నీకి ర మ్మంటు రాను - భలే పీకులాట అయింది వాయనో. ఆఖరికి ఖిల్లామీద భోంచేసినాఁ జని పెట్టుకోండి”

“సాహిత్య మేమిటండీ?”

“మీ కర్థమై లేదా? సదావృత్తికి - వంటచేసుకోనీకి బియ్యం బాళ్ళు యిచ్చేదానికి సాహిత్య ముందు ఈ తట్టు వాండ్లు.

“సాహిత్య మంటే ఇదా?”

“ఇంకే మను కొంటి?”

“ఏదో భాషావిషయ మనుకొన్నాను సుమండి!”

“దేశాని కొక తీరుమాటలు.”

“మీ ప్రయాణ మెప్పుడు?”

“రేపుమధ్యాహ్నం భోజనం లయినాంక పోతామని; మావాండ్లు. మీరో?”

“మేమూను. ఇహ నేం ప రు దిక్కడ? వచ్చినందుకు వేడుగ్గా కాలక్షేపం చేయటానికే లేకపోయింది గదా!”

చాల ప్రొద్దుపోవు వఱకు ఇరువురు నేదో లోకాల్ని
రామాయణంతోఁ గడపినారు.

భీమప్ప పరుండి—

“పగలు ఎడ చొప్పేస్తుంది. మళ్ళీ ఇదివఱకునుంచీ చలి
దంచేస్తుంది.”—అనెను.

“ ఋతుధర్మమ్

ఇంకను రుగరావు ఏదియో చెప్పుచుండఁగ నే భీమప్ప
సు షుప్తిలోఁ బ్రవేశించినాఁడు.

౬. ప్రకరణము.

సాయంకాలము మూడున్నరగంట బండిలో మార్కా-
పురమురోడ్డుస్టేషనులో సూర్యనారాయణ దిగినాఁడు. శ్రీశైల
మునకు బండ్లక్కడ దొరకు నని స్టేషనుమాస్టరు నడినాఁడు.
ఊరిలోనికి వెళ్లి విచారింప మని ఆయన హిత వొసంగినాఁడు.
పరిచితు లెవ్వరును లేరు. కొత్త తిన్నఁగా జట్కాలో
మార్కాపురమునకు వెళ్లినాఁడు. పూటకూటియింట విడిసి
నాఁడు. శ్రీశైలానికి వెళ్లుటకు బండ్లు దొరకునా యని కనబడిన
వానినెల్ల నడిగినాఁడు. ఊరిలోనిబాడుగబండ్లన్నియు వెళ్లినవి.
ఇంక దొరక వని కొందఁ జెన్నారు. తెల్లవాఁజగా శివరాత్రి

కదా ఇప్పుడు పోయిన జేరున దెప్పుడు? ఉత్సవ మంత అయిన
 నసిమ్మట వెళ్లియు బ్రయోజన మేమి? అని కొందఱు
 నవ్వుకున్నారు. ఇక గత్యంతరమేది? నడచియైన నెల్లవలయు
 నని నిశ్చయించుకొన్నాడు. బంటరిగనెళ్లు పెట్టు? సాహసించి
 వెళ్లినను త్రోవ డొంక తెలియదు. దారిలోని గ్రామాదులలో
 నడిగి తెలిసికొనరాదా అని తెగువచేసినాడు. అంతలో నిరు
 త్సాహ మావరించినది. రేపు శివరాత్రి. శ్రీశైలముచేరుటకు
 కనీసము రెండుదినము లైన బట్టును. తనవారు దారిలోనే
 ఎదురువడుదురేమో! కాదా- వారు ఆత్మకూరుమార్గమున
 మహానందిక్షేత్రమునకు వత్తురేమో! అట్టిచో నెవరి దారి వారి
 వారిదగును కాదా? ఇంతశ్రమపడి వెళ్లినను వ్యర్థమగునేమో!

ఈ విధ మగు సందేహములు సూర్యనారాయణును
 సుడితొప్పినవి. వెళ్లవాటినది. శివరాత్రి మార్కాపురముననే
 కడచినది. మూడవనాటిమునుమాపునుండి శ్రీశైలమునుండి
 వచ్చు తిరుగుబండ్ల నెదురుచూచు చున్నాడు. నాలవదినము
 సాయంకాలము నాలుగు గంటలకు బజారులో నుండగా
 రెండెళ్ల బండ్లు కనపించినవి. అవి శ్రీశైలమునుండి
 విడిగినచ్చిన వని యెఱిగినాడు. ఇంకను వెనుక బండ్లు
 నచ్చుచున్న వనియు విన్నాడు. సాధారణముగా బయటి ఊళ్ళ
 వాండు ప్రేక్షవద్ది సత్రముననే బసచేయుదు రని తెలిసినది.
 వెంటనే తన పక్కచుట్టతో జట్కాలో ప్రేక్షసత్రము చేరి

నాఁడు. అచట బండ్లు బడకలేని తేవు. ప్రొద్దు కొండలో
బడినది. బయటి వసారాలో స్తంభాని కానుకొని కూర్చు
న్నాఁడు. ఉబుసుపోకకు సిగరెట్టుండించినాఁడు.

లోపలిగదిలోనుండి: —

“ఇంగ చాల్లేబ్బ-నీళ్ళినాన్, నడిస్తేవస్తూదా? దాని
చా వబద్దం మనచాపు నిబద్ధి అయింది. కొంప చేరేదాకా
కొవంత బిగపట్టకో.”

“ఒక్క-గాని ఒక్క-పిల్ల - మరిచినామరుపు రానిబిడ్డ.
గుక్కలో ఇన్నిసీళ్ళు పోసి ఈఘటాన్ని కడతేరుస్తు దని పుట్టె
జాతలో వుళ్ళాను-నా పుట్టెడాశానట్టేటిపాలైంది. ఆదేవుఁడు
చూళ్ళాక కండ్లలో నిప్పులు పోసుకున్నాఁడు.....”

“నీ యేడుపు చాలించవుగదా? ఏదమ్మా చెప్పితే
వినవూ! అన్న వస్తే అరస్తాడుచూడు.”

ఈ మాటలు సూర్యనారాయణ విన్నాఁ డని ఎవ
రనఁగలరు? ఆతనిచిత్తము పరాయ త్తమైనది. అతయు అయో
మయము. ఆడువారు-తోడులేను. అడవులలోఁ బ్రయాణము.
నన్యమృగములు సంచరించుచోట్లు- దోపిళ్ళు కూడ జరుగు
చుండు సని వదంతులు. ఏమిఁబబ్బాదుల పాలగుడురో! నత్తునని
నమ్మబలికి పోఁ జాలమిక్తై వగవు. ఇట్టి చింతలవంతలలోఁ
బొరలుచుండిన ఆతనికి ఒగులమాటలు వినబడునా? వినఁ

బడినను బోధపడునా ? బరులు కనబడుదురా ? కనబడినను గుర్తింపబడుదురా ?

బ్రాహ్మణుఁ డొకఁడు ఉన్నతమైనవాఁడు మోటుదేఱిన మనిసి బయటినుండి బిరబిర సావడిలోని కేఁగెను ; ఆ మనుష్యులు మాటలాడుచుండిన గదిలోఁ బ్రవేశించెను. ఆఱు గులెత్తు- ఎత్తునకుఁ దగిన ఒత్తుగలిగి, పదునాఱుమూర పదియవ నెంబరు మాలనూలుకోక మూలచెఱుగులుదోపి గట్టి, ఎడమకొప్పు, మూడు సవాసేర్ల ముంచేతి వెండికడియాలు, ముక్కుపోగు, చిలుకలకమ్మలు ధరించి పడమటిసేమ పంట కాపుసాని సమూనా యగు సత్రీపుదాసి సుంకమ్మ దబదబ సత్రములోనికిఁబోయి సావడింటిలోని దీపపుబ్రమిద తీయుచు—

“ ఎవ రాపండుకోనుండేది ? దీపారాజన చేసేయాల పండుకోనుండావు ! లేలే ! ” అని యదలించెను. పరుండియుండిన సన్న్యాసి యొకఁడు లేచి వసారాలోనికి వచ్చుచు, “ దారి నడిచిందాన ఆయాసమైంది. ఇప్పు డిప్పుడే వచ్చి పండుకొంటిని ”— అన్నాఁడు. సూర్యనారాయణ ఆతనినిఁ జూచినాఁడు. ఆ ముండితళిరస్సు, ఆకాషాయాంబరములు, ఆ కాశీలోతా, ఆయసిమిసంచి—చూచి సాధువుగా భావించినాడు. దబ్బపండువంటి ఆ తనూచ్చాయ, ఆ వయః పరిపాకము, కనులలోని ఆప్రోజ్జ, వేషమునందలి ఆ నిరాడంబరత, మాటయం

దలి నెమ్మది, ఆ వర్షస్సు సూర్యనారాయణ దృష్టిని పూర్తిగా నాకర్షించినది.

“దయచేయండి సాధుజీ! ఈలా అరుగుమీదికి” — అన్నాడు సూర్యనారాయణ.

“అట్లాగే బాబా” — అని సాధుజీ వెళ్ళి కూర్చున్నాడు. చమురులో దడిపిననత్తులు రెండువేసి సావడిలోను వసారాలోను నిపాలువెలిగించితి ననిపించుకొని వాలాయము తీర్చుకొనినది సుంకమ్మ. లోపల నున్నవారిని పరభాయిచినది.

“సత్రాని కొచ్చే సచ్చినోళ్లొక్కరై నా ఒక్క బొట్టన్నా చేతపెట్టేవావాన పోరుగదా! — ఈళ్ళనోళ్ళల్లో మన్నుబొయ్య - ఎట్టిచాకిరీ చేపించుకుంటారు. చెప్పకుండా పుజాయస్తారు. పోనీ ²రుడపాతకమోళ్ళు...” అని యేదేదియో గొణగుకొనుచు సత్రముమునుకు తిరిగినది. ఇక్కడ వసారానిలో దీపము కొండెక్కినది. ముగ్గురికి నిమిషమునకు సావడిలోని సందె లక్ష్మీయు స్థూలరూపమును చాలించినది. ఇంక ఆబేచి రాకుకొంపలో నునికేయెట్లు? గదిలోని వారేదో సన్నదీపమువెలిగించుకున్నారు. క్రమముగా సందెచీకటి వ్యాపించుచున్నది. ఎక్కడనో ఎడ్లమెడ గంటలు మ్రోగుచున్నట్లు భ్రమించుచు మాటిమాటికి సూర్యనారాయణ ఆలకించు

చున్నాడు; అంతలోఁ 'గా'దని భ్రాంతిఁ దొఱఁగుచున్నాడు. అంత సూర్యనారాయణకును సాధుజీకిని ఇట్లు ప్రసంగము సాగెను :—

“తమ దేదేశంసాధుగారు ? ”

“అన్నిదేశాలు మనవే. ఏదేశ మని చెప్ప మన్నారు. విశ్వమే మనది.”

“ఆహా! అదికాదు. తమ దేదేశంనుంచి దయచేస్తూ న్నారని అడిగాను. తప్పైతే తమించండి.”

“తప్పేమున్నది లేండి. తప్పులూ ఒప్పులూ మనం కల్పించుకొన్నవే. అంతా ఒప్పే; తప్పనేదే లేదు. మీకు తప్పైనది నాకు ఒప్పు- నాకు తప్పయినది మీకు ఒప్పు- ఇందులో తప్పొప్పుల తగాదా తీర్చేవా రెవరు బాబా? ఏ మంటారు? ప్రస్తుతం బెంగాల్నుంచి రాక. తల్లుపాడులో భిక్షచేసుకొని రావడమైంది.”

“అందుకనే అలసిన ట్టగపడుతున్నారు. ”

“ఉపాధికేలేండి ఈబాధ లన్నీ. దీ న్నాశ్రియించు కొని వుండేటంతవఱకూ మనస్సుకూ బాధలు తప్పవు. మన స్సు శరీరమూ ఆధారాధేయములు. అదే అన్యోన్య్యాశ్రియ ణము- ప్రాణనాయువులు సంచారం చేస్తూవుండేదాఁకానే మనోవ్యాపారం. అది జరుగుతూవున్నంతవఱకే భౌతికశరీరానికి

సుఖ-దుఃఖాలు- ప్రకృతికి వికృతి స్వభావం. ఆ వికృతిని దాటితే అంతా ఆనందమే. సరే- దీనికేంలేండి. తవ్వకొద్దీ లోతు- అంతా పుంతా ? ”

“ చిన్నవయస్సులోనే ఇంత విరక్తి కలిగిందే మీకు! పూర్వజన్మపుణ్యమ్ ! ”

“ బాబా, కోపంరాదుగదా ఒక్కమాట ఆలకించండి. లోకానికి ఆలోచన తక్కువ- అనుకరణ మెక్కువ- ఎక్కువేమి తక్కువేమి ? ఉండే దంతా అనుకరణమే. రక్తి విరక్తి పరస్పరం కల్పితాలు- రక్తి వికారమే విరక్తి. విరక్తి ఆభాస చెందితే రక్తి జైతుంది. ‘ ఏకోరసః కరుణయేవ నిమిత్తభేదా భిన్నః పునః కృపా గివాశ్రియతే వివర్తాన్ ’ అన్నాడు భవభూతి. కాబట్టి అసలు రక్తే ప్రధానమస్తువు. దాని అభావాన్నే విరక్తి అనుకుంటూవున్నావ్. ఒకదానియందు విరక్తి కలిగిందంటే ఏమన్నమాట? మఱొకదానిమీద రక్తి కలిగిందన్నమాట- ఏమంటారు ? రక్తే స్వతస్సిద్ధమైంది. విరక్తితెచ్చుకున్నది. ఇక ‘ పూర్వజన్మపుణ్య ’ మన్నారుగదా ? పూర్వజన్మ మనేది అనుషంగికంగా వచ్చిన మామూలుమాటకాని సిద్ధాంతంకాదు- ఏమంటారు ? అది సిద్ధాంతమే అంటే ఇన్ని మతభేదాలకు కారణ ముండగూడదు- ఏమంటారు ? ఏదో లేండి ! ఈ వెట్టివేదాంతానికేమి ? ”

సాధూజీహేతువాదమునకును సాదర్భశుద్ధికిని సూర్య నారాయణ తనలోఁ దాను మెచ్చుకున్నాఁడు. తనకుఁగల సందేహములు తీర్చుకొనఁ దలచినాఁడు. వారిద్దఱకు మరల నిట్లు సభాషణము జరిగెను :

“సాధూజీ, తా మే పీఠానికి చెందినవారో?”

సాధు చిటునవ్వున- బాబా, మన వాదం మీకు విపరీతంగా తోస్తుంది. సోనీ ఏదో అడిగినారు. కాలక్షేపంకూడ అవసరమైంది. అన్ని పీఠాలూ ఆశ్రయించడమయింది. అన్ని మతాలు పెద్దలవల్ల వినడమూ అయింది. ఆత్మకు హితమైన దొక్కటి కనపడలేదు. ‘సతాంహి సందేహపదేషా నస్తుషా ప్రమాణ మతఃకరణ ప్రసృతయః’ అన్న కాళిదాసు వాక్యం సమస్త మతముల సారం అంటే- సర్వమునకూ ఆతఃకరణమే ప్రమాణమ్ బుద్ధిమంతులకు.”

“అలాంటి మన ఇష్ట మొచ్చింది చేయొచ్చున్న మాట.”

“ఆహా - ఇష్టము వచ్చింది చేయడమూ, కష్టంగా తోచింది మానివేయడమూ.”

“ఇష్టమైతే తప్పుకార్యాలు చేయవచ్చా?”

“మళ్ళీ మొదటికి వచ్చినారు. అది తప్పో బహు ఎవరు నిర్ణయిస్తారు? ఏకార్యానికి తలపెడితే గుండెదడ కలుగుతుందో దాన్ని తప్పునిన్నీ ఏకార్యానికి పూనుకుంటే గుండె ఉల్టా

హాన్ని పురికొల్పుతుందో దాన్ని ఒప్పునీ గ్రహిస్తే సరి-
అదే అన్ని మతముల నిగ్గున్ను.” తన చేసిన పని ఒకరికి చెప్ప
డానికి జడిస్తే ఆపనితప్పు. చేసిదాన్ని చెప్పగలిగితే బప్పు.
త పొప్పులకు తేడా ఇచ్చే చూడండి. దీన్ని నిర్ణయించి
హెచ్చరిస్తూ పుంటుంది అంతాకరణమ్ - ఏమంటారు? ఇంత
దూర మొదలకూ: ‘మనయేన మనుష్యాణామ్ కారణమ్
బంధమోక్షయోః’ అన్నారు. బంధానికిన్నీ మోక్షానికిన్నీ
మనస్సే కారణ మన్నా రు. అందుకే అంతాకరణమే నన్ను
మాట-ఏమంటారు?

అనిన సాధూజ్ఞమాధానమునకు సూర్యనారాయణ
అంగీకారసూచకముగా నిలువున తల ఆడించుచు, క్షేమబో
నుండి నిష్పవృత్తిని పుల్ల వెలిగించి చేతి గడియారము చూచు
కొని—

“అబ్బా! ఏనిమి తైం దుజోన్... ఇక ఈ పూట
ఉపవాసమే లేండి.”

“ట్రైయినుకు పోవలసివుంటే టయి అయిది.”

ట్రైయినికి కాదుండి. మావాళ్ళు శ్రీశైలం వెళ్ళారు.
వెంట మగా ట్రైవరూ లేరు. నేను వెళ్ళవలసింది. ఎస్తా సని
సమ్మించి వాళ్ళని హాసాను. నాకు వెళ్ళటం పడ్డవికాదు. ఈ
వచ్చే తిరుగుబళ్ళల్లో మావా లొస్తా రేమో సని కాదు కూ-
చున్నాను.”

“అయితే సరే. అంతా వైవాధీన మని నిర్విచారంగా వుండడమే జన్మానికి పరాకర్ష. అయినదానికి చింతించి లాభం లేదు. కాబోయ్యే దాన్ని గూర్చి అలజడి పడ నవసరమూ లేదు. అది పామరత్వ మనిపించు కుంటుంది- ఏ మంటారు? కాలాతీతులమూట మన కెఱుకలేదు. ఇంక మనబోటి కాల బద్ధులను కాలమే నడిపిస్తుంది-ఏమంటారు?”

“చిత్తం. అంతేనండి చివరముక్క. నా కేవల నా మత సమ్మూహనైన పుస్తకాలు చెబుతారా? - చదువాలె నుంది. వివేకానందస్వామి బోధనలు కొన్ని చదివాను. రామతీర్థ గ్రంథం గూడా ఒకటి చదివినట్లు జ్ఞాపకం కాని తమ మఠి తెలిసినవారి నేన కొన్నాళ్ళు చేస్తేనేకాని అవి బోధపడవు.”

“బాబూ, కోపగించకండి-మనవిచేస్తాను. కళ్ళుమూసుకొని చూడడానికీ, చెవులు మూసుకొని వినడానికీ యత్నిస్తూ వుంటుంది లోకం - ఇది స్వభావమే అనండి. తన రొండిలో వున్న వస్తువును మరిచి నిన్ను నిన్ను అడిగితే ఎవ రేమి చెబుతారు? మతం మతం అని అర్థంలేని పెట్టిలో పడు తుంటారు. వేదాంతవిచార మంటూ డబాయిస్తూ వుంటారు. తన్నుమరచి జగత్తునంతా మరమ్మతు చేతా మనేదాన్ని మత మంటున్నారు. తన చూడని— చూడ లేని— దాన్ని గుఱించి పారిభాషికశబ్దాడంబరంతో ప్రసంగించే దాన్ని వేదాంత మనుకుంటున్నారు. ఇదంతా మోస మంటే

నమ్మండి. అంటే పెద్దలు చెప్పిన మాటలను ఆక్షేపిస్తూవున్నా ననుకోకండి. వాను సవ్యంగానే బోధించినారు. నిన్ను నీవు తెలుసు కోమన్నారు. ధర్మంచేయమన్నారు. 'తనయందు నిఖిలభూతము లందు నొకభంగి సమహితత్వమున జరుగు నాడు—' ఇంచులో త న్నెఱగడ మున్నది. ధర్మము చేయడ మున్నది. ఇతకంటే మతమూ ఇతకంటే వేదాంతమూ మ త్తే మూడి?— నీ మంటారు?"

సూర్యనారాయణ మరల అగ్గిపుల్ల వెలుగున చేగడి యాము చూచుకొని సిగరె ట్టెట్టించినాడు.

“బాబా, టయిమ్ ఎత్తెసి?”

“అమ్మిది కావస్తుంది.” మీ రెదాక?”

“ప్రస్తుతం గుంతకల్లు; అక్కణ్ణు చి కాల మెక్కడి కీడిస్తే అక్కడికి.

“మీరు వెళ్ళేబండి రాత్రీ రెండుగంటలకు వస్తు దను కుంటాను.”

“ఆ—”

అని, సాధూజీ గోడవైపున నుండిని తలగడగా నుంచు కొని పరున్నాడు. ఎడ్లమెడగంటల చప్పుడు వినఁ బడినది. క్రమముగా ఆ చప్పుడు దగ్గర దగ్గరకు రాఁ దొడఁగినది. సూర్యనారాయణ అరుగు దిగి, కొన్ని యడుగులు ముందు నకు నడచి ధ్వనివచ్చు దిక్కు ముఖమై నిలిచినాడు. చిమ్మ

చీకటి- బండ్లవాండ్రో అదలింపులు వినఁ బడుచున్నవి. ఇంకెంతదూరమున వచ్చుచున్నవో రా నిమ్మని మరల తిన్నెమీఁద తనస్తంభాన్ని కానుకొని కూర్చుండుచు—

“ధ్వని వినబడుతుందికాని, బండ్లు కనబడవు. ఎంతదూరాన వున్నవో ! అందులో కన్నుపొడుచుకున్నా కనపడని అంధకారమూ... నాగూడ పరున్నారా?”

“బాబా, కళ్లేబరం పడింది. కన్ను మూతలేదు. మీరన్నమాటలు వినబడుతున్నవి. ధ్వని వినబడు తున్నదికాని బండ్లు కనబడ వన్నారు. ఎంత అర్థ ముంది బాబా!”

“ఏమిటండీ? నెల వియ్యండి.”

“వింటారా?— నాద బిందుకళలే సృష్టి పరిణామానికి మూలస్థానాలు. నాదాలోనుంచే బిందువు. బిందువులోనుంచే కళ- అంటే అవ్యక్తంలోనుంచే ఈ సృష్టతా వ్యక్తమైంది. ఆ చీకటి వదిల్లేకాని ఆ తత్త్వం కనబడును. ఈ చీకటి తొలిగితేకాని ఈ ప్రకృతి వస్తువు లగపడవు- ఏమంటారు? ఏదో పిచ్చిమాటలు.”

“అబ్బో ! పిచ్చిమాడలే! పిచ్చిని వదల గొట్టే మాటలు.”

బండ్లచప్పుడు మఱింత దాపున వినవచ్చెను. సూర్య సారాయణ చప్పున వెల్లి పూర్వస్థానముననిలించినాడు. కొన్ని

నిమిషములకు బండ్ల వరుస సమీపించినది. అందుఁ గొన్ని రెయిలుగేటు దాటఁ బోయెను. మూడుబండ్లు మాత్రము సత్రము వద్దకి వచ్చి యాగెను. యువకుఁ డొకఁ డొకబండి నుండి గిగి,—

“దిగండమ్మా ఇదేసత్రం. జాగ్రత్తగా దిగండి.”-అనెను.

“తాళవమ్మా నన్ను దిగనీ-మాయగోల- నే దిగి నిన్ను దించుశాను”-అని పూర్వసువాసిని యొకతె దిగి, తలమీఁద ముసుగు సవరించుకొని కొనచెగు బిగించి రొండిలో దోపు కొనుచు-

“ఇహ దిగు”- అన్నది.

ముసలమ్మ లిద్దఱు గిగినారు.

“బాబూ, మంచితీరపునుయ్యి దాపే కాదా?” అన్న దొక ముసలమ్మ.

“దా పేమిటీ!-కాస్తదూరమే వెళ్ళాలి.” అన్నది.”- మఱొక ముసలమ్మ.

“ఉండండి వెడదాం సామాను దిప్పించి కొవ్వొత్తి దీపం వెలిగిస్తాను. చీకటిగుయ్యారం!” అనుచు నాయువకుఁడు సామాను అదుగుమీఁద సరిదించి కొప్పువత్తిదీపము వెలిగించినాడు. తనవారే యగుదురా అని సంశయమునఁ జూచుచు నిలుచున్నాడు సూర్యనారాయణ. కంఠధ్వని తమ

వారిదిగనే యున్నది. కృష్ణవేణి కనబడదు. ఈయవకుఁ డెవఁడు?—అని ఆలోచనలోనికి దిగినాఁడు. “అప్పుడే బయల్దేరావటమ్మా? స్నానమేమిటి ఈయధరాత్రిలో మాయగోల. బిళ్ళు తిప్పుతూవు దనవూ? నీ విక్కడే ఆగు. నీళ్ళుపట్టు కొస్తాను—మంత్రస్తానం చేతూగాని.” అన్నది మఱొకమ్మ—సూర్యనారాయణ వెంటనే మూడునకు వచ్చి—

“మీన త్రయేనా ?

“ఎవరువారూ?”— మూడునకు నాలి చూచినది.

“నేను కాదుటమ్మా సూర్యనారాయణ్ణి?”

“ఓరి నువ్వటోయ్! బాగా చేశావుబాబు!”

“సూరాయ్, అమన్నను అప్పుగిం చొచ్చామ్ మల్లి కాడ్తునుడికి”—అనిగొల్లున పేరమ్మ వడ్చినది.

సూర్యనారాయణ దిగ్భ్రాంతుఁడైనాఁడు. ఎక్కడికి వెళ్ళినట్టుని తహతహపడినాఁడు. “ఆనక మాట్లాడుకుందామ్ లెండి” అని రంగరావు సముదాయించినాఁడు. కాని సూర్య నారాయణకు ఆవేగ మాగలేదు. పేరమ్మగారు తప్పు కడమ వారందఱు నూతికి వెళ్ళినారు. వెంట గంగరావు దీపముఁ గొని చనినాఁడు. ఒంటరిపాటున సూర్యనారాయణ పేరమ్మగారిని క్రుచ్చిక్రుచ్చి అడిగినాఁడు—జరిగినవృత్తాంతముఆమె చెప్పినది.”

“నే ననుకున్నంతే వది. ఆవేళ బెజవాడలో కన్నీళ్ళెట్టుకున్నది. ఇ దేమిటో అపశకున మనుకున్నాను. నేను

మీతో వెళ్ళనద్దనేచెప్పాను- విన్నదికాదు. శ్రీశైలా చూడా లని ఉట్టట్టూరింది. మీ రక్కడ ఏమి చిలిపిపని తల పెట్టారో జడిసి పోయూటింది. ఆనెక్రమక లుంటే పుట్టి ముంచుకపోయిందా?”

“మే మే మన్నారా? ఆలావుంటే చూచినవా రేమి తారు? నలుగురు బంధుల్లో అపఖ్యాతికాదూ? వచ్చింది.- ఆలాంటియోగం దానికి పట్టింది. ఇప్పు డనుకుంటే లాభ మేమిటి? ఎక్కడికెళ్ళిందో!”

“అదే నాకూ పాలుపోవటంలేదు. నట్టిపిరికిది. గండా గొండితనమా తెలియదు.” అనియాలోచన నభివయించి- “బహుశా విశాఖపట్నం వెళ్ళి ఉంటు దనుకుంటాను; తప్పదు- అక్కడికే వెళ్ళిఉంటుంది.”

“విశాఖపట్నం ఎందు కనినెడుతుందీ? ఎవ రున్నారని అక్కడ?”

“రంగనాయకమ్మ ఉండలే దటమ్మా?”

“ఆ-రంగనాయకమ్మా? ఎవరూ?”

“ఆ-నాన్న గారు అసకాపల్లెలో ప్లీడరీచేస్తున్న రోజుల్లో మనమేడ కెదురుగా డాబాయుల్లో తహసీల్దారు భీమశంక రంగా రనేవా రుండలా? జ్ఞాపకాని కొచ్చిందా?”

చూచుకొని మార్తాండు నొక్కనూలు పరికించినాడు. తిన్నగాబోయి బిక్కింగ్ హామ్ లాడ్జివద్ద ఆగినాడు. ఆతని పసిమినిమ్మపండువంటి శరీరచ్ఛాయలో కోమలతయున్నది. మలిచినట్లున్న అవయవస్ఫూర్తియందు పాటనమున్నది. దైనందిన యురకర్మానుష్ఠానమున జెక్కులు మెఱుంగెక్కినవేకాని గఱుగుబాటలేదు. సులోచనాచ్ఛాదితములయ్యు విశాలలోచనములు విలాస భాసులములయ్యెనే కాని వికార మనిపింపలేదు. చిలుక లాసింపని దోరపండు. దర్శనీయ మగుమూర్తి.

బెంగాల్ హాఫ్ స్లిప్పర్ల మోత చాపుతాళము ననుకరింప టకటక లాడ్జిమేడమీదికి వెళ్లినాడు. తన గదితాళము తీసి లోపలి కేగి తలుపు మూసినాడు. పద్మ విడిచి కొక్కెమునకు దగిల్చినాడు. గోడఅద్దములో ముఖము జూచుకున్నాడు. మొగముగ్రమ్మినచెమటను తువ్వలుతో నద్దికొని సులోచనములనుతీసితుడిచి యలకరించుకొన్నాడు. క్యాంపు కాటుమీద- పక్కచుట్ట కానుకొని పరున్నాడు. ప్రక్కన బల్లమీదనున్న 'న్యూఇండియా' పత్రికదీసి పిచ్చి కడమ భాగములను స్థలీపులాకన్యాయముగఁ బరికించినాడు. అంతట 'లా'పు స్తకము గొని గుఱుతువెట్టినభాగము చూచినాడు కుడిచేయి పుస్తకమును బట్టినది. ఎడమచేతివ్రేళ్ళులు మొలక మీసములను పుణకుచున్నవి. పుటయైన బూర్తిగఁ బాఠ జూచెనో లేదో విసువుతో దానిని మూసి క్రిందవైచినాడు.

ఎడమచిటికెనవేలిరనయుంగరమును కుడిచేతివేళ్లతో ముందు వెనుకలకు జరుపుచు, కిటికీలోనుండి బయలును చూచుచుఁ బరధ్యాసమునఁ గొతవడి గడుపినాడు. చివాలునలేచి కోటు జేబులోని భగవద్గీత తెచ్చుకొని యథాపూర్వముగ, పక్కచుట్టకుఁ జేరగిలబడి గ్రంథము యోచినాడు. పుటలఁబొరలించినాడు. కర్మయోగము వచ్చినది—

“తస్మా దసక్త స్సుతతమ్ కార్యమ్ కిర్మసమాచర,
అసక్తో హ్యచరక్ కిర్మ పరిమానోఽతి పూరుషః.”—

అజ్ఞాని యగువాఁడు కర్మముచేయవలయును. కాన్తన నీవు ఫలము నపేక్షింపక విహిత మగుకర్మము ఎల్లప్పుడును చేయుచుండుము. ఫలము నపేక్షింపక కిర్మము జేయువురు యుడు సత్త్వగుణనోది క్రమముగా మోక్షశుద్ధి కన్పడును” అని చదివిన నారంభించినాడు—

“ఏమిండి సార్ రామచంద్రరావుగారీ” అని తలుపు దట్టుచుఁ బిలిచినాడు వెలుపలినుండి యొకఁడు. రామచంద్ర రావు దిగ్గవలేచి తలుపు తెరిచినాడు— సోస్తుమాను రెండవ జాబుల నందించి వెళ్లినాడు. రెండవ కన్నులు అం దొకదానిని విచ్చినాడు— అగ్రభాగమునఁజూచి ‘దేవనాడ’ అని ఆ ఇగ్గీషు జాబును చదివికొన్నాడు— కన్నులు తెరివికిఁ దప్పినవి. ముఖమును ఖిన్నత గెస్సినది. చూపులు బయలునకుఁ బొరలించవి. రెండవజాబు విచ్చి చూపులను మఱిచ్చిచూచినాడు ‘విశాఖ పట్నము నుచా?’ అనుకొని ఈ తెలుగు జాబున నైదామ పంక్తులు చదువునప్పట్టికి లోచనములుసహజచతురత సమాజం

చినవి. ముఖమును గ్రహించిన భస్మత పతాభూతమైనది. జాబు సాంతముగఁ జదివినాడు. బెజవాడ జాబు మరల నొకమాటు ఓపికగఁ బాఠజూచినాడు. ఎడమచేతివ్రేళ్లు మరల మీసముల నాశ్రయించినవి. ఇంచుక ఊర్ధ్వగతిజెందినచూపు కిటికీపైనున్న రామకృష్ణ పరమహంసపటముమీదఁ బడినది. కొంచెము సేపు తడవిధ్యాసమునఁ గడచినది—

“వసంతే వాసంతీ కుసుమ సుమారై రవయ్యవై
భ్రమంతీమ్ కాంతాశే బహువిహితకృష్ణానుసరణామ్
అమందమ్ కందర్పజ్వరజనిత చింతాకుల తయా
వలద్బాధామ్ రాధామ్ సరస మిది మూచేనహచక్రీ.”—

అని గీతగోవిందములోని శ్లోకము మెల్లగఁ బాడుచు లేచి లెటర్ ప్యాక్ తీసికొనియించుచుండేరి కూర్చున్నాడు. అంతలో నేడయో అక్కిలపడినది! నెటనే లేచినాడు. చేతిగడ్డి యారముఁ జూచుకొన్నాడు. నలువలి వశాడాలోనికివెళ్లి ఉత్తరదిక్కుననున్న విష్ణ్వరీయాచాపైలువైపు జూచినాడు. కుసుమాలముతోఁ బడమటి దిక్కునకుఁ జూపు ముఱియైనాడు. అటునుండి గిదిడికుండేరుమక్రీడముఁ దూర్పుదెసకు మలుచేనాడు. సముద్రశాతలను విశాలతను గొంచుచుఁ గొంతసేపు నిలిచినాడు. గట్టఁ బ్రవేశించినాడు. బల్లమీదఁ జెల్లిచేదరగనున్న పుస్తకములను పొవకిగాఁబెట్టి కుచ్చిమీదఁగూర్చుండి జాబు వ్రాయ నుద్యోగించినాడు. కలమునకై వెదకినాడు; జ్ఞప్తిపచ్చినది. లేచి కోటుజేబునుండి

తీసి, దీనిని తేచినతాను దానిని మూచి ఎక్కడెక్కడనో
తిరిగితి నే యని తన విస్మయపడిలంచు ఎంతాళినగవునఁ దల
యాడించుకొన్నాడు. కుడిచేయి కిలము బట్టినది. ఎడమమో
చేయి బల్లపై మోసినది. సత్కరాగురులు క్షాంతసేపు చికు
ములపైఁ దలలాడి, సుఖోదనముల సవరించి, మీసములతోఁ
తెలియఁజూపుచున్నవి. “సా! ష్టాంగికి” అని వ్రాసినాడు. తరు
వాత వ్యాయామముదాని నాలోచించినాడు. “అర్హివన
ములు” అని త్పించితే నాశియా? క్షణమున కొకరుక్షరమును
కెక్కినాడు. తరువాత? అంగోచన. తోచించి దానిని వ్రాయ
నిష్టముకాదు. ఇష్టముగలదాని? ఊహించుకాదు. తనలోని
యుత్సాహము హతయు నొక్కొక్కటి నొలికిపవలయు నని
అభిలాషము. ఛాందసమార్గ మగు నని జుకు. మరల ని
కొకమాట విశాఖపట్నముజూపిచిచ్చి చదువుకొన్నాడు. —

“స్థానస్య జీవకుసుమస్య వికాసనాని
సంతర్పణాని, సకలేంద్రియమోహనాని,
ఏతాని శే సుచచనాని, సవోరుహక్షీ
కర్ణామృతాని, మనసశ్చ రసాయనా,”ని *

* “హృదయవికాసమున సంజీవులు,
తృప్తివములు మోహి తేంద్రియములు,
నీసుభాషములు, నీ బాతేక్షణ,
శ్రోత్రగుధలు హృదయసాయనములు” — ఉ. రా. చ.

అని శ్లోకమును పాడుకొనుచు వ్రాయ నుండించి చేయాడించుచున్నాడు— అక్షరముపడదు—చివరకు—కొంతవడికి “జా బందినది—” అని వడిగనే వ్రాసినాడు. తరువాత?—మరల యోజన. మనస్సున నిశ్చయ మేర్పడినదికాబోలు!—

“రేపు బయలుదేలుదును”—అని వ్రాసి చేతిగడియారము చూచుకొన్నాడు— నాలుగింటికీ బది నిమిషములు కొంత— జాబు కవరులో నుంచి శిర్ నామా వ్రాసినాడు— షట్ట తగిలించుకొన్నాడు— అలవాటువొప్పనఁ గాల్గు జోళ్లలో జొచ్చినవి. బయలుదేలి ఫిట్లాగుదూరము పోయినాడు— తపాలుపెట్టెలో జాబుపడవేసి, హోటలునకు వెళ్లినాడు— ఏదియో చిటుదిండియైంది. కాఫీ పుచ్చుకొనుచున్నాడు— గదికి తాళము వేయకయే వచ్చితి నని స్మృతివచ్చినదికాబోలు!— బమ్మెరవోయిన చూపుతో తొందరగా కాఫీముగించి బయటి దుకాణములో వక్కాకుపుచ్చుకొని వేసికొనుచు రివ్యూన లాజ్జీ చేరినాడు— తెలుచినతలుపులు తెలుచినట్లున్నవి. తన తెలుపు ముఱపులకు వింతపడినాడు—

సాయంకాలమునకు ఎక్స్ ప్రెసుగుఁ గడపినాడు— గడ్డముమీదఁ కత్తి తగిప్పినాడు— కామినియాతయల్ రాచి క్రాపుదువ్వినాడు— సోపుతో ముఖప్రక్షాళన మైనది. నీమా జామా అలాకారమైనది. సులోచనముల ధరించినాడు— అద్ద

౧. పృథ్వీరణము.

ములో నొక్కసారి ఆపాదమస్తకముగఁ

కొలు సరిదిద్దుకున్నాడు. మూలనున్న స్లిష్పర్లను తట్టి
తొడిగినాడు- హంఃగ్ కేన్ చేపట్టినాడు- మఱొకమాటు
అద్దమును దర్శించినాడు- దొరకొడుకువలె సిద్ధమైనాడు
తలుపు తాళమువేసి తాళలుదిగినాడు. గోష్ఠమీదికివచ్చి
పాళ్ళెత్తు తడవుకొన్నాడు. మేడమీదికిఁ జని తలుపు తెరిచి
నాడు- మ చముమీదఁ బక్కపట్టవై బ్రేలి మఱచిఁ మని
పప్పుచు వెంటనే బీబులో వేసికొని జ్వప్తితో తాళమువేసి
టవునుకుఁ బయనమై వెడలినాడు.

౨. పృథ్వీరణము.

సముద్రపుగాలి తిగినది. నాయు కాలము మూడు
గుంటలు పంటలక్క అవధాన్ల రామమ్మ పటవసారాలోనుండి
తలమీది ముసుగు సరుకుకొనుచు నన్నగొతుకతో—

“బ గాదులేడ్చికై పాతె రాఘవుడూ

అంగస పటవీడి యరిగె లక్ష్మణుడూ

సీతమ్మ గొనిపోయెఁ జెనఁటి రక్కసుడూ

అతటి ననుజుడు నన్న రాముడూ—

అని పాడుకొనుచు నడిమిటి దక్షిణపు గదివద్దికిఁ బోయి, గుమ్మము పట్టెలమీఁది రెండుచేతు లానించి ముందఁ జీకే మొగ్గి—

“రంగనాయకమ్మ తల్లిగారికి ఇంకా నాటకంబడలిక తీరిందికాదు కామోసు: చల్లార్తే ఇడ్డెన్లు సైచ వంటారు— కారప్పొడుం చేశాను— కాఫీ కాచాను”- అన్నది—

రంగనాయకమ్మ పక్కమీఁద నుసులుచు—

“అప్పుడే పొద్దయిం దటమ్మా!” అన్నది.

“మరేమిటి!- పంతులవారు ఫలహారానికి వచ్చే వేళ కూడా అవుతేను!”

“అవిశ్లేచిందా?”

“తెలవదు”-అని “అమ్మాయ్”- అని పిలిచినది వంట లక్క—

“వస్తున్నా” అన్నది అమ్మాయి.

అభ్యంజన మైనది కాఁబోలు!-వినీలకుంతలములు విరియఁబాఱి వెన్నునం దంతటను పసపఱచుకొన్నవి. కను బామలనడిమి కుంకుమబొట్టు చెక్కు-చెదరలేదు. కంటికాటుక మాయలేదు. కట్టిన జరీకమ్మిచీర, తొడిగిన రోజాపట్టు జాకెట్టు నలగలేదు— ఇట్లు అమ్మాయి మెల్లుదిగుచున్నది. కనులు నులుముకొనుచు గదిగుమ్మమున నిలువఁబడిన రంగనాయక అమ్మాయినిఁ జూచి—

“ఏమిటోయ్ దేవలోకంనుంచి దిగుతున్నట్లుండే!
రేపటికి....” అని లేతనవ్వు నవ్వినది.

కనుల మొలిచిన యెలనవ్వు అరమోడ్లు తెప్పలలో
దల దాచుకొన్నది. మొగమున దొలకరించిన నునుసిగ్గు
దొంతరలు అవసతశిరము ముటుగు జొచ్చినవి. ఆ చిటునగి
వుల మొలకలు, ఆ నునుసిగ్గుల మోకలును, నెమ్మదిని గొ
గినవలపు పాలమిగడతరగ లని కప్పియైనవాడు నట్టివక
విడుచునా? చెలిమితులకించిన చులుకతో విలుపిడిన ములికి
నలె, ఫలముగాంచినచిలుకనలె అమ్మాయి నట్లునవచ్చి
రంగనాయిక సందిట జొచ్చెను. అట్లు ఇరువురు మెలిపేసికొని
దొడ్డి వసారాలోనికివెళ్ళి పూలమొక్కల కుండలులవల్ల
గూర్చుండిరి. ఉపాహారమైచది. మధ్యకాలులోనికి వచ్చుచు,

“ఏదే కృష్ణా, నిన్న వాయించిన ‘నినువినా నామ
దెందు’ మఱొక్క-మాటు వాయించూ! కనులకు స సాగ
సెంతోఅన్నచోట ఏమిటో కొత్తసంగతు లేశావు!-ఒరేకుష్మాదా
మేడమిడినుంచి వీణ జాగర్తగా పట్టుకొస్తావ? పాపంచాల
మీడ వేశావునుమీ నీ పుణ్యమ్!”- అన్నది రంగనాయిక-
కుట్టవాడు మేడమిడికి బరువెత్తినాడు. కృష్ణ తలవంచు
కొని చేతిగాజులు చూచుకొనుచు,-

“అలానే వాయిస్తానుగాని నువ్వుమాత్రం ‘శ్రీరఘు
వర’ కృతి వాయించకే!- వచ్చిదిమొదలు బతిమాలు

కుంటున్నానుగదా! ఎవ్వరైనా నేర్చుకుపోతా రని కుళ్ళు పోతున్నా!”—

“ఏమిట నాకా కుళ్ళబో త్తనమ్! నీవే అంటున్నావా? ఇంకెవ్వరైనా అంటారా? మా యింటాబంటాలేని మా టన్నా వేమిట!”

“అబ్బా! ఒక కుళ్ళబో త్తనమేనా? ఒకకుచోద్దేమేనా? అన్న అన్నే చెల్లెలు చెల్లెలే!”

“ఈ నడుమ వీణ ముట్టుకూర్చుంటే నువ్వు పెట్టిందే బట్టి. అలవాటు పూర్తిగా పోయ్యింది- అంచేత వాయిచ కూచికి బిడియమేస్తుంది—”

“పర్వాలేదులే! ఇక్కడ నీకు బహుమానా లిచ్చే వారెవరూ లేరు- నాకూ అలవాటు పోయి దమ్మా! ఏదో వచ్చినట్టు వాయిస్తాలే- ఊమించు”—

కుట్టవాడు వీణ తెచ్చిపెట్టినాడు. దక్షిణపుగదిలో కృష్ణ-రంగనాయికలు తివాచీమీద గూర్చుచున్నారు. కృష్ణ శ్రుతిమేళించి: ‘నినువినా’ కృతివాయింప దొడరినది—

“ఆ దేమిట సుతారమ్! మూగదానికి మల్లే! పాడుతూ వాయిచరాదూ?”— అన్నది రంగనాయిక- సిగ్గు పెనగొన్న చిఱునగవు బలవంతముగ నాపికొని పాడుచు వాయింపగడంగినది కృష్ణ- ‘భానువంశతిలక నీదు భక్తు-

డనుచు పేరుగనుకా' అని అను పల్లవి అజుచసంగతి వాయించు చున్నది. రంగనాయిక ఒడలు చెలియని యల్లాసముతో శిరఃకంఠము నాయుచు-

“సీతాచర మేమీ తగలేదు సుమీ!”-అన్నది.

“రంగనాయికమ్మగారు— అద్దికి రామా రావు పంతులుగారు”- అని శిర్నామా చదివి పోస్తుమాను జాబును గిరవాటువేసినాడు. కృష్ణవేణి వీణగాన మాపినది. రంగనాయిక పరువునన్నె జాబుగొని తల్లిదండ్రుల కనరుచించి జాబు దీసితనలో జరుపుకొనుచు నచ్చినది. కృష్ణ తనకుం జూపు మన్నన. రంగనాయిక బొకము చూపినది. చూపరున్న దన మీఁద ఒట్టబట్టకొన్నది కృష్ణ. ఇరువురొకేత ఇగ్గుమొగ్గు లాడినారు. తుదకు కృష్ణ జాబు నొడిసి లాగినది. చదువుకొని-

ఇంజనీరదా! ఈమాతానికే ఇంతమారామటే!” అన్నది ఇంతలో బదుగురు పార్టీలతో మాటలాడుచు గృహమేధి రామరావు కోర్టునుండివచ్చి కచేరీసావడి బ్రవేశించి, కోటును తలగుడ్డను తీసినాడు. నేవకుండు కుట్టవాడు వెంటనే వాని నందుకొనిపోయి గదిలో దగిల్చినాడు. రామరావు పడక కూర్చోమీఁద బరుండి--తలగోకికొనుచు-

“చూచారూ, సింహచలంగారూ, మన మూఁడో సాక్షి-ఆయనవే రేమిటి? ఆ...రా జండీ!...”

“బంగారాజు గారా అండీ?”—

“అబ-గా-రాజు- ఈ వాళ మతాబా కాల్చే శే
వాడే కాస్త నేను పరాగ్గా ఉండిఉంటేను. చప్పున హెచ్చ
రించానేమో సర్దుకున్నాడు. అతమటుక్కు తెల్లివై నబుజ్జే.
జడ్డిగారప్పుడే నా కేసిచూచారు. టకీని ఒకముక్క వేశేశాను-
అతికింది. లేకుంటే ఏ మయ్యేది?—కే సూతా అడ్డంతిరిగేది;
చేసిన పసూతా పలాము లయ్యేది. ఒప్పుకుంటారా?” తలగోకి
కొనుచు- “సమయంలో వెనుకూ మూడూ తడువుకుంటూ
ఒక్క-మొగ మేశామా-వ్యవహారం చెడ్డ దన్నమాట-ఒప్పు
కుంటారా?”

“మరేనుండి”

“చూశారూ, ప్రతివాదిచేత అవకతవకలు పేలిచాను.
మాడుగుల యెస్టేటుకీ, కళికోటవారికీ తనకూ లావాదేవీ
లున్నాయని యేమి టేమిటియో చెప్పబాయ్యాడు- చివరకి
ఏమీసమ్మధాలే దని వాగించానా? వాడి స్టేటుమెంటుకీ
వామ్మలానికీ తేడా చూపించాను. వాడిస్టిడరు కాస్తగడుసు
వాడే. ఈ ప్రశ్న అడగ్గాడ దని ఆక్షేపించాడు. కాని ఎవి
డెన్సు ఆక్టులో ఏదోచూపి మసిబూసి నేరేడుగాయ చేశే
శాను. జెలివితక్కువ పెద్దమ్మ ఆ స్టిడరు కనుక్కున్నాడు
గాడు. తెల్లమొగ మేశాడు. జడ్డిగారిక్కుడా కాటు కేశే
శాను. అవతలివారి తెలివి తక్కువవల్లను ఇవతలివారు గెలు
స్తుంటారు-ఒప్పుకుంటారా? కోర్టువ్యవహారా లంటే వట్టి
జూదాలు-ఈలాంటి వ్యవహారాల్లో స్టిడరన్నవాడు కాస్తంత

మెలకువగా వర్తిచాలి. మన జడ్జీలాంటి వాళ్ళదగ్గర వెలివి
తేట లంతగా పనికిరావు. ఆయన చెప్పిందానికి బుట్టపూస్తూ
మందహాసం చేస్తుండాలి. జడ్జీ అయినా చెడ్డవాడని చెప్పను.
లా అంటే ఏటోకాలోపునదో ఆయనగారికి తెలవదు. ఆర్థ్య
మెంటు చెబుతుంటే ఆసన కౌకితాలమీద సంతకాలు పెడు
తుంటాడు. దిక్కుతోచక కేసిలేస్తాడన్నమాటకాని మొత్తా
నికి మంచివాళ్ళలో చెడ్డవోతగ్గవాడే!— ఒప్పుకుంటారా?
ఏదో బానిసత్వ ప్యాసయ్యాడు. తగ్గిగారి ప్రాపకం అక్కర
కొచ్చింది—ఇంతకూ అదృష్టం వట్టిది. మనసనైన మూడేళ్ల
కాతా సమజస్థి అయ్యాడు. ఇప్పుడు అట్టింగుజడ్జీ” ఏ కూ
చున్నాడు—ఇదో అదో అనేటప్పటికి ఖాయ మౌతుంది.
ఏమిటో ఈ కోరట్ల, ఈ లాయర్లు, ఈ జడ్జీలు—అంతా
తగాయివాలు పెంచడానికే కాని తుంచడానికాదు. ”—

అనుచు రామరావు శ్రమ సభిషయించుచు గోడగడి
చూరమును జూచెను. ఏమి గుటలు కావచ్చెను.

“సరే మీరువెళ్ళండి! వచ్చే నెల్లోగదా ఆర్థ్యమెంటు;
మీరు రెండురోజులు ముందుగానే రాండి. అలహాబాదు,
మద్రాసుపైకోర్టుల తీర్పులు మనకు ఆధారా లున్నాయి
లేండి. కలకత్తాపైకోర్టు తీర్పుకిటి మనకు కాస్తంత ప్రతి
కూలాగా ఉన్నట్టు కనిపిస్తుంది. కానీండి చూడూమ్! ఫీజు
పూర్తిగా పట్టకుండా! వాయిదాలువేస్తే కాదు? మీరు

రింగునాటికి రూపాదాగా యిచ్చేస్తా మన్నారు! ఏమిటో భాతా
దార్ల సంత నిక్కచ్చిగా అడగలేము. మువ్వకాడి! ఇంత
మొగమాటం లేకుండా అడుగుతున్నా నని ఆను కోరినాడే!
స్నేహానికి స్నేహమే— వ్యవహారానికి వ్యవహారమే! రైటింగ్
ముడిపెడితే వికటిస్తుంది—ఒప్పుకుంటారా? ఆ—అన్నట్టు ఆస్సల్
నెంబరు 676-అప్పీలువేయరా? అప్పీలు వాయిదా దగ్గర
కొస్తూ దనుకుంటాను. మరిగంటే 304 of 09 లో ఇప్పుడు
పెట్టిచారా? వాడి కేవన్నా చరాస్తీ వున్నదీ?”

“లేకేరుటండి చేతికొచ్చిన *సామ్మూలు దిట్టమైనవి
నాలుగుజత లున్నాయి.”

“ఏతే తకరక్ లేదు. సరే వెళ్ళండి.”

అసలుగానే స్త్రీడమగారికి నందనాలుచేసి క్లయల్లు
సెలవు పుచ్చుకున్నారు. రంగనాయిక నడిమిలో క్లెయిన్
నుండి—

“రాహా?” అన్నది. రామరావు తలగోక్కొనుచు
లోనికి వెళ్ళినాడు. కాళ్ళు మొగము కడిగికొని ఉపాహారము
చేయఁ గూర్చున్నాడు. రంగనాయిక ఒడిలోని జాబు రామ
రావు వద్దకి విసరి, కాఫీ చల్లార్చుచున్నది. కృష్ణ ఉగ్రాణపు
గదిలో జేరినది. రామరావు ఎడమచేత జాబు విచ్చి చూచు
కొని—

* పశువులు.

“పరే”—అని రంగనాయకవంకకు విసరి నలగోకి
కొనుచు ఉపాహారము చేయుచున్నాడు.

“ఏమిటి నరునాని సగతి? తిరిగి వాడు చచ్చికు
వెళ్ళాలా? వారూ కోజాలన్నా ఉంటే దని తోచదు.”—
అన్నది రంగనాయక.

“ఏమిటో ఆలోచించు నువ్వే. ఇంకా ఈరెలాఖరు
దాకా పెద్ద స్నానమున్నాయి! వాయిదా లివ్వకు పెద్ద అంగులో
విచారణమధ్యలో ఉంటే వాటికి వాయిదా లవ్వగలమా
సబబుకాదు. నాకు రానట్లుగానే అనుచు. నువ్వు వెళ్ళుకూడా
వూడడమే మంచిది. ఏనాపెళ్ళి మనం చేసే దేమన్నా అన్నది
గనుకనా?

“అదేమి ట డీ అంతా కొత్తరకంగా ముట్టాడు
తున్నారు! ఏదో కలిగింది మార్పు.”

“మాచేమిటి! మాహ్వాదేను— మార్పులేదు. ఉచే
విషయం చెప్పాను. మనం వైదెన ఉ డీ ఏదేనా సాయం
చేస్తూ ఉ డడం బాగుంటుంది. కాని అందులో ముమ్మూ చేస్తే
ప్రయోజన మేమిటి? సంఘసంస్కరణ మనేది క్రిమంగా
చేయవలసిందికాని అట్టే ఒక్కే-మాటు చేయటానికి వీలేంది.
ఒప్పుకుంటావా? అలా అయితే అది విప్లవపద్ధతి ఉండు
కుంటుంది. అపాశాగా అసలే స్తాభించి పోతుంది. పూర్వా

చారపరాయణుల్ని కూడ గట్టుకుంటూ రావాలి. అ దేమిటి కోప మావేశించి నట్టించి! నా కేసి చూడూ!”

“కానీడి మీ ఉపన్యాస మంతాను. మగాళ్ళకోప మేమేనా చేస్తుందికాని ఆడాళ్ళకోప మనగా ఎంత? ఆడాళ్ళ నగా ఎంత?” “నీ వర్గాచేసుకోకండా అవసరపడు తున్నావు. నా లాంటివాడు ఈ లాంటి వ్యవహారాల్లో కలుగ చేసుకుంటే లావు చిక్కు-లున్నాయి. బప్పుకుంటావా? ఏమిటి తల విసురు తున్నావు? నీ ఢోరణి నీదేకాని కాస్తాత సంగతి-సందర్భాలు వినిపించుకోకపోతే ఏలాగు?”

“అంతా మన సడుంగట్టుకొని చెయ్యవలసిందానికి ఎవరోపరాయణులు మాట్లాడటం మాట్లాడితే ఏం చెప్పటం?”—

అనుచు రంగనాయక కాఫీకప్పుచేతి కందిచ్చి లేవం బోయినది. రామరావు పుచ్చుకొనుచు, “కూచో ఇంతలోనే సాధింపా? నీవన్నట్టు నడు గట్టుకొని చెయ్యవలసిందే తకరగ్లేదు. ఇం కొకరివిషయం చెప్పు; డాకాకొట్టి నిలవబడితాను. స్వవిషయంలో అంటే కాస్త జంకవలసి వస్తున్నది, ఎవ్వభూ ఇక్కడ మనతో కలిశేవా నన్నట్టు కనబడు బప్పుకుంటావా?”

“చెయ్యటానికి తొకరణసుద్ధిగా పూనుకుంటే ఇన్ని కుతర్కాలకే అవకాశంలేదు. ఒకన్న కోసమా?”

నీకు బోధపట్టలేదు. యామన్నా అంటే నన్ను మింగేసేటంతకోప మొస్తుంది. నలుగురూ పోగై ఉత్సాహంగా

ఎవడెవడి ఇబ్బందులూ, ఎవడెవడి సమయాసమయాలూ ఎవడెవడి సాధకబాధకాలూ ఒకళ్ళ కెల్లా తెలుస్తాయా? అనుకునేవాళ్ళందరూ ఆచరిస్తూన్నారా? — ఒప్పుకుంటావా?

“చెప్పినలాగా చెయ్యకపోవటా నగుబాట్లబేరం అవుతుందంటున్నాను,”

“అర్థమయ్యింది. నట్టిదద్దమ్మకిందే కత్తెస్తున్నావు. చేసేదంతా చెబుతున్నామా? చెప్పేదంతా చేస్తున్నామా? చెప్పకనే చేసేవారున్నారు. చేయకనే చెప్పేవారూ ఉన్నారు. చేసిందాన్ని చెప్పటమూ, చెప్పిందాన్ని చేయటమూ లోకాచారానికి విరుద్ధంగా ఉంటుంది. — ఒప్పుకుంటావా? కనుక...”

“మీతో నాదిచిగల్గిందా? ఎవళ్ళే మనుకున్నా సరే. అన్న మాట చెల్లించాలి. ఇక్కడే జరగాలి. మాస్ట్రీసమాజవాళ్ళలో చాలామంది లావు ఉత్సాహంతో ఉన్నారు. మొన్న నే మీరు చేతులో చెయ్యివేశారు; నామీద ఒత్తి కున్నారు. ఆ మాటన్నా నిలుపు కుంటావా?”

అసగానే, రామరావు తలగోకికొనుచు—

“సరే అలాగేచిను. నీ కున్నత అభిమానమూ, నీ కున్నత ప్రేమ నాకూ ఉన్నది. లోకకీటి చెప్పాను. మరొహమోస్తరుగా అనుకోకు. నీ యిష్టానికి వ్యతిరేకంగా నడివనుగదా?” అన్నాడు. దీగనాయిక ముఖము వికసించింది. ఉగ్ర

గొప్పగతిలుపుచాటున నున్న కృష్ణుడు గాంచి సుస్థితముతో
గనఁగొల్పినది. రామశాస్త్రి పాపాపములు ముగించి లేచి త
న గోకికొనుచు ముందఱిహోద్యోగికి వచ్చినాడు. రంగనాయక
మందహాసముతో నితఁడు వచ్చినది. రామశాస్త్రి రంగనాయక
ముఖము చూచి,—

“పాతసతోష మన్నా వచ్చితి!” అని విచిత్రక వచ్చి
నాడు; కుష్టనాడు పోటీ కోటి ఖాళీచే చేతికట్టి వచ్చి
ఇచ్చినాడు. రామశాస్త్రి వానిని ధరించి—

‘వచ్చియున్నా’ అన్నాడు.

“పెద్దరాధే వస్తాను కాదూ?” అన్నది రంగనాయక.

“అవును— నుదు పోడు పొడిగి కొని కట్టి పోయి కొను
చు న్నిట్లుకొని వచ్చినాగిచినాడు రామశాస్త్రి.

౧. పృథ్వీరథము.

మంగళవార ముదయము గలది అకు మందరాసు
మొలులు దెజవాడ చేరినది. రామశాస్త్రి శాస్త్రి అయినదిగి
చులోచనములు సగుమకొని, ఎడమచేతివేళ్ళతో ముంగురు
లను దడవకొనుచు గుడిచేయి నడముమీఁద నుంచుకొని
స్త్రీషుచాయఁజూచుచు నిలుచున్నాడు. కాలివానితో నొక

ఎవడెవడి ఇబ్బందులూ, ఎవడెవడి సమస్యలూ, ఎవడెవడి సాఫకబాధకాలూ ఒకళ్ళ కెల్లా తెలుస్తాయో? అనుకునేవాళ్ళాదలూ ఆచరిస్తూన్నారా? — ఒప్పుకుంటావా?

“చెప్పినలాగా చెయ్యకపోవటా నగుబాట్లబేరం అవుతుందంటున్నాను,”

“అర్థమయ్యింది. నట్టిదద్దమ్మకిందే కట్టిస్తున్నావు. చేసేదంతా చెబుతున్నామా? చెప్పేదంతా చేస్తున్నామా? చెప్పకనే చేసేవారున్నారు. చేయకనే చెప్పేవారూ ఉన్నారు. చేసిందాన్ని చెప్పటమూ, చెప్పేదాన్ని చేయటమూ లోకాచారానికి విరుద్ధంగా ఉంటుంది — ఒప్పుకుంటావా? కనుక...”

“మిత్రో వాదించగిల్చా? ఎవళ్ళే మనుకున్నా సరే. అన్న మాట చెల్లించాలి. ఇక్కడే జరగాలి. మాస్ట్రీసమాజవాళ్ళలో చాలామంది లావు ఉత్సాహంతో ఉన్నారు. మొన్ననే మీరు చేతులో చెయ్యివేశారు; నామీద ఒత్తిస్తున్నారు. ఆ మాటన్నా నిలుపు కుంటావా?”

అసగానే, రామచావు తలగోకికొనుచు—

“సరే ఆలోచించు. నీ కున్నత అభిమానమూ, నీ కున్నత ప్రేమ నాకూ ఉన్నది. లోకకీర్తి చెప్పాను. మరొక హిమోస్తయంగా అనుకోకు. నీ యిష్టానికి వ్యతిరేకిగా నడవనుగదా?” అన్నాడు. దీగనాయక ముఖము వికసించింది. ఉగ్ర

సామగ్రిగతిలుపుచూచున నున్న కృష్ణుడు గాంచి సుస్థితముతో
గనఁగొల్పినది. రామశాస్త్రి పాపమును ముగించి లేచి త
రిగిపోయెను. ముదితహృదయమున నున్నది. రంగనాయక
మృదంగముతో నొక ముగియించి. రామశాస్త్రి రంగనాయక
ముఖము చూచి,—

“పాపముతోడ మన్నా వచ్చితి!” అని హాసము నవ్వె
నాడు; కుష్టనాడు హాసముతో నొక ముగియించి వచ్చి
ఇచ్చినాడు. రామశాస్త్రి నానిని ధరించి—

“నెట్లయినదా” అన్నాడు.

“మృదంగము వచ్చితి కాదా?” అన్నది రంగనాయక.

“అవును— నును మృదంగము వచ్చితి కాదా? కృష్ణుడు కొను
చు నొచ్చుచున్నా నాగించినాడు రామశాస్త్రి.

౨. పృథ్వీరచణము.

మృగశాసనము ముద్రానుగుణము గలవలకు మృదంగము
మృదులు చేజరాజు చేరినది. రామశాస్త్రి రామశాస్త్రి
చూచుచున్నవలకు సమయమున, ఏదమచేతివేళ్ళతో ముగియ
లకు దడవుకొనుచు గుడిచేయి నడముమీద నుంచుకొని
స్త్రీమయచాయజూమచు నిలుచున్నాడు. కాలివానితో నొక

ఎవడెవడి ఇబ్బందులూ, ఎవడెవడి సమస్యలూ
లూ ఎవడెవడి సాధకబాధకాలూ ఒకళ్ళ కెల్లా తెలుస్తాయా?
అనుకునేవాళ్ళందరూ ఆచరిస్తున్నారా?— ఒప్పుకుంటావా?

“చెప్పినలాగా చెయ్యకపోవటా నగుబాట్లబేరం అవు
తుం దంటున్నాను,”

“అర్థమయ్యింది. నట్టిదద్దమ్మకిందే కత్తెస్తున్నావు. చేసే
దంతా చెబుతున్నామా? చెప్పేదంతా చేస్తున్నామా? చెప్ప
కనే చేసేవారున్నారు. చేయకనే చెప్పేవారూ ఉన్నారు.
చేసిందాన్ని చెప్పటమూ, చెప్పిందాన్ని చేయటమూ లోకా
చారానికి విరుద్ధంగాఉంటుంది— ఒప్పుకుంటావా? కనక ...”

“మిత్రో నాదిచగల్గిందా? ఎవ శ్రే మనుకున్నా సరే.
అన్న మాట చెల్లించాలి. ఇక్కడే జరగాలి. మాస్ట్రీసమా
జవాళ్ళలో చాలామంది లావు ఉత్సాహంతో ఉన్నారు.
మొన్న నే మీరు చేతులో చెయ్యివేశారు; నామీద ఒత్తి
ల్లుకున్నారు. ఆ మాటన్నా నిలుపు కుంటావా?”

అసగానే, రామచావు తలగోకికొనుచు—

“సరే ఆలోచించు. నీ కున్నత అభిమానమూ, నీ
కున్నత ప్రేమా నాకూ ఉన్నది. లోకకీర్తి చెప్పాను. మ రొ
హిమోస్తరుగా అనుకోకు. నీ యిష్టానికి వ్యతిరేకంగా నడివను
గదా?” అన్నాడు. దిగనాయిక ముఖము వికసించింది. ఉగా)

రాపుగదితలుపుచాటున నున్న కృష్ణరు గాచి సుస్థితముతో
గవగొల్పినది. రామరావు కిపాహణమును ముగించి లేచి త
రిగోకికొనుచు యుద్ధిజ్ఞానోద్ధిగ వచ్చినాడు. రంగనాయిక
మందహాసముతో విజృంభించింది. రామరావు రంగనాయిక
ముఖము నూచి,—

“పాతసతోష మన్నా వచ్చి ని!” అని హాడక నవ్వి
నాడు; కుష్టనాడు అోపీ కోలు ఖినుచు చేతికట్టి వచ్చి
ఇచ్చినాడు. రామరావు వానిని ధరించి—

‘నెట్టయిస్తా’ అన్నాడు.

“పెద్దరాఫే న్నాగు కాదూ?” అన్నది రంగనాయిక.

“అయి— నుదు రేడు పొడిగికొని కట్టి పీష్ట కొను
చు న్నెట్టుకుని వాస్తా సాగిందినాడు రామరావు.

౧. పృథ్వీరణము.

మంగళవార ముదయము గానలకు పెద్దరాసు
పెండులు దెజవాడ చేరినది. రామపెద్దరావు అగ్రయినదిగి
చులోచనములు సగుచుకొని, ఎడమచేతివేళ్ళతో ముంగురు
లను దిడవ్రకొనుచు గుడిచేయి నడమముమీడ నూచుకొని
స్తేషుచాయజూమచు నిలుచున్నాడు. కూలివానితో నొక

ఎవడెవడి ఇబ్బందులూ, ఎవడెవడి సమయాసమయాలూ ఎవడెవడి సాధకబాధకాలూ ఒకళ్ళ కెల్లా పోలుస్తాయా? అనుకునేవాళ్ళందరూ ఆచరిస్తూన్నారా? — ఒప్పుకుంటావా?

“చెప్పినలాగా చెయ్యకపోవటా నగుబాట్లబేరం అవుతుందంటున్నాను,”

“అర్థమయ్యింది. నట్టిదద్దమ్మకిందే కట్టేస్తున్నావు. చేసేదంతా చెబుతున్నామా? చెప్పేదంతా చేస్తున్నామా? చెప్పకనే చేసేవారున్నారు. చేయకనే చెప్పేవారూ ఉన్నారు. చేసిందాన్ని చెప్పటమూ, చెప్పేదాన్ని చేయటమూ లోకాచారానికి విరుద్ధంగా ఉంటుంది — ఒప్పుకుంటావా? కనక...”

“మీలో నాదిచగల్గిందా? ఎవళ్ళే మనుకున్నా సరే. అన్న మాట చెల్లించాలి. ఇక్కడే జరగాలి. మాస్ట్రీసమాజవాళ్ళలో చాలామంది లావు ఉత్సాహంతో ఉన్నారు. మొన్న నే మీరు చేతులో చెయ్యివేశారు; నామీద ఒత్తివేసుకున్నారు. ఆ మాటన్నా నిలుపు కుంటావా?”

అసగానే, రామరావు తిలగోకికొనుచు—

“సరే అలోచించు. నీ కున్నత అభిమానమూ, నీ కున్నత ప్రేమ నాకూ ఉన్నది. లోకకీర్తి చెప్పాను. మరొహమోస్తరుగా అనుకోకు. నీ యిష్టానికి వ్యతిరేకిగా నడవనుగదా?” అన్నాడు. దీనిగానాయిక ముఖము వికసించింది. ఉగా

ఋషుగదితలుపుచాటున నున్న కృష్ణను గూచి సుస్కృతముతో
గనుగొల్పినది. రామరావు ఉపాధ్యాయుడు ముగించి లేచి త
న గోకికొనుచు ముందటిహాల్లోనికి వచ్చినాడు. రంగనాయక
మందహాసముతో నిజ ముగించి, —

“పాతసతోష మన్నా వచ్చితి!” అని పనికిక వచ్చి
నాడు; కుష్టివాడు అసీ కోలు ఖాసునా చేతికత్తి వచ్చి
ఇచ్చినాడు. రామరావు నానిని ధరించి—

‘నెచ్చియింపెస్తా’ అన్నాడు.

“పెదరాతే పస్తాకు కాదూ?” అన్నది రంగనాయక.

“అయి—” నుచు అడుగడిగిపొసె కట్టి పిప్పి కొను
పే న్నిబ్బులకు వచ్చి సాగించినాడు రామరావు.

౧. ప్రకరణము.

మంగళవార ముదయము గలది అకు పెదరాసు
మొలులు వెజవాడ చేరినది. రామ పెదరావు బ్రయోగదీగి
మలోచనమణులు సమయకొని, ఎడమచేతివేళ్ళతో ముంగురు
లను దడవకొనుచు గుడిచేయి నడముమీడ నుంచుకొని
స్తేషునుచాయజూమచు నిలుచున్నాడు. కాలివానితో నొక

ట్రాగికు మోయించుకొని కుడిచేత నైకిలు నడపించుకొనుచు ఎడమచేత సిగరెట్టుగాల్చుచు, బాడిలోనివారిని, దిగినవారిని దిగుమన్నవారిని బరికొంచుచు సూర్యనారాయణ వేగముగ ప్లాట్ ఫారము పొడవున నడచుచున్నాడు. తొందరగా రెండు బాటలు ముందున కేగిన సూర్యనారాయణనుజూచి రామ చంద్రరావు చే యప్పలించుచు.—

“సూర్యనారాయణ ” అన్నాడు.

సూర్యనారాయణ మరిలిచూచి నవ్వుచు సమీపించి నాడు; నైకిల్ సాడల్ మీద ఎడమ మోచే యుంచి—

“మొన్నగదా నా ఉత్తరం నీ కుదుతా?”

“మొన్న నా?...” అలోచించి—“ఆ—మొన్న నే.”

“మఱి జాబు వాస్తూంటే నిన్నను వచ్చేదిగదా—అలా గా మియ్యట మందుకురా నిన్నను. జమీదార్ ఎత్తు తాతాను”.

రామచంద్రాడు మందహాసముతో—

“మీకులేని జమీదార్ మా కేమిటి ఉన్నదిరా?—

ను వాస్తసిగరెట్టు పాకేతి మాటాడుదూ?— మొన్నను నీమిటి న్రాయట నీకీ తోచిందేకాదు. మఱేమిటా పిచ్చవాని నాలకమైంది. ఆవేళటి నా గందరకోళమూ, నా హంగామా నాకే అనర్హమేసింది! నీ కేమేనా ఉత్తర మొచ్చిందా?”

“అదివాల్టి బెటా ఈ మాత్ర మన్నా నీతో మా
 క్లుడుటా గలిగి యి. నేను నీతో వచ్చి చూస్తేనా చస్తా
 మనుకున్నాను. మొన్న నే చారాలోనూ సెలవుచ్చుకున్నాను;
 ఇంతో సెల సందర్భ ఏమిటాదు.”

“నువ్వెలా? — నువ్వు గా వచ్చుమాటనా?”

“నువ్వు వెళ్ళి పొగలిస్తావీదాఖలు వాగ్గయి. ఎల్లాగో
 చేసి వస్తాను.”

అని కూలివానితో —

“ఇందులో పెట్టా ఆస్తికి” — అన్నాడు. కూలివాడు
 రామచంద్రరావు సామానుడిగ్గోనే పెట్టా ఇట్టివాడు;
 కూలిడిబ్బలు పుచ్చుకొని వెళ్ళినాడు.

“పెట్టి చూస్తే నువ్వు వస్తున్నా సనుకున్నాను”
 అన్నాడు రామచంద్రరావు.

అంతట సూర్యనారాయణ “ఇదో దానిబట్టలు సగలూ
 ఇందులో ఉన్నాయి. కట్టుబట్టతో వెళ్ళింది! ఏమో అల్లడ
 తల్ల డమై దనుకొన్నావు! వీణ ప. పమని నోసింది. ఎల్లాపంప
 ను? — అది కాకినాడలో మామయ్యగారిఇంటివద్ద ఉన్నాదా
 యెను! — నేను వచ్చేటప్పుడు తెస్తా నని చెప్పు” — అన్నాడు

“మజేమిటి కబురు? చెల్లాయే వ్రాసిదా నీకు ఉత్త
 రమ?” — అన్నాడు రామచంద్రాడు.

“ఇద్దరూ నాశాను. నీ ప్ప మున్నా కిబ్బా?”
కాఫీ పుచ్చురుదుగాని కా.”

“ఈ క్కొళ్ళలే——కై ప్పి ప్పి”

“? ——కావలసివచ్చింది. కై ప్పి ప్పి కాల్లో క్కీగా!
కై యిన్ కదిల్తమాత్రమే!”

ఇరువురూ వెళ్లి కాఫీ పుచ్చుకొని కి పాగు ముగించడకు
వచ్చినారు.

“బానుగాని ప్రాప్తి క్కీ-క? మద్రాసులో-నా!”
న్నాడు సూర్యనారాయణ.

“ఈ అప్పె, క్కీ-క అనన్-అ-క అగ్గోచిద్దామ్”
అన్నాడు నిరుత్సాహముగా రామచంద్రుడు.

గంట గొట్టివారు; రామచంద్రుడు ఒక చెక్క-చె-
“మత దుకు, ఉండినో; తప్పక రావాలోనుమీ!” అన్నాడు,
బాడి కదిలినది— నిమిషము; ఫాట్ ఫారిము దాటివది.

రామచంద్రుడున్న క పార్ట్ లో నెక్కినకిమ్మయవకు
చోకడం ‘కృష్ణావతి’కి చదువుచు ‘చిత్రమైకరెట్టు’ అని
కీర్తి కగలజాబును తోడిప్రయాణికులకు వినిపించు చున్నాడు.

“శివరాత్రియైన మఱుదినము శ్రీశైలదేవాలయపు కొ
నేటిలో, బడియుండిన మృతశిశువును, పాతాళగంగలో, బడి
చనిపోయినయువతి కనినది. ఆమె వ్రాసి తనపోకముడిలో

నొకపట్నీయును నుంచుకొనియుండినచో బయట బడినది. దానిమతలబు ఇది:

“నేను బ్రాహ్మణస్త్రీని. రి నెలలకిందట ధూముశాకి నావెనిసుటి చనిపోయినాడు. అప్పుటికి నాకు నెలదాటినది. మర్నడతచే కడుపుచేసుకున్నా నని బాధువులు నాతో నాపు ట్ని టివారిని నెలివేసినారు. ఈమర్నాడుక సహించలేక మా నాండ్లు ముగ్గుమాకులచే కడుపుపోగొట్టడానికి యత్నించి నారు. కాని వాండ్లయత్నం సాగలేదు. ఈశ్రీశైలాలో ప్రస వి చినారు. దిక్కును విడువలేక నే నెంతబతిచూలుకొన్నా మా అన్నలు పినక శిశువును బలవంతగా తీసకపోయినారు. ఆదుః ఖిమూ ఈజపనిందా భరించలేక ఈగంగకు నాశరీర మొప్ప గి చినారు. పాపమూ పుణ్యమూ భగవాతుడే కనిపెడ నాడు.”

“మాన్దాపురానుండి ప్రయాణించేయచుండిన ఇద్దఱు పురుషులును ముసలమ్మ యొకతెయు సదాశివపొలీసుఇన్స్పె క్టరుచే సరెస్టుకాబడిరి. వీరుపైజాబువ్రాసిచస్త్రీకి అన్నగార్లును తల్లియు నని తెలియవచ్చినది. ఇన్స్పెక్టరు సరసిగరావు అను సతఁడు, మార్కాపురం స్టేషన్ సత్రములో, సాధువేషమున ఆతల్లి-కొడుకులను ఆహ్వానించినాడు.” అని ఇంక నే మేమి యో చదువుచుండెను. రామచంద్రుడు “లైట్ ఆఫ్ యేషి యా” అను నాంగ్ల గ్రంథము దీసి చదివికొనుచుండెను. మెయిలు ఆగవేగముల నడచున్నది.

ఎనిమిదిగంటలు కావచ్చినది. సందెవెన్నెల మకమక
లాడుచున్నది. రామచంద్రుడు వేగముగా ఇల్లుచేరి మేడ
మీదికి వెళ్ళినాడు. గోడదీపము కడకేగి చేతనున్న కాగి
తమువిచ్చి చూచుకొని బల్లమీద వేసినాడు. చూపు ఊర్ధ్వ
గతి చెందినది; నిట్టూర్పుపుచ్చినాడు. రెండుచేతులఁ దల
నొక్కికొన్నాడు. అధోభాగమునకుఁ చూపు గదించి నిలబడి
నాడు. వెలుపలివసారాబయలులోనికి వెళ్ళి నడుమునకుఁ
చేతులు మా టొడ్డి పచారుచేసినాడు. మధ్యమధ్య స్తంభించి
పోవుచున్నాడు. ఆకసమునఁ జూపు నిలిపినాడు. గదిలోనికి
వెళ్ళి అరవిచ్చిన చొక్కాయితో స్పృశ నిలువబడి గోడ
మీద చూపు గుట్టెట్టినాడు. తల వదిర్చినాడు. ఒడలు
కంపించినవి. బల్లమీదికాగిత మునుకొని నిబ్బరముగఁ
జదివికొన్నాడు. కోపదృష్టులఁ బఱపినాడు. అశ్రుకణములు
రాల్చినాడు.

“అన్నయూ, భోజనానికి రావూ?”— అని క్రిందినుండి
రంగనాయిక పిలిచినది. రామచంద్రుడు స్వప్నావస్థనుండి
మేల్కొన్నాడు. ధ్వని ఎవ్వరి దని ఆలోచించి-ఊహించి
నాడు. పిలుపా అని తర్కించినాడు. పిలుపునందలి అక్షర
ములను మనసు అందికొనలేదు.

“అరి”-అని మాత్రము కలవరింపలే నన్నాడు. “అరి”-నిమిషములైనవి.

“భోజనానికి రావట్లూ అరి-అరి-అరి-అని ఉరికినట్లు నేమిటి?”-అనుచు రంగనాయిక మేడిమియొక వచ్చినది. అరి వచ్చినచోక్కా-యితో చేతల గాతముతో పరాగున నుండి మన్నరామచంద్రునిని పూచి.

“కవిత్వప్రిచ్ఛపడితే ఇహ నేమి తోచినది. ఎందులో పడ్డా ఆదేలోకం నీకు; తిరిగి ఏదిన్నా ప్రాణావా?”-అన్నది. సవాబులేకు. రామచంద్రుడు కోటుపూర్తిగా ఏడిచి చుట్టుకొని పొడికి విసరుచు-“నాకాకలి నేయటాలేదు”-అని పెరి మొగముపెట్టి వెక్క-సముగం బలికినాడు.

“ఏమిటీ ఏదో సూక్ష్మముగా ఉన్నావు?”-అన్నది రంగనాయిక.

“ఏమిటీలేదు”-అని ఉదాసీనతతో ఉత్తరము.

“అఘోరించావు-లే-దిగి-మాత్రం రెండుమెతుకులు తిని వస్తూగాని.”

“బలవంత మేమిటమ్మా అవసరంలే దంటూ ఉంటేను.”

“అల్లాగాదు-రావాలి. ఈపూట కృష్ణపాకం రుచి చూతూగాని రా...ఎంతబాగా చేస్తుందిరా?-ఎప్పుడు నేర్పు కున్నదో కానీ!”

“అబ్బలే దంటే! చెబితే విను.”

“ఏమిటో ఆందోళన పడుతున్నావు”— అని దగ్గరకు వచ్చి కూర్చుండి బ్రతిమాలినది.

“ఏమిటో ఆయాసంగా ఉందే”— అని రామచంద్రుడు మాచముమీద పరుండి పైచాందినీ వైపు చూచుచున్నాడు.

“ఏమి ఆయాసం?”—అన్నది రంగనాయిక.

పలుకడు-చలింపడు. రంగనాయిక బట్టపెట్టుకొన్నది. రామచంద్రుడు లేచి కూర్చుండి ఊర్చి దోసిటిలో ముఖ మూచుకున్నాడు.

“అన్నయో, నాకు ఎన్నడూ నాపరికం పెట్టేవాడవు గావుగదా! ఏమిటో నీవు పడేబాధ చెప్పు వేమిటి! అమ్మ ఏనున్నా అంటుందనా?”— అని పలువిధముల గడ్డము పట్టి చూపుమై నడుగు కొన్నది రంగనాయిక.

“పలక వేమిటా! మనసులో పెట్టుకొని కుళ్ళట బాగాలేదు. నాకు చెప్పటానికే!”

ఉక్కు-త్తుకను సవరించుకొనుచు ఘేదముతో—
“ఏమిటి చెప్పుమటావ్! దాన్ని వాళ్ళి అన్నయ్యవద్దికి పంపి వేయ్. నా కిష్టంలేదు.”—

అనిన రామచంద్రునిమాట రంగనాయికకు చలి పడుగు పాటైనది- మతిపోయినది. చిత్రితప్రతిమ యైనది. కొంతవడికి చెప్పితిరి—

“ఏమిటో సంగతన్నా చెప్పు. అల్లాగే పంపివేతా మలే” అన్నది.

రామచంద్రుడు పర్వజేబులోనూడి కాకితిము తీసి ఇచ్చినాడు. రంగనాయిక తడవునేయక దీపముకడఁ జేరి చూచుకొని—

“ఇది స్పష్టంగా కిట్టని దొంగముండి కొడుకులు చేసిన కుట్ర!— సందేహంలేదు. ఇవి దాని కుర్రాలే కావు; సోనీ ఎవరితోనన్నా వ్రాయించి దనకొడుగ వ్రాసేవా రేమి మనయింటను? ఈ మాత్రానికే నట్లా! అది అన్నింటావ్రాసే బలే నా కొక్కమాటకే సమాధానం చెప్పు— అల్లాగే పంపివేతా మలే! ఆ మహారణ్యల్లోబడి నిరుసురై ఇక్కడఁ రావడి మొదలు? చిన్నప్పుడొచ్చి దాని స్వభావం ఎటుగదలుగదా! తొందరపడ్దావు. శాంతం చెప్పుకో! నిమ్మ ఖంగా ఆలోచించుకో! నట్టినె ఖంగారు మనిషి! దాన్ని నుకున్నావాళ్ళు తుడిచిపెట్టుకు సోతారు; చూసా నామాటన్నాను! అల్లా ఏ మాత్రం సందేహంగా ఉన్నా నామట్టుకి నే నొక్క కుంటానా? మభ్యపెట్టి ద్రోహాని కొడికడతా ననుకున్నావా? మనస్సు కుదట ఉంచుకొని ఆలోచించు! ఈ జాబు నీ కిచ్చిన వాఁడెవడా!”— అనుచుండగనే రామచంద్రుడు లేచి తువాలు వేసికొని రంగనాయిక చేతికాకితము లాగికొని మెట్ల గుమ్మము వద్దకి బిస బిస నడచినాడు. సోపానమార్గమధ్య.

“కృష్ణమూర్తిగారూ, చూడండి, మీరు, నాకాల్లో తిరిగే సజ్జలాలా” వారుగా దనిన్ని, గౌరవంకోసం పాపంపడే వారనిన్ని విని వచ్చాను. మిమ్మల్ని ఒక్క ముక్క చూసుకు తాను. ఉన్న దున్నట్టు చెప్పేశెయ్యండి. మీకు సచ్చిన భయంగానీ, నామూషీగాని మజ్జెముండదు.”

“దానికేం బాబూ నెలవియ్యండి. నాస్వభావం తనుకు బాగా...”

“ఆకళింపు ఉండబట్టే నిజం తెలుస్తుంది విని వచ్చాను. చూడండి!— నాటకమైన మఱుదిసం మీ కెవరైనా స్త్రీ ఏదైనా ఉత్తరం గిత్తరం పూపిదా? దాన్ని మీ కెవరికేనా మీ స్నేహితుల్లోవాళ్ళకి ఇచ్చారా? ఆలా వచ్చి ఉంటే ఆవిడి పేరు చెప్పటానికి మీ కాక్షేపణలేకుంటే చెప్పొచ్చు. దాన్ని గురించి మే మంతగా తలచడలచుకో లేకుండా వున్నాను.”

“ఉత్తర మేమిటి! స్త్రీ వ్రాయటం మేమిటి! నోమనారా మధ్యాహ్నం వెళ్ళాను నకిసీపట్నం. ఆ వేళున పొలాలు గ్రామ చూచుకొని ఉష్ణాతో చేరాను ఈ వేళ సాయంకాలానికి కొంప. మీ రడుగుతూవుంటే నిర్భూతపోయూ సన్నమాట. ఈశ్వరసాక్షిగా నే నేమి ఎలాగను బాబయ్యా.”

“మీరు సంకోచించిన నట్లయ్యెను. - చూడండి! - పురుషు
జికి తప్పా? మన మేమిటి సుకమహాయువులమా! ఋష్యశ్రీ
గులమా! ప్రవరాధ్యక్షమా!”

“నిజమే తాము వెలవిచ్చింది. నే నేమీ మడిగట్టు
కున్నానని చెప్పలూలేదు. చేశాను నేనూ తెప్పలు. ఇప్పుడు
పస్తా యిస్తున్నాను కూడాను. కాని ఈ సంగతే
మీలో ఎలాగ నని మనవి చెస్తున్నాను.

మనఊరిమోస్తరు మీ కెక్కడ ఉన్నారా బాబూ!
నట్టినే భిక్షికి న దిచ్చించి కొంపలు తగలజేస్తున్నారు.
ఎలాగూ తామూ - అగుట వెధవ, గోపాలాబ్రహ్మ,
అగన్నాధంతులుగారి భార్యకోసం ప్రాణాలుపడిట. ఆమె
గారు చివ్వాల్లెట్టలు, ఆకావేషమీద వాంఛిగాత్రి తలుపు
తట్టలు, స్త్రీడుగురు వాణ్ణి పట్టుకొని నాలుగు పన్ను
కియ్యలు, - స్థానిక రిమ్మన మన్నదిని ఆసెకవాయి వాగులు.
ఉరుతా యాత్రైవోలే దండ? అని అనగాయూ అనుభవ
లాటి మహాయీల్లా అని చెప్పకు డారు; ఏమైతేనే - ను
మానా కలిగింది భక్తి; చిరక ఆసంసారం పగిలిపోయింది.
ఈలాగంటి కులికిద్రాలవల్లన పడుప టి కాపురాలు పట్టినే
కూలిపోతుంటాయి బాబయ్య - తమ కులగరా ఏమిటి?”

1. కులికిద్రం - కుత్సిత మని భావింపవచ్చును.

“సరే అదంతా ఎటుగుడుంగా! మఱి ప్రస్తుతవిషయాన్ని గురించి యే ముగిసాను?”

“ఏమన ముగిసారు?— మీరు కోరిన ప్రమాణం చేస్తాను.”

“చూడండి— సూరి సత్యనారాయణ శాస్త్రిట! ఆ జోస్యం గోళాని చెబుతుంటాడట!— అతన్నే మీ కేమిటి పరిచయం?”

“ఆ—ఇప్పుడు డర్థమైంది. జోస్యంలేదూ వాడి శ్రాద్ధమూ లేను— వాణ్ణెరుగుదు—నాకు వాడితో పరిచయం గిరిచయం ఏమీ లేను— అభూతకల్పస్థానికి అంతవాడులేడు— నట్టి డాశరు ముడకొడకు— డచ్చీభోరు— దగాభోరు. అస్తమాన స్త్రీడర్శ ఇల్లిచుట్టూ తిరగటం వాడిపని. చెయ్యండి వాకబు వాడిపురాణం తమకే బోధాతుంది.”

“చూడండి!— ఉమామహేశ్వరంగా రంట!— ఆయనకీ ఈయనకీ ఏమిటి స్నేహం?”

“అసలు ఉమామహేశ్వరంగా రైలుగుడురా! పింఛన్ పుచ్చుకొన్నాను. ఎక్కడో దివాను గట్టాచేశా రటకూడాను! డెబ్బెయ్యేట్లుకావచ్చాయి— ఇంకా ఆయనగారికి తిరుగుమోస్త్రీనం మాన్లేను— ఇంకా మీసాలకీ, బుర్రకీ, కనుబొమ్మలకీ నీవాడా రంగుపులుముకుంటుంటాడు. ఈమధ్యనే పట్టుకూడా కట్టించుకొన్నాడు. డ బ్బుట గోళావన సరేసరీ. చీవాట్లూ

చీపురుదెబ్బలూ ఆయనగారికి నిత్యవిధి. ఆలాటివారికి తారుస్తూ తలలు మాటుస్తూ పాడు ఈ సత్యనారాయణ శాస్త్రి-విచారించుచి.”

“సరే ఉండిపోండి. ఉష్ణంగా కూడావు. దన్నారా-చాలాశ్రమపెట్టాను.-క్షమించండి.”

“సర్వాలేకులొడి. మీరు ముఖమున సత్యం కనుక్కోవటానికి సచ్చారు. సజాతగా న్యవహారం తేలిపోయింది. నాకు చాలాసంతోషంగా ఉంది.”

అని అటనుండి తలలినారు. కొంతదూరమువచ్చి కృష్ణమూర్తి తన ఇంటికివెళ్ళినాడు. సోమసుందరము రామచంద్రునితో నడచుచు—

“విన్నా వటోయ్ అసలునిజ మీమిటో శేలిగిడిగా? ఏమోలేదు. మనప్రయత్నం చెడగొట్టేనేకాని ఆ ఉమామహేశ్వరునిగారి కూతుర్ని నీకు కుదర్చటానికి వీళ్లేకు. అంచేత వేశారీకన్నాగం—వెలిసిందా?

నువ్వుకాస్త తాక్యం నేర్చుకోవాలి. ఇహను జరిగిన విషయాన్ని స్మరితా ఒకమాట వైఖరువేసి చూచుకో. వెళ్ళు మహామోస్తరు తలపెట్టకు.—” అన్నాడు.

“వెలిసిందిగా! ఉదయం కనబడతాను—” అని రామరామచంద్రుడు వీడ్కోన్నాడు.

1. విలియ (comparison)

అరుణోదయమైనది పొడ్డు వసారాలో కుంపటిమీద కాఫీకి
వీళ్ళు వెట్టి విసరుచు—

భక్తితో తులసికీ గోవిందా రామ—

పామ నే చేతునూ గోవిందా రామ.

కృష్ణతులినెమ్మకూ గోవిందా రామ

మొక్కులు నిత్తునూ గోవిందా రామ—”

అని నాటలక్క అవధానుల రామమ్మ పాడుచున్నది.

బాదముగట్టుకీంద పనికట్ట పాత్రలు తోముచున్నది.

నిత్యోదకములనూ గోవిందారామ—

నీటి తీవ్ మే మేమిటి బ్రామ్మల మనుకున్నావా
శూద్రాళ్ళు మనుకున్నావా?— యావన్నాగాని— అయ్యో
‘దెముడి’ ఎన్నిసార్లు చెప్పినే?—ఆ బోకుల్లో అట్లు ఆపాధి,
గానే శత్రుత్వం యావన్నాగాని గోజూ ఆ అట్లన్ని కిషు
కొని పూటపూటా స్త్రానాలు చేస్తుంటాను— చెప్పినా . అ
వకసోతే ఏలాగ?—

‘నిత్యోదకములనూ గోవిందా రామ—

అబ్బే అదేమిటేవ్—నీ చుట్టముక్క తగలెయ్యూ—అంతా
మాలకూడే అయింది యావన్నాగాని— ఎంగిలిచుట్టముక్క—

ముట్టుకున్న చేత్తోనే ఆకడిగిపెట్టి పాతర్లు ముట్టుకుంటున్నావుటె-యావన్నాగాని- అయ్యో ఆచారి మగ్గిపడ్డట్టే ఉన్నాది-

“నిత్యోదకములనూ గోవిందా రామ-

బయట పేదోడ్లెట్టావుటే? పెట్టు మూడుగా ఆపనిజూడు!
ఇట్లు తుడిచావుగావుగదా! పాచికొంపంతా ఆపాళంగా
బగ్గేసి-యావన్నాగాని- అట్లకొచ్చిందిట నీకు తొందర?!”

“అమ్మగోరికా తొండుంటే ఏలా తుడ మంటారు?”

“భాగీరథీగ గ గోవిందా రామ-

చూడూ, అమ్మో, ఆవు దిగ్గర సేవాకిసువు దీసి ఆ
చూడని ఇసుంట దూరంగా కట్టెయ్యి- చిక్కుడు తీగలుతుస్తు
న్నాది...”

అని, తులసెమ్మపాటతో దాసిదానికి చివాట్లు జోడించి
విసరుచున్నది-వంటలక్క-

రంగనాయికి ఎందునో మేడమీదికి వెళ్ళినది.

“ఎక్కడ బాటోయిందో!”- అని అస్పష్టముగా నను
చున్నాడు రామచంద్రుడు.

రంగనాయిక మంచము దరిసి-

“అనయ్యా, కలవరిస్తున్నావటా?!” - అని! - బ్రాహ్మ
పాడుస్తున్నది.”

“.....”

“లేరా” అని తట్టి లేపినది.

రామచంద్రుఁడు కనులు తెరిచినాఁడు.

“కలవరించావా ?”

కలవరించానటే?— ఏ మని?— కలలో ఉండగానే లేవే శేషావ్.”— అన్నాఁడు రామచంద్రుఁడు.

“కవీశ్వర్లకి కలలకేం తక్కువ?— మేలుకున్నా కలలే నిద్రలోనూ కలలే. నాకేమిటో ఒక్క-కలా జ్ఞాపకముండదు. కొందఱే కలలు కథల్లాచెబుతుంటారు.”

“కథలే కల లాతుంటాయి; కలలే కథ లోతుంటాయి.”

“పోనీలేద్దూ మాట మాట్లాడితే కవిత్వమేనా?— ఏమిటా కల ?”

“మొన్నను తెచ్చాను గోల్డుచెయిన్ రిస్టువాచీ !— అది ఎక్కడికో వెళ్ళి వస్తుంటే జాతిపడ్డట్టా దాన్ని వెదకుతూ ఉన్నట్టూ” —

“దొరికిందా ఇంతకూను ?”

“వెదకడంలో ఉండగానే లేవగొట్టావుగా!”

“ఔను గానీ— కలలు కొన్ని జరుగుత వంటారు— నిజమే నంటావా? అమ్మకి కలలు జరుగుత వనే నమ్మకమ్.”

“ఆరోగ్యవంతుడికీ శాంతుడికీ కలలురానే రా వనీ ఎప్పు డన్నా అదాటుగా వస్తే దానిఫలితం కనబడుతుం దనీ,

అంటారు. పరున్నదిమొదలు నిద్రంతా కలలతోనే గడిపే వాళ్ళకి ఎన్నికల లొస్తేనే?”

“లే ఇంకా పరున్నా వే?— రాత్రి సోమసుందరం చూ మన్నాడు? నే నన్నంత నిజమేదా?”

“ఈ వాళ ఆ సత్యనారాయణశాస్త్రి రానీ చెబు తాను.”

“ఇట్లా ఎన్నికొచ్చే లీశాహ్ వీడినూపడెగా!”

“ఎంతో పెద్దమనిషిలా కనబడ్డాడే వీడి బొమ్మపొక్కా!”

“హొంగ ఇంట్తుకొడుమ లదూ ఆలాగా కనబడుతుంటారు. — లే వెళదామ్ క్రిందికి.”

ఇరువురు క్రిందికి దిగివచ్చినారు. కల్యణములైసవి.

“భాగీరథిగంగ గోవిందా రామ—

అని పాడుచూడిన వంటలక్క— రామచంద్రుని గాంచి పాట ఆపి సిగ్గు సటించి—

“పూర్వకాలప్పాట అనికామోసు అబ్బాయిగారు నవ్వుతున్నారు. — ఏమోహోయ్ రంగనాయకమ్మగారూ, రోజూ ఇడ్డెన్లనా అని కోప్పడతా రని ఈవాళ వెనరట్టు వేస్తున్నాను...” అన్నది.

“మంచిపంజేశారు. అన్నయకి చెన్నాపట్నంలో పెస రట్టు దొరకదు. మొగ్గవారి వచ్చుంటాడు.” అన్నది

రంగనాయిక రామచంద్రుని మొగము చి న్నవ్వుచు. పక్క-
ల బరికిరించు రాసు వెనకల్ల నీ , రంగనాయిక చల్లార్చి
ఇచ్చిన కాశు ఘచ్చుకొని వీచి తలచూచు 'ని తీరచూపులతో
ముగురుల దడవికొనుచు న్నెఱగా మేడమీనికి వెళ్ళి
నాడు రామచంద్రుడు.

“ఇదేమిటమ్మా ఈవిడ నిద్రగేవకేలేదా” - ఇ తనేపు
పగుడేరికాదే!” - అనుచు రంగనాయిక లేచి గోనికి-
బోయి మడతనూచిమం మీద ఎఱ్ఱబుగ్గిను కప్పకొని పరున్న
కృష్ణను చూచిచది. నునిపికాదు- చూడగా తలగడవిలెచ్చిన
'న్నది. వేళాకోళానిక ఎక్కడనోదాగి ఇక్కడ ఉండికొనిచున్న
దని గోషముతో ఇంటిలో నాలుగు మూలల వెదకిచది-కాన
బడదు. బీర్వామాటాన? - లేదు. ఉగ్రాణపుగదిలో? - ఉ
నూం. దక్షిణపువైపువసారాదొడ్డిలోని కాపాడి చాచున? -
ఆగపడదీ. ఎక్కడిక బోయిన దని ఆలోచించి. ఎన్నడూ
బయటిగుమ్మము మొగము చూడదే యని సమాధానము.
క్రొత్తయూరు-పరిచితులులేరు- మ టెక్కడి కేగునని ప్రశ్న.
ఉత్తరము తోపడు. పూర్వపరసందర్భములు ముఖాబిలాకు
వచ్చినవి. రాత్రి తాను, రామచంద్రుడును మాటలాడు
నపుడు వినియుండునా యని సంశయము- ఉదా నేమో యని
శంక. రాత్రి మేడదిగివచ్చినది మొదలు తనతో యధా
పూర్వముగ అరమటికలులేక మాటాడెనా యని సందేహము.

జ్ఞప్తిలేదు. లోనియురియాటరేగి ఓర్పును తూలగొట్టుచున్నది. వంటలక్క నడిగినది. ఉదయమునుండి చూడలే దని ఆమె జవాబు. వెదకవలయుస్థలములు?— ఏవియో ఊహ కందవు. మఱి దానిసామాను?— ఎరకాసేఫ్ ప్రక్కన పెట్టినది పెట్టినట్లున్నది త్రూకు. తాళముచేవి దానికే యున్నది. పెట్టెపై బుస్తక మొకటియున్నది. అది యామె ఏమవు చుండిన శాకుంతల నాటకము. నిన్న ఆమెకట్టినది సిల్కుచీరయేగదా?— బోను అది ఏ చెము మీదనే యున్నది. జాకెట్టు?— అదియు దానిప్రక్కనే ప్రోచుచున్నది. పెట్టెలోని వస్తువులు?— అన్నియు మట్టసముగినే యున్నవి. ఒక్కొక్కటిగాఁ దీసినది. ఆమెకా లనున్న పట్టెగొలుసు కనబడినది. నూర్దులు, చేతగాజులు, గడి యావళుగొలుసు— డబ్బీలో నున్నవి. బయటనుండిన ఆమె చీరలు అవికెలు?— అన్నియు సెక్కడి వక్కడ నున్నవి. రంగనాయికగుండె లవిసినవి. నూఖావేశము ఉట్టుతలూచి నది. ముందువెనుకలు తోచవు. కంఠమునుండి ధ్వని వెల్లు వడదు. నట్టేటి ముసుగులైనది. కాళ్లాడవు. కంపించుచున్నది కాయము. ఈకళవళపాటున శరీరము నెట్లో మేడమీదికిఁ జేర్చినది. అచట రామచంద్రుడు ఎడమవ్రేళ్ళతో మీస ములను స్పృశించుచు పద్యములఁ దిద్దికొనుచున్నాడు.

“రాముడూ,”— అని కన్నీరువదలినది రంగనాయిక.

“ఏమీటే అమ్మాయ్!” అని సమీపించినాడు రామ చంద్రుడు తాల్పడిన యెత్తుగడతో: “కృష్ణ కనబడదురా!” అను నటనములను బలవంతముగ బయటపెసినది రంగనాయిక. రామచంద్రుడు వెళ్ళిచూపులజూచుచు నిలుచున్నాడు. ఆ నిర్విణ్ణతనుండి ఆ నిశ్శబ్దతనుండి యుద్ధము చుచున్న భావ వీచికల వినిపింపగల వత్తయేడి? ఆ యన్న సెల్లాడ్ర అశు సంస్థావితలో చనుసులు గురియుచున్న రసము నెత్తిచూపగల ఉపాసితయేడి? ఆ వారిమూఖదిర్పణమునఁ బ్రతిఫలి చుచున్న చిత్రవృత్తి గనిపట్టగల ద్రప్తయేడి?—ఈ విశ్వల సమాధి యందు, ఈమానయోగమున ఎన్నిగడియలు పరునెత్తినవో వా రేటుంగరు. రామచంద్రుడు కీ లూడిన బొమ్మ యైనాడు. ఉన్న ట్టుండి రంగనాయిక క్రిందికిఁ బడచినది. గదిఁ బ్రవేశించి పది. ట్రంకుమీఁది శాకుంతలము విప్పినది. అందు కాకితపు మడు పొకటి చూపడినది. కుతూహలముతో నొక్క-మాటు పాఠజూచినది. ముందు హాలులోని కురవడించినది. తరువాతి మార్గము గన్నడదు. స్మృతి పికలమైనది. ఇటనున్న వారి ప్లేట్ ట్ల ప్రిలోలేవు. బాష్పావరుద్ధమై గళస్వసము దూషిత మైనది. ఎట్టెదుటనున్న పంటలక్కనుగాంచి సప్రయత్నముగ-

“వాణ్ణి”—అని ఆలోచించినది—“అన్నయ్యని” అని తూణ మాగినది—“ర మ్మన మనాడి”— అన్నది.

వంటలక్క: “అబ్బయిగోరూ, చెల్లాయిగారు రమ్మల
 టూన్నారు”—అని పిలిచినది. రామచంద్రుడు తన
 పతి కెదు రీదివట్ట, అనాథకూపమున దిగివట్ట రా
 గలిగినాడు.

జోగ్గ-చెచ్చివెళ్ళియును నిలచినది. అదిచూచి పక్క-
 మట్టయు బోధమంతోయును చెచ్చి సుమాస్తాదినయ్యచే
 జెట్టినాడు. రామరావుపాత్రులు అోనికి తలగోకికొనుచు చెచ్చి
 సరాసరి గదిలోని కరిగినాడు. నివ్వేతో నిలచియున్న గ
 నాయికా—రామచంద్రులను జూచినాడు. అది విచారించుకొను
 గారణము గలుగలేదు. ఉడుపులు విడిచి దొడ్డిలోనికి వెళ్ళి
 నాడు.

కాఫీ పుచ్చుకొని సావడిలోనికివచ్చుచు అది
 మూర్తుల నిరువురను జూచి—

“ఏమి టాలా నిలబడ్డారు?”— అన్నాడు.

“రాండి”—అని రంగనాయిక తిన్నగా సారినాటపు
 మొక్కకడకుబోయి చెట్టుక్రింది తిన్నెమీద చుట్టికలబడ్డది.
 తలగోకికొనుచు రామరావు, అతనితో ఎడమచేతివేళ్ళతో
 ముంగురులం దడవికొనుచు రామచంద్రుడును వెళ్ళినాడు.

రామచంద్రుడు అతిసమీపముననున్న తులసికట్టమీఁద గొంతుకూర్చుండి నేలమీఁద గీతలు గీయుచున్నాడు. ఎవ్వ రేదియు పూటాడుకొనరు.

“మీ దిద్దటూ ఏదేనా తగదా పడ్డారా ఏమిటి? ఈ యనఁజాలరా తేమిటి! దివాళాతీసినట్లున్నావు?” — అన్నాడు రామరావు.

రంగనాయక కన్నీరు తుడుచుకొనుచు కాకితము చేతి కిచ్చినది. రామరావు మొదలు ఒకటి రెండు పంక్తులు తనలోఁ జదివెకొని చివరిభాగము జూచి—తలగోకికొనుచు—

“ఏమిటి కృష్ణవేణమ్మ స్వయంగా వ్రాసిందే! అక్షరాలు ముత్యాలకోసలా ఉన్నాయి! తెలుఁగు బాగా చదివింది లా ఉంది! సాస్పృతంకూడా వచ్చా! నే నెఱంగనుసుమీ!”—అను మేండంగా రంగనాయక గద్గదికముగాఁ బైటచెఱంగుతో గను లదికొనుచు—

“చదవండి బిగ్గరగాను”—అన్నది.

రామరా విట్లు చదువఁ దొడఁగెను.

“రాత్రి మేడమీఁద జరిగిన సంభాషణము సమగ్రముగ వింటిని; ఉమ్మలించితిని; వెట్టినైతిని; నిందకుఁ గారణము భూతమైనవ్యక్తిని నోనాడితిని— విధిని దూఱితిని. నిశీధము

అకు నా పడినభేదము హృదయ మెఱుంగును. క్రమ్మరించిన కన్నీర్ధారలు కను లెఱుంగును. విశాత్మనైన నన్ను నా మస్తావము మేడమీది కీడ్చికొనిపోయినది. శయ్యగతుడై సుఖసిద్రనున్న నాదేవుని నన్ను గాంచి కనులు భాగ్యవంతులము లైనవి. ధ్యానించి మనసు కృతార్థమైనది. నమస్కరించి కర యుగ్మము పభాజనమైనది. నాచి జన్మము ధన్యమైనది. గోడ నున్న పటమునందిలి నీ రూపమును ముచ్చట గీత ముద్దాడి తిని. అంతట తీవ్రమైన అవేదనము దిగి లాగినది. స్మృతసారాలోచనమైనది. దీనము తోడైనది. హృదయము చిందరిచంద రలైనిది. నిమివ్రాయుటకుఁ గోచునడగు. ఈ విభూతమునకుఁ గారణమేమి యని ప్రశ్న బొడమైనది. 'ప్రాప్తవ్యమని జాత రాత్మ బోధించినది. నిమిషమునకుఁ బూర్వము నాపడిన కలి తాప మంతయుఁ బామరత్వ మని తోచినది. మనసునకుఁ స్వాస్థ్యము కుదిరినది. ధైర్యము తలసూపినది. దారి కనబడినది.

ఇక నా హృదయమును నివేదితును: వలపునకు వ్యాజము తెలియదు; హేతువు కనబడదు; కారణము లేదు; కేవలము నైస్సర్గికము— 'బావస్థిరాణి జననాంతర సాహ్మ దాని' అనుటచే కారణ మేర్పడుచున్నది. అకారణ మయిన దానికిఁ గారణముఁ గల్పింపనా? అనిర్వాచ్యము వాచ్య

మగుట ఎట్లు? కావున దానిని అనవద్య మందును. కారణ రహితమైనది ప్రకృతి-స్వభావము. కారణముగలనాడు కృత్రిమ మగును. దానితో హేతువు-వ్యాజము పొందు పడును. శువుచిటుసగువునకుఁ గారణ మేదేని చెప్పగలదా?

ఇట్లచుటచే 'అవ్యాజప్రేమ సిద్ధాంతమునకా ఇత తర్కము వినియోగించినది' !- అనిలాఘవము చేయుదువేమో!

మన ప్రణయకిసలయము కారణము నాశ్రయించి కృత్రిమదోహదక్రియాభాజనమై ముదిరి కాటుగ్రమ్మి పండి ఎండి రాలి పోవకమునుపే ఇట్లు ఘటించుట సమ్మోదావ హము. సుఖము: బంగారు సంకెల; దుఃఖము: ఇనుప బేడి; రెండును ప్రకృతి నను భోగించుటకు నిర్బంధములే - నిరోధక ములే. స్తుతికి సంతసించిన మానసము నిందకు సంతసింపదా? మన ఎడబాటుననే ఈ మనప్రణయము నిత్యపల్లవిత మగు నని సమ్మోదును. పల్లవమునకు భావి దశలు గలవు; ఫలమున కదియే చరమదశ.——

ఇది చదివి 'వేదాంత మొలుకఁ బోసినదా!' అని పరి హసించువు కాఁబోలు!

నా యాత్మ నిను సర్వవిధముల ననుభవించినది. భౌతిక విఘటనమునకు నగ జేల ? ఈ నా చువతారమున కింతటితో సమాప్తి. భావిగత వైవాధీనము.—

‘ఈ సాహస మంతయు బెదరింపా!’ అని గొంతుగల దలఁతువు కాబోలు !

ఇక నొక్కమాట—

సౌశయ మున్నచోట ప్రేమము నిలువదు. ప్రేమ మున్నచోట సౌశయము జేరదు. దీనిని జ్ఞప్తియందుంచుకొమ్ము. ప్రేమమైన కన్య ను వరింపుము; మన సిచ్చి మన్నింపుము. జీవమాత్ర సుగమముగ సాగింపుము. నన్ను గూర్చి నేడు నీ వినిక కేవల తియ్యదలి యాధ్యాత్మ మెన్నటికేని వెలికి రాకపోవదు. ఆపుడు, నను దిలఁచి విడుచు నీయశ్రుకణ మొక్కిటి చాలును—అది నాకు నివాపోదకము.

మాగళవారమునాడు తైలునూచి వెచ్చి గుమ్మమున బండిదిగి మేడముంగిటనుండి నను జూచిన చూపులును, గురువారము సాయంకాలము సికారుజులుచు మొగము మలఁచి చూచిన చూపులును నా కెన్నేని మనోహర వృత్తిముల జెప్పుచున్నవి. అవి నా యాత్మయందు భద్రముగ నున్నవి. నీ గీతికలు నీ గేయములు నాలో వైకృతమైనవి. నాకు గావలయునది లేదు. నీకు చెలియదగినది లేదు.

చరమ ప్రణామములుఁ బరిగ్రహింపుము - సెలవు.

—కృష్ణ వేణి.”

...

...

...

తీనుచు, రామరావు దుఃఖాగ్రువులతోఁ జదువలేక
చదివినాఁడు. ప్రకృతి సర్వము ప్రళయగర్భమునఁ జొచ్చు
చున్నట్లు దోచినది - స్తంభభూతమైనది. ప్రభాతభానుఁడు ఈ
స్థలకమును తొంగిచూచుచున్నాఁడు.

...

...

...

మధ్యాహ్నము మీరినది. రామచంద్రుఁడు అంతర్ధాన
మైనాఁడు. వెడకిరి—ఏడి?

—

కృష్ణవేణి

1H126

కృష్ణవేణి

1H126

కృష్ణవేణి

1H126